

Hoofsheid is een ernstig spel

Samenstelling: Theo Meder

bron

Theo Meder (samenst.), *Hoofsheid is een ernstig spel*. Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam 1988.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_hoo001hoof01_01/colofon.htm

© 2002 dbnl / Theo Meder

De burggravin van Vergi

Ware minnaars, waar u zich ook bevindt, wees altijd op uw hoede, en houd geheim, wat u geheim moet houden. Maak van uw geluk niet uw ongeluk, want het zou u naderhand schade kunnen berokkenen en te schande maken. Houd uw woorden voor uzelf, onderdruk uw neiging tot spreken. Vertel niet wat er in uw hart omgaat, want het zou zeer verkeerd zijn als u uw mond niet kunt houden. Want hoe kan u dan van een ander verwachten dat hij het geheim houdt, ook al heeft u hem dat nog zo op het hart gedrukt?

Let altijd op uw woorden tegenover mensen mét en zonder baardgroei. Er bestaan veel mensen, die altijd klaarstaan om zogenaamd iedereen die ze kennen te helpen, met de bedoeling ze hun geheimen te ontfutselen. Zo komen ze alles te weten. Hecht geen waarde aan de verzekering dat niemand ooit iets uit hun mond zal vernemen. Zij maken het onmiddellijk bekend.

Hoed u altijd voor die zaken, u, die in uw hart een geheime liefde koestert, waar u behagen in schept. Verberg die liefde voor vrienden en vijanden; alleen dan zult u schande kunnen voorkomen. Want als een vreemde het weet, is hij er zo mee in zijn schik, dat hij het bij elke goede gelegenheid vertelt. Zo wordt de liefde verraden en moet ze met smart eindigen; vrienden worden zo elkaars vijanden.

Daar komt dikwijls ongeluk van, zoals ik u zal vertellen aan de hand van hetgeen in Bourgondië geschiedde; veel mensen zagen het met eigen ogen. Het gaat over de burggravin van Vergi. Zij had een edel ridder innig lief, die zeer krachtig en dapper was, zich in alles hoofs gedroeg, deelnam aan elk spel telkens als het pas gaf en verbazingwekkende daden verrichtte in de strijd met de wapenen.

Daarom was de hertog zeer gesteld op de edele ridder en nam hij deze ridder in zijn hofkring op. En daarom had de burggra-

vin - die ik zojuist noemde - hem in hoge mate lief. Haar naam was Van Vergi.

De vrouwe was mooi en liefdallig en beloofde de ridder geheel en al haar innige liefde, zoveel als zij hem kon geven en hij van haar begeerde. Maar zij beminden elkaar zo in het geheim, dat ze het aan niemand vertelden, want zij vreesden de nadelige gevolgen. Daarom hadden ze een mooie geheime plaats in een lusthof gekozen, waar hij overdag dikwijls gewoon was in te gaan, alsof hij zich in de natuur ging ontspannen. Niemand wist van deze zaken, dan alleen zij met z'n tweeën; zozeer hoedden zij zich voor gemene streken. De lusthof, waarvan ik gewaag, bevond zich dichtbij het woonvertrek van de burggravin. Als de ridder in de lusthof kwam, bekeek ze hem met genoegen, want ze beminde hem oprecht, en hij haar evenzo. Ik denk dat u nooit en te nimmer zo'n liefdespaar zag. God moge degene straffen, die zo'n liefde laat uiteenvallen!

De vrouwe beminde de goede ridder zeer innig boven alle mannen die ze kende. Wanneer zij voor haar venster zat - of het nu avond was of overdag - en zij in de lusthof de ridder gewaar werd, en zij alleen in haar vertrek was, dan deed zij een klein deurtje open. Zij ging er dan alleen voor staan en liet een hondje dat mak en klein was naar buiten om op het fraaie grasveld te gaan spelen. Het hondje hield van de ridder, want het kende hem bijzonder goed.

En als de ridder het hondje zag, dan begreep hij direct, dat zijn vrouwe alleen in het vertrek was. Dan ging hij naar haar toe en bleef hij de hele nacht bij de vrouwe in het vertrek. Daar gaven zij zich herhaaldelijk aan het liefdesspel over. Ik geloof, dat het genot in dergelijke omstandigheden groter is wanneer men het zelden proeft dan wanneer men het elke dag proeft.

Aldus duurde hun beider liefde, die ze aan niemand konden bekennen, een lange tijd voort; de dappere ridder was heel galant en beminnelijk.

Waar men ook dappere daden verrichtte, overal behaalde hij

roem, zodat hij in het hertogelijke hof door de hovelingen zeer geëerd werd; neem dat van mij aan. Ja, in het bijzonder de hertogin richtte haar liefde op hem, hetgeen ze hem vaak liet blijken. Maar met zijn gedachten zat hij - meen ik - ergens anders, zodat het hem onverschillig was wat zij deed. Het interesseerde hem geen zier, dat zij voor hem een aanminnige houding aannam; begrijp dat goed. Zijn beschaafde burggravin bezat zijn liefde volledig, en hij bezat op zijn beurt de hare in alle opzichten. De hertogin zou graag de liefde van de ridder hebben ontvangen, als ze kon. Maar dan moest hij niet met iemand anders een verhouding hebben...

Nu gebeurde het op een dag, dat de hertogin de ridder in de zaal zag komen. Ze is alleen naar hem toegegaan en zei: 'Heer ridder, God onze heer moge u voorspoed en eer geven, want u bent dapper en mooi en zou met ere boven allen kunnen uitmunten. Over uw grote dapperheid spreekt men tot ver in de omtrek. Daarom past het u goed, dat u een liefdesverhouding aangaat die u tot eer en voordeel zou strekken.'

De ridder antwoordde haar: 'Voorwaar, vrouwe, ik streef er in geen enkel opzicht naar om iemand mijn liefde te geven.'

'Voorwaar,' zei de hertogin, 'dit duurt te lang: open uw hart, geef het lucht, dit verzoek ik u met alle aandrang! Richt uw liefde op een hooggeplaatste edelvrouwe, waarmee u alleen maar voordeel en eer zult behalen. Dit verzoek ik u met klem.'

'Werkelijk, vrouwe, ik begrijp niet waarom u deze woorden tegen mij spreekt. Ik ben graaf noch koning; ik weet niet hoe ik ooit een geliefde zou kunnen krijgen die zo edel en zo welgeschapen is als u mij voorspiegelt.'

De vrouwe zei: 'Zwijg nu; het zal u duidelijk worden. Wat als ik u nu eens mijn liefde zou schenken met heel mijn hart...? Want u lijkt mij m'n liefde wel waardig... Zeg mij wat u begeert, want ik gun het u van harte.'

'Het komt mij voor dat u grapjes maakt,' zei de ridder; 'Vrouwe, wees er van verzekerd, dat ik overal en altijd uw

vriend wil zijn en u ook wil dienen, terwille van de hoofsheid en geheel en al tot uw eer. Maar mijn heer, die mij zoveel eer bewijst, wil ik nooit en te nimmer in zijn eer aantasten. Begrijp dit goed, mijn lieve vrouwe. Op dit standpunt zal ik blijven staan.'

Toen antwoordde de vrouwe, die in grote boosheid ontstak omdat hij haar aldus afwees, onmiddellijk: 'Schoft, wie vraagt u om uw heer in zijn eer aan te tasten?'

'Niemand, vrouwe, ik moet dwaas zijn, dat ik de kwestie verkeerd begrijp. Maar al zou het mij later verdriet doen, lieve vrouwe, ik zou mijn heer geen ontrouw aandoen.'

Hierop is zij verontwaardigd haar weelderige vertrek binnengegaan. De mooie hertogin hield zich of ze ziek was en bleef zo liggen tot de nacht aanbrak. 's Avonds ging de vrouwe slapen naast haar man, de hertog, ook al was ze in haar hart diep bedroefd. Toen begon zij te wenen. De hertog zei tegen de vrouwe: 'Wat heeft deze grote droefheid te betekenen? Mij lijkt daar geen reden toe.'

De vrouwe zei: 'Ik zal het u zeggen, heer. Het kwelt mij uitermate, dat een goed vorst een onbetrouwbaar man en een verrader niet van een man van eer kan onderscheiden, zodat hij zich voor hem zou kunnen hoeden; en het kwelt me dat hij zich door hem laat beïnvloeden.'

De hertog zei: 'Ik begrijp niet goed, wat dit betekent. Ik meen dat mij iets dergelijks niet is overkomen. Want op mijn woord van eer, verraders haat en mijd ik ten zeerste. Ik begrijp nog niet goed, waar u met uw woorden heen wilt.'

De vrouwe zei: 'Dan zeg ik het u. U houdt hier bij u een man, een ridder, die dapper zou zijn, maar die mij vandaag nog een liefdesaanzoek deed. Dit krenkte mij zozeer, dat ik nu nog diep verontwaardigd over zijn woorden ben. Toen dacht ik bij mezelf, heer, dat ik het u moest zeggen, want ik zou graag zien, dat u hem verstoot. U hebt hem te veel eer bewezen. Als hij daartoe nog een betere gelegenheid zou vinden, dan zou hij u nog meer

kwaad kunnen berokkenen.’

De hertog zei: ‘Vrouwe, bedaar nu maar. Ik zal hem eens en voorgoed wegjagen.’

De hertog, die deze klacht had gehoord, bleef wakker liggen tot de ochtend. Hij kon niet slapen, want hij hield van de jongeman. Maar zijn vrouw geloofde hij evenzeer - zoals dwazen nu nóg plegen te doen!

En toen hij was opgestaan, ontbood hij onmiddellijk de ridder. Hij nam hem terzijde, en zij begonnen dadelijk op gedempte toon met elkaar te spreken.

‘Voorwaar,’ zei de machtige heer; ‘het is jammer dat u zo dapper, zo mooi en zo innemend bent, en dat u tevens een trouweloze verrader bent, zo niet erger. Want u hebt grote ontrouw betoond aan mij en aan mijn vrouw, omdat u haar gisteren een liefdesaanzoek deed. U hebt mij in m'n goede naam aangetast zonder een moment te denken aan de eervolle behandeling die ik u heb gegeven. Hierom ontzeg ik u de toegang tot mijn land als aan mijn gezworen vijand. En opdat u nooit meer in mijn land terugkeert: ik zou u als een ordinaire dief laten ophangen, of men dat nu betreurt of toejuicht.’

Toen de ridder deze woorden hoorde, werd hij zeer terneergeslagen en beefde hij over al zijn ledematen van droefheid en hartzeer. Hij dacht weer aan zijn geliefde van wie hij nu moest scheiden en die hij nooit meer dacht terug te krijgen. En wat voorts zo'n pijn deed en zijn smart vergrootte, was dat zijn heer, met wie hij op zo'n goede voet stond, hem ten onrechte een trouweloze verrader noemde. En hij zei: ‘Heer, wees ervan verzekerd, dat men u geenszins de waarheid heeft verteld.’

De hertog zei: ‘Wat beduidt dat? Dit excuus helpt u geen zier. Mijn vrouw is niet zo onnozel om de waarheid in haar relaas te verdraaien. Ik ben ervan overtuigd, dat het gegaan is zoals zij gezegd heeft: houd daar rekening mee! Mijn vrouw vertelde mij immers niets dan de waarheid. Hoe kunt u anders zo levenslustig zijn, zonder in uw hart een liefde te koesteren?’

Zeg mij dat! Ik heb nergens nog gehoord, dat u ooit iemand beminde. Men spreekt er nooit over. Ik verzoek u nu ter plekke eden te zweren op uw trouw en mij te verzekeren dat u mij de waarheid zult zeggen, en dat u mij de gehele waarheid zult opbiechten. Dan ben ik bereid u te geloven en u de verdenking en de geuite beschuldiging kwijt te schelden. Vooralsnog geloof ik het verhaal dat mijn vrouw mij als de waarheid vertelde.’

De ridder was zeer droef gestemd en verlangde vurig naar de vriendschap van zijn heer, want hij zou met tegenzin zijn land verlaten, waarin hij zo'n dierbare schat zou achterlaten: zijn geliefde, de burggravin van Vergi. Hieraan dacht hij op dat moment. De heer zei tegen de ridder dat, als deze aan zijn wens zou voldoen, hij hem in vertrouwen plechtig aan zich wilde verbinden.

De ridder, die weinig begreep, de gedachten van de hertog niet kon lezen en niet wist waar hij naar wilde vragen, maar die graag ongemoeid in het land wilde blijven, beloofde het de hertog plechtig. Ik geloof dat hij met niets zozeer zijn eigen ongeluk heeft veroorzaakt als hiermee...!

De hertog zei: ‘Werkelijk, ik ben lang uw vriend geweest. Daarom kan ik diep in mijn hart niet geloven, dat u mij ontrouw zou zijn, al zegt mijn vrouw dat. Maar aan de andere kant staat mij iets niet aan. Ik zeg u waarom: omdat u zich zo opgewekt van stemming gedraagt. U moet beslist de minnaar zijn van een vrouw of een jonkvrouw. Derhalve ben ik zeer bezorgd voor mijn vrouw en vrees ik dat u haar bemint. Toen we samen waren, gaf zij me immers zelf te verstaan, dat u haar persoonlijk aansprak. Zeg mij wie het is: mijn vrouw of iemand anders. U hebt mij een eed van trouw gezworen. En als u niet terstond vertelt wie het is, dan ontzeg ik u de toegang tot mijn land als een balling en een verdrevene die niet mag terugkeren. Want als u ooit terugkeert, dan laat ik u doden, wees daar zeker van.’

De ridder, die dit had begrepen, werd bevangen door hevige angst en durfde noch te zwijgen, noch duidelijk te spreken:

want beide betekenden zijn dood, of hij nu zijn land moest verlaten of zijn geheime liefde bekend moest maken. Hij stond voor een pijnlijke beslissing: hij zou niet graag verdreven worden en evenmin zou hij gaarne te kennen geven wie zijn geliefde was. Dus was hij uiterst benauwd, want hij beseftte heel goed dat het zijn dood betekende, wat hij ook deed. Tevens begreep hij wel van tevoren dat hij meinedig was, als hij zou nalaten te bekennen; hij zou als onbetrouwbaar het land moeten verlaten, en geliefde en bezittingen verliezen. Voorwaar, bezittingen en land zou hij echter allemaal laten voor wat 't was, als hij zijn geliefde mocht houden, die hem welgemoed en in vreugde deed leven. Hij dacht aan het genot, dat zij hem dikwijls had geschonken, als hij haar in zijn armen hield. ‘Ach, als ik haar hier moet verraden, dan verlies ik haar door mijn euveldaad. Maak ik onze geheime en ongeoorloofde liefdesbetrekking bekend, dan komt het mij voor dat ik me in dezelfde positie bevind als de burggraaf van Coucy, die hoofs en edel was, en ook een gehuwde edelvrouw beminde. Daarom kan ik gerust zijn lied zingen, dat hij met smart zong toen hij van zijn geliefde moest scheiden:

*Als ik denk aan de liefde die mij bekoort
 en aan de schoonheid die bij haar hoort,
 aan dat fraaie schepsel, die mooie vrouw,
 dan is het een wonder, dat ik het uithou.
 Als ik weer denk aan haar eerste lieve woord
 en beseft dat Fortuna mijn leven verstoort,
 haar draai aan het rad me dompelt in rouw,
 dan is het een wonder, dat ik het uithou.*

De dappere ridder overwoog aldus in grote angst, wat hij zou moeten doen, en hij weende menige traan.

Toen de hertog dit doorkreeg en het aanzag, kreeg hij medelijden met hem, want het scheen hem ineens toe, dat hij de

kwestie niet goed durfde op te biechten. De hertog, die niet gevoelloos was, zei: ‘Mij blijkt aan uw houding, dat u me als slecht en onbetrouwbaar beschouwt. U vreest dat ik uw geheim zeer spoedig bekend zou maken; mij dunkt dat u me niet vertrouwt. Mijn hemel, waarom zou ik het niet verzwijgen? Bij God, heer, weet dit wel: eerder dan dat ik iemand anders zou openbaren wat mensen mij in vertrouwen meedelen, liet ik mij waarlijk één voor één de ogen uitsteken! Denkt u, dat ik onbetrouwbaar zou zijn? Nee, dat ben ik niet. Al zou u mij zeggen dat het mijn eigen zuster betrof, bij God, ik zou het in geen geval meedelen.’

‘Heer,’ zei hij, ‘u zegt de waarheid, maar het meedelen valt me te zwaar. Als u het iemand, die nu ter wereld leeft, zou vertellen, dan zou ik het zeker besterven.’

Toen antwoordde de machtige hertog: ‘Ik beloof u op mijn woord van trouw, dat nimmer man of vrouw het van mijn kant te weten zal komen, noch in houding noch in woorden. Neem dat als zuivere waarheid aan.’

De ridder was zeer bevreesd en weende hartstochtelijk, maar tenslotte sprak hij: ‘Op deze voorwaarde zal ik u zeggen wat u mij vraagt, heer. Luister: ik bemin uw nicht, de bijzonder mooie burggravin van Vergi. En ik weet zeker dat mijn liefde haar van haar kant zeer welgevallig is.’

De hertog zei: ‘Zeg mij: bestaat er iemand, die weet hoe het tussen u beiden staat?’

De ridder antwoordde: ‘Weet voor waar, heer, dat in 't geheel niemand weet van onze relatie.’

De hertog zei: ‘Hoe kan dat gebeuren? Hoe kan u op enige plek tot enig gesprek met elkaar komen?’

‘Heer, aangezien u nu eenmaal zoveel weet van onze relatie, wil ik u nu de volledige waarheid vertellen.’

Toen vertelde hij hem dat als een hondje onopgemerkt de tuin in kwam lopen, hij dan zeker wist dat op dat moment niemand bij haar in het vertrek zou zijn.

De hertog zei: ‘Als dit waar is, dan verzoek ik u: breng mij erheen zo spoedig als u gaat, om te zien of het inderdaad zo is. Ik zweer u bij mijn trouw, dat ik daar zo verborgen zal zitten, dat mijn nicht het niet zal weten.’

‘Heer,’ zei hij, ‘dit vind ik uitstekend. Ik verwacht van u niets dan goeds.’

De hertog zei: ‘Dat mag u ook. Voorts, heer, zeg ik u dan: niemand zal er ooit weet van hebben.’

‘Heer, als het u niet ontrieft, zal ik er vanavond heen gaan als het donker is. Dan kunt u meegaan en het met eigen ogen aanschouwen, als u wilt.’

‘Ja, dat wil ik, zo waar ik in God geloof.’

Zij spraken af waar zij elkaar zouden treffen als zij zouden gaan. Aldus zijn zij uit elkaar gegaan tot het donker was. De hertog keek er met spanning naar uit, want hij wilde graag naar waarheid weten of het echt zijn nicht was of niet.

's Avonds kwamen zij - geloof mij maar - naar de plek waar ze hadden afgesproken, en gingen samen terstond met oprechte vreugde op weg naar de lusthof. Toen zij er beiden binnen waren, kwam het hondje dadelijk, zoals het gewoon was te komen. Toen de hertog dat zag, is hij meteen weggekropen en liet de ridder alleen achter, omdat hij niet wilde, dat zijn nicht iets zou merken.

Het hondje kwam naar de heer toe en toonde hem omstandig zijn genegenheid. Daarop kwam de burggravin, die hem welgezind ontving. Er werd omhelsd en gekust, hetgeen hun beiden goed beviel. De één sprak tegen de ander menig vriendelijk woord. De hertog keek hoe het daar toeling en zag hoe zij elkaar innig kusten, waaraan zij veel genoegen beleefden.

De ridder zei: ‘U bent mijn geliefde boven allen die ik ken. U bent mijn troost en vreugde, u behoedt mij voor verdriet.’

‘Teerbeminde geliefde,’ zei de vrouwe, ‘u bent mijn levensvreugde zonder verdriet, want ik weet zeer zeker dat, wanneer ik u met mijn armen heb omvat, ik gezond en blij ben. Een

dergelijk genot kan ik op dat moment nergens anders op aarde krijgen.’

De hertog, die er aandachtig naar keek, heeft overduidelijk aan de stem gehoord, dat het zijn nicht en niemand anders was, die de ridder zo goedgezind ontving. Daarom liet hij zijn wantrouwen volledig varen. Hij besepte dat zijn vrouw hem leugens verteld had en hem had bedrogen. De verkeerde indruk die hij had gekregen, zette hij van zich af.

De twee innig geliefden gingen minnekozend in een bedstede liggen om het genoegen van de liefde te smaken. Toen de ridder naar binnen was gestapt, sloten ze zachtjes de deuren.

Ik weet zeker, dat ze elkaar vurig in de armen namen, want in hen beiden leefde een edele liefde. Het zou niet passen dat hun feest werd verteld... Die nacht waren zij vol vreugde en ze sliepen geen ogenblik. Ik weet wel dat de nacht eerder voorbij was, dan hun lief was. Zij brachten elkaar genot en zouden graag gewild hebben, dat de nacht daar een jaar had kunnen duren. Dat kan iedereen wel nagaan: zij beleefden vreugde en zingenot tot de nacht voorbij was en de dag was aangebroken. Toen moesten de geliefden scheiden, die die nacht met elkaar zoveel plezier hadden gehad in het omhelzen, kussen en vrijen, en het spreken van innige hoofse woorden tot elkaar.

Bij het afscheid lieten ze hun tranen de vrije loop en slaakten ze menige zucht. Daarop is de ridder weg gegaan en de vrouwe sloot vlug de deur tot op een kier. Maar zij bleef daar staan, hem nakijkend totdat zij hem niet meer kon zien. Ze zong daarbij dit liedje:

*Altijd weer speuren mijn ogen benard
waar of zij mijn lief ontwaren mogen
want hij alleen bezit heel mijn hart;
daarom mag hij ook op mijn ogen bogen.*

Toen de hertog de deur zag sluiten, kwam hij zo vlug hij kon op de ridder toegesneld en omhelsde hem meteen. De ridder klaagde dat de nacht en daarmee zijn mingenot zo kort van duur was. In soortgelijke overpeinzingen was ook de vrouwe verzonken, van wie hij afscheid had genomen en bij wie hij zijn hart achterliet.

De hertog zei: ‘Bij onze Heer, ik heb u buitengewoon lief en ik wil, wat betreft mijn vrouw, voortaan waarde hechten aan uw woorden: ik heb u betrouwbaar bevonden op dit punt, waarvan ik niets wist.’

De ridder zei: ‘God moge u belonen, heer. Ik verzoek u uiterst dringend, dat u het voortaan geheimhoudt. Want als het ooit zou gebeuren dat iemand erachter komt, dan weet ik zeker, dat ik het terstond zou besterven.’

De hertog antwoordde: ‘Wees er zeker van dat het van mijn kant eeuwig zal worden verzwegen voor elk levend mens.’

De hertog heeft afscheid genomen en is van de ridder weggegaan. Toen het daarna etenstijd was, kwam de ridder naar het hof, waar hij zeer geacht en geprezen werd. De hertog betoonde hem er meer eer dan hij tevoren had gedaan. Daarover was de hertogin woedend, want zij haatte de ridder diep, omdat hij haar had versmaad. Zij deed zich ziek van zwaarmoedigheid voor en stond van de tafel op, is haar vertrek binnengegaan en ging meteen op bed liggen, alsof ze ziek was. Zij had graag gewild dat de dood haar kwam halen waar ze lag.

Daarop kwam een knecht zonder dralen tegen de hertog zeggen, dat de hertogin ziek was geworden en op haar bed lag.

De hertog, die grote liefde voor zijn vrouw koesterde, werd terstond uiterst bezorgd, is haastig opgestaan en naar het vertrek van de vrouwe gegaan. Hij vroeg haar wat haar scheelde. De vrouwe, die haar woede sterk aanzette en zeer weinig ontzag had voor haar man, zei aldus: ‘Voorwaar, heer, het kwelt mij uitermate dat u zó weinig achting voor mij hebt en mij zó weinig eer bewijst, dat u die ridder te vriend houdt. Hij heeft

het omwille van mij wel verdiend, dat men hem het leven zou benemen. Hij is slechter dan een ellendeling. De schanddaad, die hij me met zijn woorden aandeed en die hij mij voorstelde, betekende zowel uw schande als de mijne. Elke vorm van wraak wordt mij onthouden. U hebt hem meer lief dan voorheen! Om mijn smart te vergroten, bewijst u hem meer eer.'

'Zwijg erover, vrouwe,' zei de heer; 'Wees ervan verzekerd, dat ik geen verrader ben, want ik haat verraders uit de grond van mijn hart, en duld ze niet in mijn nabijheid. Wat zou het de kwestie goeddoen, waarvan u mij vertelde? Dit weet ik zeker: het waren allemaal leugens, het was niet de waarheid. Zo goed ken ik zijn geheim! Hem kwam geen moment de trouweloosheid in gedachten, die u hem aanwrijft. Het zou beter zijn, dat men erover zou zwijgen.'

De heer stond op en ging weg, en de vrouwe bleef boos achter, niet bereid hem te gehoorzamen.

Maar voordat hij ooit weer enig lichamelijk respons van haar zou krijgen, zou hij haar moeten vertellen, wat hij wist van de edele ridder. Zij was vastbesloten om alles over hem te weten te komen. Als zij haar man in haar macht kon krijgen, dan zou hij haar niets verzwijgen. Hierover peinsde de vrouwe diep en pijnigde in ieder opzicht haar hersenen, omdat ze wilde dat hij het haar zou zeggen. Werkelijk, men ziet vaak dat vrouwen erop uit zijn om iets te weten te komen wat hun op één of andere wijze is ontgaan: de vrouwen zijn zo vasthoudend en waarachtig hardnekkig!

's Avonds, toen de nacht viel en de hertog opgewekt en in goede luim kwam slapen, heeft de vrouwe zich terzijde gekeerd, als iemand die erg boos is. Maar de heer nam haar in zijn armen en kustte haar hartstochtelijk.

Toen zei de machtige hertogin: 'Hou op en lig stil; want een onbetrouwbaarder man dan u leeft er waarachtig niet op aarde. En een dommer vrouw dan ik leeft er niet ter wereld. Men zou een verstandiger vrouw dan ik uit steen kunnen beitelen! Want

wat u mij ook zegt, uw houding, uw woorden: ik geloof het allemaal! Dat doet de liefde, die ik voor u koester. U vertelt mij menig bedrieglijk verhaal en geeft mij te kennen dat u van mij houdt. En ik ben nog zo onnozel ook, dat ik meteen geloof wat u mij zegt. Maar dat het allemaal leugens zijn, dat heeft u mij getoond met betrekking tot een piepkleine kwestie, waar ik u vandaag naar vroeg. Het is waar: ik wilde er niets van weten dat u zo trouweloos handelt, maar dat u mij zaken zou verbergen die u wist, of die u gezegd zijn, dat kwetst me. En ú zegt nochtans, dat u deze wereld in haar geheel niet zo lief hebt als u mij liefhebt. Nu zie ik wel in, dat u mij versmaadt. En u weet toch, lieve heer, dat ik u buitengewoon bemin en dat ik u niets kan verzwijgen. Het is billijk, u bent mijn man; ik zou u mijn diepste gedachten vertellen. Maar nu zeg ik u dat u tegen mij uitstekend kan zwijgen. Het kwetst mijn hart diep, dat zeg ik u, goede lieve heer.'

Meteen heeft ze een gezucht en een geweën aangeheven, dat de tranen over haar gelaat stroomden. Het deed de hertog, die dit aanzag, oprecht veel pijn en hij zei: 'Goede vrouw, wees stil. Ik kan uw tranen en uw grote verdriet niet aanzien. Maar wees van de waarheid doordrongen, dat de zaak die ik weet, u niet verteld behoort te worden! Niemand weet die, en dan zou het laagheid zijn, als ik het u zou vertellen.'

Meteen antwoordde de vrouwe: 'Heer, zeg het mij dan niet! Maar het doet mijn hart pijn, dat u mij in ernstige of lichtvoetige zaken niet genoeg vertrouwt om me een geheim te verklappen. U houdt mij zeker voor kwaadaardig. Ik meende intiemer met u te zijn, dan nu het geval blijkt. U haat mij, dat is duidelijk te zien. Het past mij het geheim te respecteren.'

Meteen hilde ze nog harder. De hertog, wiens hart pijn deed vanwege het verdriet van zijn vrouw, antwoordde: 'Werkelijk, vrouwe, ik geloof wel dat u steeds zult zwijgen over hetgeen ik u zal zeggen. Ik mag u de geheimen die ik bij mij draag niet verzwijgen. Daarom zal ik ze u vertellen. Maar wees

er terdege van doordrongen, dat op deze kwestie mijn erewoord rust. Als ik er maar één woord over hoor, dan zult u ervoor sterven, begrijp dat goed!’

De vrouwe, die deze woorden hoorde, sprak: ‘Dat beloof ik plechtig, want u weet wel dat ik niet zo gemeen of verdorven ben dat ik - bij God - ooit iets in uw nadeel zou zeggen.’

De hertog geloofde haar (waar hij zich later veel verwijten over maakte) en begon haar alles tot in details te vertellen van zijn nicht, de burggravin van Vergi. Hij vertelde hoe de ridder en hij 's nachts in de lusthof waren, hoe hij zich ging verstoppen en hoe het hondje kwam naar waar het de ridder zag staan. Hij vertelde heel helder wat er allemaal gebeurd was. Maar hij droeg haar op dat zij het geheim moest houden als zij haar leven wilde behouden, want hij gelastte het haar op straffe des doods in het geval zij iets zou doorvertellen.

Ze beloofde het de hertog. Maar weet, dat zij grote jaloezie in haar hart droeg. Zij vond, dat haar grove smaad was aangedaan door de ridder, die iemand van lagere stand beminde en haar weigerde. Ze dacht spoedig bij zichzelf. ‘Ja, om de vrouwe van Vergi heeft hij mij versmaad, maar indien ik de pinksterdag in goede gezondheid beleven mag, dan zal ik haar een lesje leren, waarmee zij te schande gemaakt zal zijn.’

Dit dacht ze bij zichzelf, maar de hertogin hield het goed verborgen.

Met Pinksteren, dat nabij was, zou de edele hertog hofdag houden en hij ontbood terstond alle vrouwen en jonkvrouwen uit het land, want dat was altijd zijn gewoonte. De eerste was de burggravin, die liefde koesterde voor de ridder. Zij kwam opgewekt naar het hof, want ze was mooi en hooggeboren. Maar toen de burggravin arriveerde en de hertogin haar ontwaarde, ontvlamde de hertogin in drift, want hier aanschouwde ze degene, die ze ten zeerste haatte. Desondanks heeft zij haar meer uiterlijke eer bewezen en heeft zij een vriendelijker houding aangenomen dan enig andere vrouwe die daar aanwezig was.

Het kostte de hertogin evenwel grote moeite om te moeten verdragen, dat ze niet kon zeggen wat ze dolgraag tegenover haar wilde openbaren.

Toen na het eten het feest achter de rug was, heeft de hertogin de aanwezige vrouwen meegenomen en haar vertrek binnengeleid; neem dat van mij aan. Daar wijdden zij zich in alle vriendschap aan dans en reidansen. Er was menige aanzienlijke, mooie, sierlijke, voortreffelijke vrouwe. De hertogin, die het toen de goede gelegenheid achtte, moest uiting geven aan haar afgunst; daarvan lag er veel in haar hart besloten. En ze zei, alsof het voor de grap was: ‘Vrouwe burggravin, wees verheugd, want u bemint op dit moment een mooie en welgevormde geliefde. U hebt een charmante minnaar.’

De vrouwe antwoordde op schertsende toon: ‘Wees er zeker van, machtige vrouwe, dat ik mijn liefde niemand anders gun dan mijn heer, mijn echtgenoot, aan wie God vreugde en eer moge schenken, want verder bemin ik niemand zozeer.’

‘U niet, vrouwe? Dit verhaal is niet erg geloofwaardig, want u heeft uw praktijken zeer zeker goed overgebracht aan dat kleine hondje, dat zijn taak goed kent.’

De vrouwen, die daar in de zaal waren, hoorden het allemaal duidelijk, maar geen van allen begrepen ze waar de hertogin om lachte.

Maar de mooie burggravin werd in haar hart bedroefd. Zij raakte geheel buiten zichzelf van verdriet en ging meteen een vertrek in, waarin een zieke jonkvrouw lag. De vrouwe viel, diepbedroefd en klagend, op een bed en zei: ‘Ach God, Lieve Heer, ontferm U over mij met Uw goedheid. Hoe komt het dat mijn vrouwe zinspeelde op mijn hond? Here God, hoe kan ze aan die kennis zijn gekomen? Ze kan het van niemand anders hebben dan alleen van hem, die ik boven alles liefheb. Hij heeft het haar gezegd en mij verraden. Nochtans zou hij dat niet doen, tenzij hij haar veel meer liefheeft dan mij. Dat doet mijn hart pijn. Nu heb ik terdege begrepen, dat hij mij niet bemint,

als hij zijn belofte aan mij verbreekt. Ach, dierbare God! Het is nu eenmaal zó met mij gesteld, dat ik hem bemin boven allen die leven; hoe kan hij mij dan in de steek laten en een ander boven mij verkiezen? Dit maakt mijn leed groter. Hij is degene, die ooit mijn genot en mijn bron van vreugde was. Ach, lieve minnaar, hoe is het gekomen dat u mij geheel bent ontnomen en dat mij dit verraad is aangedaan? Waarlijk geliefde, ik veronderstelde dat u mij veel getrouwer was geweest, alleszins getrouwer dan Tristan Isolde was. Want God kent wat dat betreft de waarheid: ik had u inniger lief dan Isolde Tristan ooit liefhad. Ja, ik had u ook meer lief dan mijn eigen lichaam. En u hebt mij nu verraden. Dat zal voor mijn leven funest zijn. Waarlijk, u beging een zonde, want op dit moment zal ik hier de bittere dood ondervinden. Ach, lieve geliefde, waarom onthulde u ons geheim? Dat verwondert mij. Ik vertrouwde u meer dan u mij hier getrouwheid hebt betoond. Ik ben verraden en bedrogen. Al zou God waarachtig zelf uit de hemel gekomen zijn om Zijn hemelvreugde aan te bieden in ruil voor u, dan zou ik dat geweigerd hebben! U was mijn vreugde en mijn blijdschap. Mijn hart kent zo'n groot verdriet, omdat ik meende door u in oprechtheid bemind te worden, hetgeen u mij dikwijls huichelachtig te verstaan gaf met vele woorden, die ik u zelf hoorde spreken. Ach, lieve minnaar, ik had niet gedacht, dat u mij ooit zou verlaten en onze liefde zou openbaren, vanwege een hertogin of een koningin. Zou u, liefste, nog vóór mij doodgegaan zijn, dan had ik geen uur langer willen leven, wees daarvan - dierbaar lief - verzekerd: ik zou daar liever gestorven zijn en aan uw zijde gelegd. Ik kan nooit meer zo verheugd zijn als ik daarover zou zijn. Ach, beminde, is dit nu rechtvaardig, dat men onze hartstocht en onze handelwijze rondvertelt en openbaart, zoals dat nu is gedaan? Het is waar: hij heeft mij willen verlaten, want ik had hem nadrukkelijk gezegd dat, als onze liefde bekend werd, ik het stellig zou besterven. Nu is het met mijn vreugde gedaan. Aangezien ik van

hem moet scheiden, bid ik God, dat Hij snel mijn leven moge nemen, en smee ik om Zijn genade. Tevens bid ik God om barmhartigheid, opdat Hij degene eeuwig moge vergeven die mij heeft verraden. Ik bid God dat Hij hem eeuwig moge bijstaan, hem eer en roem moge geven en hem volledig mijn dood moge vergeven, al veracht hij me. Ik zou niet willen dat zijn eer gekrenkt werd. En ook al heeft hij dit verteld, dankzij hem viel mij zulk geluk ten deel, dat sterven voor mij geen zware opgave is.'

De mooie vrouw heeft met haar armen zichzelf om haar borsten omklemd en zei, zuchtend met grote pijn: 'Lief, ik beveel u in Gods genade aan.' Hierop perste ze haar armen met kracht samen, dat haar het hart brak en ze daar dood op het bed bleef liggen. Zo is het gebeurd!

Haar vriend en minnaar, de schone jongeman, wist hier niets van. Hij ging het vertrek binnen waar de danspartij en het feest aan de gang waren, maar om het feest was het hem nauwelijks te doen; hij schiep er in het geheel geen behagen in, want hij zag zijn geliefde er niet. Dat verwonderde hem zeer.

Hij zei tegen de hertog: 'Heer, mijn God, heer, hoe komt het dat uw nicht hier niet is? Is ze hier niet geweest?'

De hertog keek hierop om zich heen. Meteen zei hij tegen de ridder: 'Ga in dat vertrek daar kijken of ze daar soms kan zijn, want hier zie ik haar niet.'

Haastig liep hij het vertrek in, vond haar, omhelsde haar innig en kuste haar veelvuldig op de mond. Hij vond haar mond koud en bleek, zodat zij zichzelf niet leek. Toen zag hij duidelijk dat ze dood was.

Hij riep daarop met grote smart: 'O geliefde, die ik zo beminde, nu moge God me bijstaan. Goede Lieve Heer! Zij is dood, wat moet ik beginnen?'

De jonkvrouw die daar ziek lag, stond meteen op toen ze de woorden van de ridder hoorde en begreep. Ze zei: 'Heer, het is heel begrijpelijk, want men heeft nooit horen vertellen over

meer verdriet, dan zij heeft doorgemaakt, de edele vrouwe. Zij heeft om de dood gebeden sinds zij vol smart hier binnenkwam, omdat de hertogin over haar liefde de waarheid zei, wat haar veel verdriet deed. Want in het vertrek sarde zij haar met een klein hondje. In dit verdriet, in deze droefheid heeft zij een lange poos verkeerd en bad zij veelvuldig om de dood; mij dunkt, zij heeft die nu bespoedigd.'

Toen de ridder uit deze woorden begreep, dat hij de dood van de hooggeboren vrouwe had veroorzaakt met de woorden die hij tot de hertog had gesproken, werd hij door verdriet overmand, zodat hij over zijn hele lichaam beefde, zeer wanhopig werd en zei: 'Helaas, lieve vriendin, dat mijn ogen u ooit zagen! U was mooi en welgevormd. Uw voortreffelijkheid en uw hoofsheid zijn nu volkomen vervallen tot groot onheil. Ik ben een trouweloze verrader; ik heb u gedood, liefste vrouwe. Het zou rechtvaardig zijn als deze dood op mij gewenteld zou worden, ik, die dit verraad en deze grote schanddaad begaan heb. Wee mij: u misdeed mij niets, ook al werd u dit leed aangedaan. Uw trouw was evenwel zo groot, dat u van verdriet bent gestorven. Nu is het rechtvaardig om snel de trouweloosheid die ik beging op mezelf te wreken.'

Aan de wand hing een scherp zwaard; dat haalde hij eraf en ging weer naar waar de vrouwe lag, die hij bedroefd aankeek. Toen hij daar aldus bij haar stond, zei hij met tranen in de ogen: 'Ach, voortreffelijke schone vrouwe, nu zal ik omwille van u een goede rechter zijn over de grote laaghartigheid en de ontrouw, die ik u aandeed.'

Hij nam het zwaard dat hij van de wand had genomen ter hand. Hij stak het door zijn borst en hart, dat het er aan de andere kant uit kwam, en viel dood op haar neer.

Dit zag de jonkvrouw. Zij werd uitermate bevreesd, liep naar de hertog toe en vertelde hem wat er in de kamer was voorgevallen: hoe de mooie vrouwe stierf omdat de hertogin haar, in het bijzijn van de anderen, sarde met het hondje.

Toen de hertog dit had gehoord en hij de zaal uitging, werd hij danig door verdriet overmand, evenals de jonkvrouw. Hij is het vertrek ingegaan en heeft de gelieven gezien, allebei doodliggend.

Toen sprak hij geen woord, ook al deed het hem veel pijn. Hij trok zeer boos en buiten zichzelf van droefheid het zwaard uit de ridder en is het vertrek ingegaan waar werd gedanst en uitbundig feest werd gevierd.

Hij droeg het zwaard open en bloot en heeft zich in het dansgewoel gestort tot daar waar hij zijn vrouw ontwaarde. Hij sloeg het zwaard van boven in haar hoofd dat haar de hersenen in tweeën spleten, zoals hij het haar nadrukkelijk had verzekerd, toen hij haar het geheim vertelde. De vrouwe viel dood neer. Er ontstond waarachtig grote droefheid bij allen die daar naar het feest waren gekomen.

De hertog vertelde terstond aan allen die het wilden horen de zaak van woord tot woord. Menig mens luisterde ernaar en betreurde het gebeurde, in hoge mate droevig gestemd.

Toen zij de gelieven op deze wijze beiden dood zagen liggen, ontstond er een buitengewoon grote droefheid. Het hof ging uiteen, in rouw gedompeld.

De hertog liet daarna zonder verdere vertraging de lijken begraven. Onder één grafsteen legde hij de twee, die zulke geliefden waren. De ander legde hij openlijk met de haar toekomende eer op een andere plek.

En omdat de hertog er zo'n groot verdriet om had, dat ze door zijn toedoen dood waren, is hij kruisvaarder geworden en voer spoedig over zee. Hij werd er aanstonds Tempelier en liet al zijn heerschappij hier achter. Daar leidde hij een vroom leven en heeft hij de wereldse zaken vaarwel gezegd.

Wie de zoete last der liefde draagt, moet dit voorbeeld voor ogen houden en zijn liefde geheel en al voor de mensen geheimhouden, behalve voor zijn geliefde; dan handelt hij juist. Zo blijft de liefde geheim, want er zijn zoveel verraders, die graag

het liefdesspel verhinderen. Daarom moge God hen en al hun partijgangers vervloeken. Zeg allen amen, dan handelt u goed.

Dit dichtwerk werd beëindigd op de vierentwintigste dag van mei, toen men het Jaar onzes Heren 1315 schreef, houd het voor waar.

Nu moge God ons Zijn vrede zenden; dat vergunne de hemelse Vader ons. Zeg allemaal amen.

Amen, 1127 versregels.

Het boekje van goede zeden I

1 *Inleiding*

Ik geloof, dat het voor elk mens noodzakelijk is naar vaste zedelijke beginselen te leven, want er bestaat geen fatsoenlijker manier, waarop de mens kan krijgen wat hij begeert.

Waar Cato in zijn *Disticha* in gebreke is gebleven, daar gebiedt de Wijsheid me, dat ik dusdanige zedenlessen verkondig die - let wel! - voor jongelui van belang zijn.

Zij die onwetend zijn, moeten allen naar de bron van goede zeden en deugden komen: haar water is onverdacht van geur en smaak. Kom, wees niet bevreesd, heb vertrouwen.

Dit hofje bevat bloemen van nuttige lessen en pure vreugde. O, leerling, als je eraan wilt ruiken, dan zal je des te meer eer verkrijgen.

O kind, als je dorst hebt, ga dan naar de bron van de wijsheid, waar je helder water vindt: de bron op de hoge berg die met vijf sloten verzegeld is. Tracht dit water ijverig te drinken.

Voor wie met grote vlijt de wijsheid onderzoekt, zullen de sloten van de geleerde geschriften opengaan. En wie daarbij niet aarzelt, zal verstandig en zonder schande leven.

Eerbiedig je leermeester en schenk hem genegenheid, als je kennis bij hem wilt opdoen. Zo ontvang je de eerste sleutel der wijsheid en staat een rijk leven voor je open.

Stel vragen, prent alles in je geheugen, onthoud het goed en herlees het geleerde bovendien op tijd. Al de sleutels tot de wijsheid kan je dan zeer spoedig in je geheugen opnemen.

2 De houding tot God en de heiligen

Zonder God heeft niets zin van wat men hoort of ziet. Ga eerst op zoek naar Zijn koninkrijk en Zijn genade, want dan ben je erg verstandig.

Op zo'n manier zal alles je gegeven worden, wat je in het leven nodig hebt. Want wie God dient, leeft eeuwig in Zijn koninkrijk.

Geloof in één God, bid tot één God, bewijs Hem eer en houd je aan Zijn geboden. Loof en eer Hem zoveel als Hem toekomt: dat is wat de Heilige Schrift leert.

Wie aan het geloof in God blijft vasthouden, zal van zijn zonden worden bevrijd en in de Hemel bekend staan als Gods vriend, zoals de Bijbel uiteenzet.

Als je correct tot God wilt bidden, dan moet je je geheel en al in eenzaamheid afzonderen. Hij die alles ziet, zal het je niet onbeloond laten.

Wil je voor hoofs worden aangezien, kniel dan voor God op je beide knieën. Maar kniel voor mensen slechts met één been en houd het andere recht. Ik meen het!

Als je de heiligen een gelofte hebt afgelegd, kom die dan ook na; dan doe je goed. Breek je een goede gelofte aan de heiligen, dan zal God dat wreken.

Maar laat slechte geloftes liever achterwege, zelfs als er schande van zou komen. Degene, die veel kwade geloftes aflegt, die moet een ieder mijden. Dat is mijn raad.

3 Over kerk en geestelijkheid

Je moet de Heilige Kerk eren en hen die Haar dienen. Je moet namelijk zowel priesters als geestelijken beiden zo goed als je kunt eer bewijzen. Je moet handelen, zoals de regels der goede zeden je ingeven.

Als je het Godshuis betreedt, was dan je zonden af met wijwater, verzink in gebed, zeg je gebeden op of zing, wanneer dat vereist wordt.

Als je de priester aan het altaar bijstaat, laat mij je dan leren, dat je dit werk niet met tegenzin moet doen. Wees bij alle diensten vlug met beide handen; dan dien je goed.

4 Waar een Christen aan moet denken

Hoogmoedigheid moet men altijd verafschuwen. Wees nederig, en dat met mate. Te veel nederigheid is dwaas, en men drijft graag de spot met iemand die zich al te nederig opstelt.

Wees rechtvaardig, want er staat geschreven: 'Voor het nageslacht van de rechtvaardige zal het nooit meer nodig zijn om als bedelaar om brood te bedelen.'

Wat jij niet wilt dat jou geschiedt, doe dat zelf een ander niet! Je moet jezelf Christus' naastenliefde eigen maken, en goede mensen zullen je liefhebben.

Probeer altijd drie vijanden te vermijden: de wereld, het vlees en de valse duivel. Als je deze drie kan bedwingen, dan zal God je kracht geven en liefhebben.

Alles wat met deze drie duivelsstreken samenhangt, moet je daadkrachtig ontlopen. Als je dit zielsgevaar wilt schuwen (maar dan ook altijd!), dan is dat God welgevallig.

Heb - waar je ook bent - de hemelse vreugde, de foltering in de hel, het lijden dat daar plaatsvindt, en de zware bittere dood voor ogen; dat heb je wel nodig.

Hou in je geheugen vast, wat je nu bent en bent geweest en zal zijn; dan zullen de zonden verdwijnen, die je proberen te verleiden.

Als je omwille van God een aalmoes wilt schenken, geef dat dan heimelijk en wees een toonbeeld van deugd. Dan zal je met blijdschap leven.

Schenk vrijgevig van je bezit aan hen, van wie je weet dat ze in armoede leven. Ontbreekt het je aan bezit, troost de armen dan: God zal jou kracht geven en Zich over je ontfermen.

Heb je net genoeg om in je onderhoud te kunnen voorzien, maar is de hoop op rijkdom vervlogen, doe dan zoals de wijzen: tracht rijk te zijn aan deugden, dan zal je eeuwig in vreugde leven.

Als geluk je ten deel is gevallen, wees daar dan niet hoogmoedig over; de ondankbare ontnemt God Zijn gunst weer en werpt hem ter aarde.

Treur niet te zeer om een kleine tegenslag, want de Hemelse Vader zal het wel in orde maken; Hij mag Zijn kind, dat Hij liefheeft, wel kastijden.

5 Ouders, vrouw en kinderen

Wees altijd zowel vader als moeder gehoorzaam; doe hun geen leed. Wie hiernaar handelt zal eer verkrijgen op aarde en in het eeuwige leven.

Als je een stiefvader of stiefmoeder hebt, pas dan maar goed op jezelf. Probeer behendig zijn of haar gunst te winnen. Dit geef ik je als een goede les.

Neem iemand tot vrouw die je gelijke is in afkomst, die verstandig, onderdanig, zachtaardig van manieren en kuis is.

Als je vrouw goed en gehoorzaam is, dan moet je haar met welwillende liefde behandelen. Je moet haar tevens waarderen en eren. Op zo'n manier heb je allebei pais en vree.

Heb je kinderen: kastijd hen dan met mate, maar wees niet te hard voor ze. Verwende kinderen daarentegen, doen hun ouders dikwijls verdriet, schade en schande aan.

Heb je dochters die huwbaar zijn: huwelijk ze uit, zo luidt mijn raad. Je kunt ze ook in het klooster zenden, waar zij een vroom leven kunnen leiden.

Heb je een stiefkind, dan moet je hem eer bewijzen; dat is mijn raad. Zijn moeder zal jou daardoor des te meer liefhebben, en je zal de lof van de mensen oogsten.

6 *Personeel*

Heb je bedienden: als je verstandig bent, hou je ze onder de duim. Want bedienden zijn vaak vol hoogmoed en bedienen met grote minachting.

Als ingehuurde knechten je hebben gediend, slaap dan niet eerst nog een nacht met hun loon onder je matras, indien je wilt dat je knechten zeggen: ‘Je bent een rechtvaardig mens.’

7 *Buren*

Handel zó, dat al je buren je altijd toegenegen liefhebben: daar kan veel goeds van komen. Maar je verdient veel kwaads, als ze je verfoeien.

Ben je gehaat bij al je buren en verloopt de omgang met hen lastig en onvriendelijk: verhuis dan, als je in rust wilt leven. Ik kan het je aanraden.

Over het feest

Een bijzondere samenspraak

Ik was uitgenodigd op een feest waar ik veel vrouwen aantrof, die hoofs, kuis, welgemanierd, bevallig en zeer beminnelijk waren. Toen ik deze schone vrouwen zag, voelde ik blijdschap in mijn hart; er is niets ter wereld zo mooi als vrouwen.

Het feest zou volmaakt geweest zijn, als mijn geliefde, naar wie mijn hart altijd vurig verlangt en die mij in vrees doet leven, daar geweest zou zijn. Maar nee, zij was er niet. Hierdoor was ik somber gestemd. Ik luisterde naar het vedelspel en ik bekeek de edele vrouwen.

Ik zag er veel en ging met mijn blik her en der de vrouwen langs, totdat ik er één zag, die sprekend op mijn geliefde leek. Ze leek mij hoofs, wijs en voortreffelijk van manieren. Ik ging naar haar toe en groette haar met hoofse beleefdheid. Zij groette mij meteen terug en onthaalde mij hartelijk. Daarvoor moge God in de hemel haar belonen! Ik vond haar hoofs en zachtaardig.

Toen ik bij haar stond die mij zo hartelijk had onthaald, kwamen bedienden langs en zeiden, dat men spoedig de handen kon gaan wassen.

Zij bewees mij haar hoofsheid. Dat moge God onze Vader haar belonen! Zij nam mijn hand en zei: 'Laten wij, u en ik samen, onze handen gaan wassen.'

Ik deed alles wat deze vriendelijke jonkvrouw, die zich over mij ontfermde, mij opdroeg. Ook al was ik het niet waardig, toch deed zij mij naast haar plaatsnemen. Dit beviel mij opperbest. Ik at en dronk met haar. Door haar vriendelijke woorden leek mij de tijd niet lang.

Uit hoofse gemanierdheid - zij was uitstekend op de hoogte! - sneed zij het vlees voor mij. Het scheen dat ze mij wel

mocht. God moge haar voorspoed geven, waar zij zich ook moge bevinden!

De jonkvrouw hield zich voor mij ter beschikking en haar hoofse bediening beviel mij werkelijk goed. Wij aten beiden van wat zij afsneed.

Als het nog eens zou voorkomen dat ik bij een jonkvrouw zou aanzitten, en met haar zou drinken en eten, dan zou ik niets anders eten dan wat zij voor mij zou afsnijden. Want de porties vlees die jonkvrouwen plegen af te snijden zijn zo lekker! Moge God geven, dat ik de jonkvrouw in het hemelrijk zou kunnen terugzien, die zo hoofs voor mij sneed en zich zo vriendelijk tegen mij gedroeg. Zij was hard noch streng. Ik ben haar vriend, waar zij zich ook moge bevinden!

Op dat feest waren veel kostelijke gerechten, voldoende voor iedereen. Ieder kon er met het luisteren naar zang en vedelspel aan z'n trekken komen.

Toen er gegeten was en de tafels waren afgeruimd en weggebracht, nam zij mij weldra bij de hand en liet mij naast haar in het gras zitten.

De hoofse schone woorden en de vriendelijke taal die ik haar tegen mij hoorde spreken, zou ik niet goed kunnen herhalen.

Ik zei: 'Lieve beminnelijke jonkvrouw, ik zou u graag een vraag willen stellen, maar ik ben bang dat ik mij daarmee uw boosheid op de hals haal.'

Zij zei: 'Welnee, vraag wat u wilt. Ik zal er niet boos om worden.'

'Dan zeg ik, vrouwe, dat u een liefde koestert die een bron is van kommer! Want zonder zo'n veredelende liefde zou u de hoofsheid niet aan de dag kunnen leggen, die u mij in menig opzicht voortdurend getoond hebt.'

Zij vroeg: 'Wat is dat: liefde koesteren? U heeft er goed aan gedaan om daar tegen mij over te beginnen. Leg me uit wat liefde is! Dikwijls heb ik bij allerlei gelegenheden over de liefde horen spreken. Hoe ik het ook aanlegde, ik kon er nooit achter

komen wat liefde is. Wees nu zo goed en hoofs (u mag zich er niet aan onttrekken) en vertel het me op mijn verzoek, want ik zou het graag willen weten.'

Ik antwoordde: 'Mijn lieve vrouwe, ik zou niet weten wát ik u zou moeten vertellen, en hóé. Werkelijk, ik ben er zeker van dat u het beter weet dan ik.'

Zij zei: 'Bij God, als ik het zo goed zou weten, dan zou ik er niet naar vragen. Ik wil het weten. Onderricht mij nauwkeurig. En indien u het omwille van mij niet wilt doen, doe het dan omwille van haar die u stil in uw hart liefhebt en die u in vrees doet leven!'

Ik was terstond danig van mijn stuk gebracht, toen zij over mijn geliefde sprak, die mij in smart doet leven.

Terwijl ik me opgewekt voordeed, zei ik lachend: 'Omwille van mijn jonkvrouw en omwille van u, die - zo komt het me voor - op haar lijkt, zal ik nu meteen vertellen wat liefde is. Luister ernaar... Toch is deze taak mij, en iedere man die nu leeft, veel te zwaar. Mocht u er bij wijze van grap om verzocht hebben, dan verzoek ik u, dat u ervan afziet.'

'Heer klerk, dat doe ik niet. Nooit begeerde ik één zaak waar men zich ter wereld mee bezighoudt zo zeer te kennen, als juist deze.'

'Dan zal ik het met opgeruimd gemoed doen, zo ver als mijn inzicht dienaangaande strekt. Nochtans weet u het veel beter dan ik, naar mijn oordeel. Vrouwe, de zaak waarnaar u vraagt is zo uitermate omvangrijk, dat het spreken erover me tegenstaat; men vindt nergens iets wat even belangrijk is. Niemand was ooit zo fijnbesnaard en verstandig, of hij raakte steeds meer in verwarring als hij dieper nadacht over de liefde. Het is een zaak waarbij de mens volledig zijn verstand verliest en waardoor het menselijk gemoed onverwachts en snel in vuur en vlam raakt. Ik wil in het kort vertellen wat liefde naar mijn mening is en zal bovendien haar aard beschrijven. Als ik het misheb, moet u mij corrigeren. Ik beweer dat alleen de liefde niets minder is dan

het samensmelten van twee geesten, voor zover ik kan nagaan. Als twee harten en twee geesten die ver van elkaar verwijderd waren, één zijn geworden, goede jonkvrouw, dan is dat liefde en waarlijk niets anders. Ik zal u een voorbeeld geven. Stel dat wij, u en ik, in de gelegenheid zijn elkaar lief te hebben. Uw wens moet dan de mijne zijn en u moet ook willen wat ik wil. Al wat ik heb, moet zonder voorbehoud van u zijn, en wat u bezit, moet van mij zijn. Als twee harten één zijn geworden, die voordien ver uit elkaar waren, dan is dat liefde en anders niet. Dat durf ik wel te beweren.'

'Lieve heer klerk, hoe is het mogelijk dat de minnaars zo hard klagen over de liefde, die zo voortreffelijk is? Het lijkt wel alsof zij de last der liefde niet kunnen torsen.'

'Bij God, jonkvrouw, u spreekt ware woorden. Men zegt dat er in zulke gevallen sprake is van liefde, maar eigenlijk is dat niet zo. Zulke minnaars zijn onbetrouwbaar, dat is duidelijk; daarom gaan ze gebukt onder verdriet. Als zij elkaar trouw zouden zijn, dan zou de liefde hun veel genoeg schenken. Maar nee, ze zijn niet trouw! Daarom moeten zij smart en deerniswekkend grote ellende doorstaan. Liefde is een edel goed. Zij zetelt in het hart. Zij bevrijdt de mens van leed en verlicht zijn neerslachtig gemoed. Niemand is de liefde meester, niemand kan de liefde kennen, voordat hij diep in zijn hart een deel van de weg der liefde heeft afgelegd. In vroeger tijden waren er, die dat deden. Zij lieten zich met de liefde in en liepen er tot hun dood toe dikwijls zeer diepe wonden mee op. Voorbeelden zijn Parthonoepus, Amadas, Pirus, Floris, Athis en Porphirias, Aeneas, Tristan en Paris. En de Ridder met de Mouw niet te vergeten. Zij werden in menig opzicht door de liefde toegetakeld, eer zij de kracht en de aard der liefde ten volle onderkenden. Eer zij verkregen wie zij liefhadden, hadden ze het zwaar te verduren! Bovendien zijn er velen in hun hart door de liefde bezeten, die erg weinig weten van de wetenschap der liefde: op welke manier zij de liefde moeten trachten

te verkrijgen, hoe ze haar in praktijk moeten brengen en op een verstandige wijze in hun hart moeten dragen.’

‘Heer klerk, u hebt mij, zoals u beloofd had, goed laten inzien wat de liefde is. Maak me nu vervolgens bekend met de wijze waarop men volgens de wetenschap de liefde kan verwerven.’

‘Jonkvrouw, ik wil u dat op uw verzoek bijzonder graag leren. Wie zich op de liefde wil toeleggen, moet in ieder opzicht verstandig zijn. Als hij verstandig is, dan moet hij zijn hart zuiveren en voor het goede openstellen. Mijn advies is dat hij bovendien op vier manieren te werk moet gaan, indien hij succes in de liefde wil hebben. Luister naar mij. Het eerste punt is dat hij overal hoofse woorden moet bezigen, want dat past een ieder goed. Het past in het bijzonder de minnaars niet om iets onbeschofts te zeggen of een vies liedje te zingen. Ik zeg onomwonden wat het volgende punt is: minnaars moeten overal hoofs van manieren zijn. Dit in voldoende mate en niet te overdreven. Het past immers ieder mens en elke minnaar die verstandig is, dat hij maat weet te houden in zijn gedrag. Maat houden is gepast in elke situatie. Het derde punt is dat de minnaar onder alle omstandigheden streng geheimhoudt wat op het gebied van de liefde verzwegen dient te worden. Wie de liefde begeert, die moet dit punt in acht nemen. Wie alles vertelt wat hij weet, is niet verstandig maar dwaas; dikwijls ondervindt hij er leed door. Als vierde noem ik in deze uiteenzetting, dat men zijn geliefde met een hoofs verzoek om de liefde moet smeken, als tijd en plaats geschikt zijn. Men moet vriendelijk, zachtaardig en in alle opzichten nederig om de liefde vragen, want liefde kan men niet afdwingen.’

‘Heer klerk, u hebt op mijn verzoek deze vier manieren waarop men de liefde moet verwerven, goed uiteengezet. Het lijkt me inderdaad de waarheid te zijn. Nu verzoek ik u met klem om mij vervolgens te laten weten, hoe men bij de minnaar de liefde kan herkennen, waar hij zich ook bevindt.’

‘Jonkvrouw, ik wil dat niet achterwege laten. Ik ken vier andere punten, waaraan elke minnaar kan herkennen of men hem oprechte liefde toedraagt. Het eerste punt waaruit u de liefde kunt opmaken, wil ik u voorhouden: dat is het opslaan van de ogen en dan snel naar de grond richten. Ik durf stellig te beweren dat waar dit gebeurt, men niet zonder liefde is, of er moet groot bedrog in het spel zijn. Het volgende punt waaraan u de liefde kunt herkennen is dit: als u bij uw geliefde komt, zal hij door u in de grootste verlegenheid raken. Als degene, waarvan u denkt dat hij u bemint, bleek en kleurloos wordt, dan duidt dat altijd op liefde. Twijfelt u daar niet in het minst aan. Het derde punt is dit: als de minnaar iemand liefheeft, dan kan iedereen dat merken aan zijn hartelijke vrijgevigheid tegenover die persoon. Want de waarheid is dat de liefde zich niet wil bedienen van gierige praktijken. Waar men de gierigheid in praktijk brengt, bezwijkt de liefde spoedig. Het zou goed zijn het vierde punt te noemen. Dat is, dat men alles voor lief neemt wat van de geliefde komt en bij hem hoort. Men zegt immers vaak: wie de boom bemint, heeft ook zijn wortels, takken en bladeren lief.’

‘Heer klerk, u hebt mij met uw woorden vier punten over de liefde genoemd, waarmee men - mijns inziens terecht - oprechte liefde kan herkennen. Nu verzoek ik u voorts dringend om mij te vertellen, hoe men deze verworven goede liefde vervolgens kan verliezen.’

‘Jonkvrouw, als u nu naar mij wilt luisteren, dan zal ik u op uw verzoek vier andere punten leren, die oprechte liefde beslist te gronde richten. Het eerste van de vier punten is wispelturigheid. Vooral vrouwen vertonen dikwijls de neiging om hieraan toe te geven. Er zijn veel jonkvrouwen die de gewoonte hebben tegenover iedereen die ze zien een welwillende houding aan te nemen. Daar doen ze werkelijk slecht aan. Hierdoor verliezen zij hun goede reputatie; dat zeg ik u open en bloot. Als zij zich vastberaden en verstandig zouden gedragen en de raad van hun

vrienden opvolgden, dan zou men hen liefhebben. Wispelturige vrouwen worden daarentegen gehaat en geminacht. Het volgende punt waaraan de liefde ten onder gaat is gierigheid. Immers, de liefde verdraagt de aanwezigheid van gierigheid niet; begrijp dat goed. Van nature zoekt de liefde gezelschap bij de vrijgevigheid, en haat zij de lage inhalige gierigheid te allen tijde. Het derde punt van de vier is halsstarrige boosheid, die menige liefdesrelatie kapot maakt, die voorheen op een goede verstandhouding berustte. Minnaars moeten zich ervoor hoeden om boos te blijven, als hun geliefden iets hebben misdaan. Indien hun geliefden tot boetedoening bereid zijn, dan moeten zij vergiffenis kunnen schenken. Lang boos blijven op een geliefde heeft reeds menige liefdesrelatie verbroken. Daarom moeten minnaars die verstandig zijn dat geenszins doen. Het vierde punt dat de liefde verjaagt, is de opschepperij, die bij de mannen hoort. God moge de opscheppers schande geven! Ik zou willen dat hun tongen door het hellevuur in brand vlogen, als ze allerlei onhoofse en opschepperige woorden over vrouwen spreken. Ik raad alle vrouwen met klem aan, om snoevende mannen te mijden en hun woorden af te keuren. Doen ze dat niet, dan zal het hun slecht vergaan.'

'Heer klerk, u heeft mijns inziens ware woorden gesproken. Door deze punten wordt de hechte liefdesband verbroken. Lieve klerk, leer me nu vervolgens - opdat God u voorspoed moge geven - hoe men de liefde moet herstellen, als de relatie erg verstoord is.'

'Jonkvrouw, ik zal het u bekend maken. Indien de duurzame liefdesband tussen minnaars door welke oorzaak ook verbroken wordt, dan komen hen vier andere punten beslist van pas, als ze de onenigheid willen overwinnen. Luister nu, ik zal het u laten weten. Het eerste punt waarmee men een verstoorde liefdesrelatie tot rust brengt, is de edele nederigheid, die boosheid tot bedaren brengt. Want overal ter wereld bezigt men onomwonden een spreekwoord, dat mij waar lijkt: nederigheid

breekt alle strijd. Als de minnaar, om welke reden dan ook, met betrekking tot zijn geliefde een misstap heeft begaan, dan zal nederigheid hen weer heel spoedig verzoenen. Het volgende punt dat hiertoe uitermate geschikt is, is dat men altijd hoofs moet zijn in z'n nederigheid. Hoofse en welwillende woorden, op het juiste moment uitgesproken, kunnen de boosheid altijd tot bedaren brengen. Daarom: wie zich schuldig weet, moet zijn geliefde met zijn bede altijd smeken en bidden om vergiffenis. En is degene bij wie men vergeving zoekt verstandig in de liefde, dan moet hij handelen overeenkomstig mijn advies, en de boosheid laten varen. Het derde van deze punten is trouw, die bij de liefde hoort, en waarmee men de liefde herstelt die verstoord was. Elke minnaar moet zich er voor hoeden om op onhoofse en schandelijke wijze kwaad te spreken van degene die zijn hoofse geliefde was; zelfs als het hem voorkomt, dat deze het heeft verdiend. Verraderlijke en onhoofse woorden halen immers de liefde - die goed was voor zij werd weggeworpen - zo neer, dat men haar niet meer kan herstellen. Het vierde punt waarmee een verstoorde liefdesrelatie tot rust gebracht wordt, is voortdurende standvastigheid in hart, ziel en verstand. Onstandvastigheid past vrouwen werkelijk niet. Daar komt dikwijls verdriet van. Ik zal u zeggen waarom. Veel mannen zijn uit op avontuurtjes, wis en waarachtig. Zij nemen hun nieuwe verovering in bezit, en laten de oude, die beter is, in de steek. Als zij dan merken dat ze fout hebben gehandeld, dan keren ze op staande voet terug bij haar, die hen in hun lichtzinnige avontuurtjes liet betijen. Ja, vooral als zij standvastig van hart en ziel is en zij niet in een dwaze bui een nieuwe geliefde heeft genomen. Hierom raad ik alle vrouwen aan altijd standvastig te blijven, ook al zien ze dat de mannen op avontuurtjes uit zijn. Als zij standvastig zijn in de liefde en geen nieuwe minnaar hebben gezocht, dan zullen de mannen hen van harte meer liefhebben dan tevoren.'

‘Lieve heer klerk, u hebt mij nu met uw woorden duidelijk

onderwezen over hetgeen ik u gevraagd heb. Ik verzoek u om mij vervolgens uit te leggen hoe het kan gebeuren dat, als mijn ogen veel mensen zien, ik er één meer kan liefhebben dan wie ook van al die anderen.’

‘Vrouwe, dat dit zo gebeurt, wordt veroorzaakt door vier factoren, die ik graag wil vertellen, tenzij u er geen behoefte toe voelt...’

‘Heer klerk, nee integendeel! Ik smeeek u omwille van onze Heer: laat mij het snel weten, want ik wil het dolgraag vernemen.’

‘Jonkvrouw, ik zal het u vertellen. Het komt allemaal door de vier temperamenten, waaraan ieder mens zonder uitzondering zijn karakter ontleent. De eerste twee temperamenten, mijn vrouwe, hetensanguinea en cholericus. Zo noemt men ze in het Latijn. De derde heet flegmaticus, waarover ik de ware toedracht zal onthullen. De vierde heet melancholicus. Zo heb ik ze alle vier horen noemen. Uit deze vier zijn waarachtig alle mensen op aarde samengesteld, en ze ontleen er hun karakter aan. Zo komt het dat een sanguïnisch mens door sanguïnische mensen wordt bemind, en de ene cholericus door de andere cholericus, als de één de ander ergens ontmoet. De flegmaticus wordt door de flegmaticus bemind, en de melancholicus door de melancholicus, telkens als ze elkaar zien. Het is dus op aarde zo gesteld, dat elk mens diegene moet liefhebben, die het meest met zijn karakter overeenkomt; zijn temperament is daarvan de oorzaak. Op die manier kan ik de één innig liefhebben en u de ander. Want de menselijke natuur kan zijn gelijke heel duidelijk herkennen. Als twee mensen die beide hetzelfde temperament hebben elkaar zien, dan wordt de één op de ander verliefd; dat is de zuivere waarheid. Hierdoor gebeurt het nog elke dag, dat twee mensen zeer veel van elkaar houden, terwijl de één dat volstrekt niet van de ander weet. Ik zal u zeggen hoe dat komt: jonkvrouw, gesteld dat ik een liefde koester voor u, en u voor mij evenzeer een dergelijke liefde in uw hart draagt. Des-

ondanks weet u dat niet van mij, evenmin als ik ook maar iets van uw liefde weet. Maar de menselijke complexie, die haar gelijke altijd herkent, laat ons op elkaar verliefd worden. Omdat wij beiden, jonkvrouw, u en ik, van hetzelfde temperament zijn, hou ik van u en houdt u van mij. Zo zit dat, naar mijn mening. Zo gebeurt het dat iedereen op aarde heden ten dage iemand met een gelijk karakter bemint; want de menselijke natuur herkent haar gelijke. Daarom ziet men wel eens dat een jonkvrouw een arme knecht zo zeer bemint, dat zij met hem in liefde en trouw haar reputatie op het spel zet. Zij ontzegde haar liefde aan vele vermogende mannen, die haar serieuze aanzoeken deden. Dit doet de menselijke natuur, die de macht daartoe heeft. Zonder haar karakter, dat met het karakter van de knecht overeenkwam, zou dit ongelukkige voorval beslist niet gebeurd zijn; wees daar zeker van.'

'Heer klerk - bij God in de hemel - u spreekt de waarheid en niets anders! Het is ongetwijfeld waar, dat die dingen zo gebeuren. Ik zou willen dat men dit net zo goed inszag als u; zelfs als ik een deel van de schande zou moeten dragen. Want jonkvrouwen kunnen er niets aan doen dat de dingen zo verlopen. Het is de schuld van de menselijke complexie, die haar gelijke herkent wanneer ze haar ziet. Vertel mij nu vervolgens zonder omwegen of twee mensen van hetzelfde temperament evenveel van elkaar houden.'

'Bij God, nee, goede jonkvrouw, zeker niet; want de sanguïnische mens heeft veel hartstochtelijker lief dan één van de drie anderen! Zonder liefde is hij immers niets waard. Jonkvrouw, de sanguïnische mens is hoofser en veel voortreffelijker dan al de anderen zijn. Bovendien onderscheidt hij hoofse manieren veel scherper, als ergens mensen bijeen zijn. Omdat hij verstand van hoofsheid heeft, houdt hij van die hoofse mensen waar hij ze aantreft. Op hem doet men nooit tevergeefs een beroep, wat er ook gebeurt. Na hem bemint de cholericus nog het vurigst; laat dat duidelijk zijn. De flegmaticus en melan-

cholicus beminnen nauwelijks. Jonkvrouw, de liefde bewerkstelligt nog vier andere dingen in alle minnaars afzonderlijk, die hun verdriet bezorgen. Ik zal u haar listen tonen: de liefde verwondt en zij neemt gevangen, zij laat mensen wegwijnen en uitzinnig worden. Dit zijn de vier trappen, die de liefde alle minnaars laat beklimmen. Wie het hoogste klimt, bemint het innigst. Luister nu naar de wijze waarop! Ik kan u niet verzekeren dat iedere minnaar altijd deze vier trappen beklimt. Maar ik houd vol dat, wie ze alle vier kan beklimmen, het vurigst bemint; of het nu een vrouw of een man is. In de eerste fase verwondt de liefde de minnaar dodelijk, zodat hij er in geen enkel opzicht meer van kan genezen. Dan is de minnaar zonder twijfel zo gewond, dat hij 's nachts noch overdag zijn hartstocht kan weerstaan, zodat hij uit alle macht moet liefhebben. In dit eerste stadium moet de minnaar de invloed van de liefde ondergaan, die zijn hart op uiterst wrede wijze pijnigt. Probeer te begrijpen wat de liefde in de volgende fase aanricht. Zij knevelt hem en neemt hem gevangen, opdat hij niet kan ontkomen. In deze tweede fase kan de minnaar, wat er ook gebeurt, dag en nacht aan niets anders denken dan aan degene om wie hij verdriet uitstaat. Pas als de minnaar zijn smart nooit meer kan vergeten, dan is zijn hart stevig en geheel aan kluisters gelegd. In het derde stadium laat de liefde de minnaar smartelijk wegwijnen, en laat deze toestand voor altijd onomkeerbaar voortduren! In deze derde fase smaakt de minnaar niets anders dan de ellende en de grote smart van zijn altijd verlangende hart. Het is een deerniswekkende kwelling, als de minnaar absoluut niets ontvangt van degene die hij innig bemint. In de vierde fase brengt de liefde de minnaar zover, dat zijn verstand hem in de steek laat. Begrijp dat goed: hij weet zichzelf geen raad. Het is zonder twijfel uitzinnigheid, als de minnaar geen vrede meer heeft met het gemis van diegene, om wie hij zich zorgen maakt. In dit vierde stadium en onder die omstandigheden kan de geliefde de minnaar, die haar dag en nacht trouwhartig bemint,

geenszins verzadigen. Want hij lijkt in die fase op iemand die door het water wordt gekweld: hoe meer hij drinkt, hoe dorstiger hij wordt. Hij is dronken, nochtans heeft hij dorst. Hij weet niet wat hem mankeert: want hij is niet te verzadigen, al krijgt hij alles wat hij begeert. In de eerste fase is de liefde onoverwinnelijk, want zij verlangt bij mijn weten naar niemand anders dan naar degene die zij bemint. In de volgende fase is zij onontbindbaar. Wie door de liefde gebonden is, moet daar voortdurend aan denken. In het derde stadium is de liefde beslist eenzaam. Zij ontvangt geen enkel gezelschap dat haar aanstaat of kan behagen. De liefde is in de vierde fase altijd onverzadigbaar. Want al heeft ze alles wat ze begeert, haar verlangens kunnen niet naar behoefte bevredigd worden, bij mijn weten.'

'Heer klerk, dit zijn vier moeilijk te bereiken trappen die bij de liefde horen, waardoor de minnaars voortdurend zonder troost in een treurige stemming verkeren. Ik verzoek u oprecht om mij nu vervolgens te informeren wie het trouwst en het vurigst liefhebben: mannen of vrouwen.'

'Jonkvrouw, dat wil ik graag doen zo goed als ik kan. Hier mag ik me niet aan onttrekken. De mannen beminnen het vurigst; want zij lijken in hun aard zonder twijfel op het droge hout, dat door de hitte van het vuur zeer snel opvlamt. Droog hout, zoals u wel begrijpt, ontvlamt snel en brandt hard. Zo gaat het met mannen in de liefde op dezelfde wijze. Want wanneer zij de jonkvrouwen een welwillende houding zien aannemen, ontvlammen zij daardoor op staande voet, waardoor ze zichzelf geen raad weten. Snel en hevig ontvlammen de mannen in liefde voor jonkvrouwen; maar sommigen blijven niet lang verliefd. Want iets dat hard brandt, zal spoedig opgebrand zijn. Precies op dezelfde wijze neemt de liefde der mannen een einde, zodra de jonkvrouwen lange tijd hun liefde verborgen houden en zij hun geen oprechte en getrouwe wederliefde schenken. Maar als de liefde wederzijds is en vrouwen laten het merken, dan verzeker ik u dat zij er de genegenheid van de

mannen door winnen. De jonkvrouwen zijn van nature vochtig en koud, en zij lijken op het groene hout, zoals ik zal aantonen. Groen hout is immers altijd zowel vochtig als koud en het is moeilijk met vuur te ontbranden; precies zo is het met jonkvrouwen gesteld naar mijn mening. Want voor de liefde der mannen ontvlammen ze niet of nauwelijks. Maar áls het gebeurt, dan branden ze voort zonder oponthoud, lang en standvastig. Zoals het vuur met groen hout langer standhoudt dan met droog hout, zo gaat het hier ook. Het komt mij dus voor, dat het volgende uit mijn vergelijkingen blijkt: mannen zijn, vergeleken met jonkvrouwen, van nature beslist vuriger dan standvastig in de liefde. Maar de jonkvrouwen zijn duidelijk veel standvastiger in de liefde dan mannen; dat kwam hen dikwijls duur te staan.'

'Heer klerk, God sta me bij, u spreekt de waarheid; ik twijfel er niet aan. Het is waar, dat de dingen zo gebeuren. Nu verzoek ik u dat u mij in het kort bekend maakt door welke oorzaken men op aarde de ander het meest bemint.'

'Jonkvrouw, dat wil ik graag doen, een ieder die dat betreurt ten spijt. Ik mag me er niet aan onttrekken, omdat u het graag wilt weten. Er zijn stellig vier zaken, die de minnaar op aarde het meest doen liefhebben. Luister nu, welke dat zijn. De eerste zaak van de vier is de schoonheid, die de geliefden overal innig en zonder aarzeling kan doen liefhebben; God is mijn getuige. Want het zien van de schoonheid, waar men verliefd op wordt, verschaft genoeg en blijdschap; dat zeg ik een ieder die erom vraagt. De volgende zaak die elk mens doet liefhebben, is oprechte trouw die zelden over de schreef gaat. Want iedere minnaar voelt zich zeker en gerust dankzij de trouw van zijn geliefde, als hem iets dwarszit. Wees er zeker van, als ik beweer dat de derde zaak, die innig doet liefhebben, de volgende is: adeldom van goede manieren en persoonlijkheid. Want iedere minnaar ontvangt door zijn eigen edele inborst overal veel aanzien en achting. De vierde zaak waar men ieder-

een om liefheeft is zonder twijfel vrijgevigheid, zoals mijn hart me ingeeft. Want ieder mens die hoofse manieren heeft, moet altijd diegene beminnen, die hem presentjes en geschenken geeft. De hoofse wellevendheid dwingt hem hiertoe.'

'O wee, heer klerk, wat zegt u nu?! Ik heb dikwijls horen zeggen, dat de liefde die men met geschenken moet verwerven van korte duur is! Men beweert vaak dat gekochte en afgedwongen liefde in elk opzicht van korte duur is; en dat is zonder twijfel waar. Hoe kan het dan - leg mij dat uit - dat u mij verzekert dat men diegene moet liefhebben die geschenken geeft, wie het ook mag zijn.'

'Jonkvrouw, die uitspraak spijt me niet. Ik hou nog steeds met overtuiging vol dat men hier vandaag de dag menigeen vanwege geschenken liefheeft. Maar de geschenken die iedere minnaar geeft aan zijn geliefde, zijn niet zomaar geschenken. Mijn lieve jonkvrouw; het zijn echter vier soorten geschenken, die goede vrienden altijd onderling uitwisselen, waar zij zich ook bevinden. Het eerste geschenk dat de ene vriend aan de ander geeft, is louter wederliefde voor de liefde van de ander. Hierdoor leeft ieder uiterst tevreden. De wereld heeft immers niets te bieden dat de minnaar beter bevalt dan de beantwoording van zijn liefde. Zijn innerlijk schept nergens behagen in, behalve in de liefde die hij koestert, al zou men hem alle goederen geven waarmee de wereld zich in stand houdt. Het volgende geschenk dat de ene vriend de ander pleegt te geven, is belangeloze bijstand, wanneer men merkt dat de ander er behoefte aan heeft. Want niemand kan voorwaar peilen, hoe goed het iemand doet, als zijn vriend hem trouw van ganser harte bijstaat. Het is bovendien een zoete inspanning en een kleine moeite om klaar te staan voor een vriend, telkens als het nodig is en hij het wenst. Het derde geschenk dat de ene vriend de andere geeft, noem ik eveneens: dat is een mooi cadeau, wat men van vrienden altijd waardeert. Want al is men er geenszins toe verplicht om een vriend cadeaus te geven, niettemin ziet de

vriend ze graag, en doen ze hem in blijdschap leven. Men waardeert de geschenken, ook al zijn ze klein, indien ze afkomstig zijn uit handen van een geliefde. Dat heb ik vaak duidelijk ondervonden. Naar ik heb vernomen bestaat het vierde geschenk uit opbeurende woorden die de ene vriend tot de ander spreekt. Als iemand zijn vriend, die in ellendige omstandigheden leeft, in zijn nood troostrijke woorden schenkt, dan is dat voor hem een enorme verlichting en verademing. Ik durf in dit betoog wel te beweren, dat hoofse en barmhartige woorden de liefde altijd ten goede komen.'

'Heer klerk, Onze Lieve Vrouwe moge me bijstaan! U spreekt de waarheid en niets anders. Ook ik geloof dat dit de geschenken zijn, die vrienden elkaar plegen te geven. U hebt mij vriendelijk geïnformeerd over alles wat ik gevraagd heb. God in het Hemelrijk en Maria, de onbevleete maagd, mogen u belonen. Ik zou ongetwijfeld graag nog een paar vragen willen stellen, als wij de gelegenheid zouden hebben. Maar nee, ik doe het niet; het is te laat geworden. Ons gezelschap is reeds vertrokken.'

'Jonkvrouw, we zullen binnenkort hier samenkomen, u en ik; en dan zal ik op uw vragen antwoorden naar mijn beste vermogen.'

Hierop zijn we allebei opgestaan. Het speet ons oprecht dat het tot een afscheid moest komen. Met hoofse en strelende woorden nam zij afscheid van mij. Moge God onze Heer haar voor alle hoofsheid belonen, waar zij zich ook bevindt! Zij deed mij uitermate veel eer aan, voor de tijd dat we te zamen waren. Moge God haar zegenen en eeuwig gelukkig laten zijn.

Het boekje van goede zeden II

8 Omgaan met geld en bezit

Je moet vrijgevig uit eigen bezittingen wegschenken, als je geprezen wilt worden. Schande spreekt men echter van degene, die alleen royaal met andermans bezit omspringt.

Geef zelden uitbundige feestmaaltijden. Vermijd tevens het maken van onkosten die je tot armoede zouden kunnen brengen als je niet oppast.

Je moet je ledematen niet verder uitrekken dan je kleren lang zijn. Dat wil zeggen: je moet je vertering afstemmen op je inkomsten, op je nering.

Ook al vervalt hij tot armoede, men geeft geen sikkepit om iemand die meer verteert dan hij verdient.

Betaal altijd alles uit eigen beurs. Waag het niet om op andermans beurs inkopen te doen, want dan zou je bedrogen uit kunnen komen, en schande en leed ondervinden.

Als je enige spullen wilt kopen, dan moet je je onthouden van veel misbaar om de prijs. Je moet een fatsoenlijk bod doen op de goederen die je graag wilt kopen.

De hoogste eer op aarde is dat een koopman voldoende betaalt voor zijn waar. Als hij dat doet, dan kan hij eerlijk van de handel leven. Zoek met betalen als koopman geen uitstel: men zal je naderhand met des te meer genoeg krediet verlenen.

9 Wenken voor een rustig leven

Zowel grote rijkdom als grote armoede vormen een enorm beletsel voor de deugdzaamheid. Zoek het midden tussen deze twee, dan kan je een rustig leven leiden.

Als je zonder zorgen wilt leven, leen dan ongaarne, en koop met tegenzin op krediet. Wie graag leent en veel op krediet koopt, zal zichzelf uiteindelijk beklagen.

Je moet je niet bemoeien met zaken die je niet aangaan, als je vrede en rust wilt vinden. Ik bedoel dit: weinig bemoeizucht brengt veel rust.

Vat geen drieste plannen op om in het huwelijk of een religieuze orde te treden of om onbezonnen als kruisvaarder over zee te varen. Geloof mij maar!

10 Het vermijden van onenigheid

Ga voortvarend te werk om vrede, verzoening of rust na te streven. Maar vermijd dat je je in strijd of twist mengt.

Als je ziet dat broeders zich in een twist storten, help dan noch de ene noch de andere partij, maar bewerk met je woorden, dat ze zich verzoenen.

Maak geen slapende honden wakker, doch laat twist altijd rusten. Wat voorbij is, moet je niet meer ophalen, want het kan in je nadeel gebruikt worden.

Je moet je vijand niet van tevoren dreigen hem enig leed te zullen berokkenen, als je je goede naam liefhebt: een vooraf

gewaarschuwd tegenstander zou jou dan als eerste leed kunnen toebrengen.

11 *Waar iedereen voor op moet passen*

Geloof niet iedereen met een talent voor vleien. Zulke praktijken moet men zorgvuldig schuwen. Door vleiers is al menig naïef mens bedrogen en in het ongeluk gestort.

Weduwen van woekeraars, maîtresses van papen, dochters van priesters die ons tot boetedoening manen, vrouwen van corrupte ambtenaren en onbetrouwbare molenaars: neem die allemaal niet tot vrouw! Als je naar hun vrouwen of dochters dingt, dan zal in korte tijd al je bezit er doorheen gejaagd zijn. Het is immers algemeen bekend, dat ze overal beslag op leggen en dat al je bezittingen gewoonlijk als water door hun vingers glijden.

Geef vrouwen geen geschenken. Ik bedoel daarmee het volgende: vrouwen die graag geschenken ontvangen, bieden zich volgens mij te koop aan.

Ontloop rook, huizen met lekkage en kwaadaardige vrouwen; maak dat je wegkomt, als je prettig en in vreugde wilt leven.

Pas op voor kwajongensstreken, kwade tongen van boosaardige bedienden, paardevoeten en vleitaal; dan handel je juist.

Ontloop hoogmoed, dobbelspel, lichtekooien en kroegen behendig, als je wilt dat je hier op aarde eer wordt bewezen en naderhand het eeuwige leven geschonken.

Wat er ook gebeurt: deel je vijand nooit je tegenslagen mee, en toon hem je armoede niet. Anders zou het je nog lelijk op kunnen breken.

Vermijd te allen tijde om een bode van slecht nieuws te zijn. Probeer niet de naam van geleerde te dragen als je niet bekwaam bent en in kennis tekortschiet. Zo voorkom je schande.

Maak om een kleinigheid van je vriend niet je vijand. Wie een vriendschap verliest, is dwaas en verliest de steun die hem staande houdt.

12 Gepast en ongepast gedrag

Wees niet te veel in jezelf gekeerd of al te familiaar. Ik wil er dit mee zeggen: aan het eerste pleegt men een hekel te hebben, het laatste acht men ongepast.

Als je van je paard bent afgestegen, doe dan dadelijk je sporen af, tenzij je snel weer wilt wegrijden; in dat geval moet je het niet doen.

Overmaat aan rijkdom, hoge komaf, adeldom en wijsheid zijn vier belangrijke zaken, die de mens hoogmoedig maken.

Weet je jezelf verstoken van alles en ben je hoogmoedig, dan houdt men je overal waar je komt voor gestoord, dwaas en arm aan fatsoen.

Zelden lachen en dan alleen goedaardig, dat keur ik goed, als het maar met mate blijft. Wie veel lacht is lichtzinnig en wordt door de wijzen geringgeschat.

Lach niet in je eentje. Iemand die in z'n eentje lacht, noemt men doortrapt, huichelachtig en onbetrouwbaar; hij staat bekend als eeuwige dwaas en wordt zelden bemind door zijn naasten.

Als je iemand ziet vallen of uitglijden, dan mag je daar niet om lachen. In plaats van er lol om te hebben, moet je medelijden met hem tonen. Want morgen kan het jou overkomen: wees daar op voorbereid.

Je mag in gezelschap niet fluisteren of stiekem tekens geven: alleen dwazen doen dat, wijzen niet. Lieden die dit doen, zijn onbetrouwbaar en daarom moet men ze overal mijden.

Je mag niet met je vinger wijzen als je over iemand praat; men zou het afkeuren. Wend je gezicht af van degene over wie je spreekt: dan kan men je niet gemakkelijk berispen.

Heb je ondervonden, dat je reputatie goed aangeschreven staat, beroem je daar dan niet te zeer op. Het past immers niemand om zichzelf te roemen.

Luister goed: je mag met je sikkel niet andermans koren afsnijden. Ik raad je ook aan, niet andermans vrouw te begeren: je zou lichaam en ziel kunnen verspelen.

13 Spreken en zwijgen

Spreek altijd de waarheid en hou het kort. Dat past iedereen. Er staat geschreven: een leugenachtige tong berooft elk mens van zijn goede naam.

Beroem je niet op dingen, die je niet tot een goed einde kunt brengen. Men zou je een leugenaar noemen en overal de spot met je drijven.

Spreek - naar beste kunnen - geen schande van het vrouwelijk geslacht, want daarover zou je je moeten schamen. Eer alle goede vrouwen oprecht met genegenheid.

Wie minachtend spreekt over vrouwen, is een onbeschaafde boerenkinkel. Wij zijn allemaal uit vrouwen geboren. Wie dit hoort voorlezen, moet dat onthouden.

Niemand mag kwaadspreken en tandenknarsen van afgunst, zoals duivels gewoon zijn te doen. Je mag iemand niet brutaalweg prikken met naalden van nijd.

Is iemand kwaad op je uit de grond van zijn hart, snoer hem dan behendig de mond door te zwijgen: want wie de stinkende geur wil ontlopen, die houdt graag stilletjes zijn klep dicht.

Als je heer of je vrouwe boos op je is, geef dan nimmer een boos antwoord terug. Laat eerst de boosheid zakken.

Je mag je meerdere volstrekt niet berispen over dingen waar hij zich mee bemoeit, indien hij je daarvoor schade zou kunnen berokkenen en het hardhandig op je zou kunnen wreken.

Wie het ook is, vrouw of man, het betaamt een ieder op het juiste moment te kunnen zwijgen en spreken. Het zal die persoon dan aan lof niet ontbreken.

14 Geheimen bewaren en dingen te weten komen

Wees verstandig en snel in het begrijpen van wat anderen zeggen. Wees terughoudend in het doorvertellen van wat mensen je hebben toevertrouwd: dan handel je juist.

Wat je ook doet, wat je ook overkomt; als ergens levensgevaar mee gemoeid kan zijn, dan moet je dat niet aan je vrouw vertellen. Wees daar dag en nacht op bedacht.

Wil je geheime dingen te weten komen? Kinderen, gekken en dronkaards flappen de woorden er regelrecht uit, zoals het hun voor de mond komt.

Als je wilt weten of iemand een deugdzaam en rechtvaardig man is, dan kunnen louter diegenen het je vertellen, die met hem in één huis wonen en hem goed kennen.

Het verhaal van Cassamus

Een Alexandertekst

Nadat hij de grote sterke stad Dedefur had ingenomen, de voortreffelijke hertog Messise had gedood, en Daris met zich meegenomen had, en nadat het huwelijk van Floridon met een imposant bruiloftsfeest was gevierd, trok Alexander de Grote welgemoed naar Tarsen om er de schone koningin Candace te zien, die hij trouw beminde boven alle vrouwen.

Op zijn weg trof hij een stad op een eiland aan, waar een brede en diepe rivier omheen liep. Deze strategisch gelegen stad heette Arine. Fanuel was er de heer van. Hij droeg zijn stad over aan Alexander en erkende hem als zijn leenheer. Daarop ontving Fanuel de stad en het omliggende land als leenman weer uit handen van Alexander. Menige jongeman woonde dit gebeuren bij.

Drie dagen bleef de koning daar rustig gelegerd, zoveel is zeker.

Op de derde dag was de koning alleen opgestaan en kwam zijn tent uit om een wandeling te gaan maken, zoals hij soms gewoon was. Hij liep zo ver, dat hij bij een berg kwam, waar hij een oude man aan zag komen lopen. Deze was in het zwart gekleed zoals het de gewoonte was in Caldee. Zijn haar was wit als sneeuw en hij leek zeer oud van jaren. Maar hij zag er voorwaar groot en sterk uit en hij droeg een staf, die van onderen met ijzer was beslagen.

De koning vroeg hem waar hij heen wilde.

‘Ik wil,’ zei hij, ‘ginds woud in gaan, waar de tempel van Mars staat, waarnaar menigeen op bedevaart gaat in wollen pij en zonder schoenen. Daar ga ik een offerande brengen voor mijn broer. Hij sneuvelde te Gadres in de grote veldslag, toen

Alexander de Grote zijn manschappen daarheen stuurde om te trachten de inwoners van Gadres met onverschrokken wapengeweld van hun voedsel te beroven. De edellieden Sanset en Piron werden er verslagen; men rouwde om hun dood.’

‘Zeg mij, wie was uw broer dan.’

‘Dat was,’ zei hij, ‘Gadifier van Larijs, van wie men met groter lof kan spreken dan van wie ook heden ten dage. Heer Alexander uitgezonderd, die van de goden de eer heeft ontvangen dat geen enkele vorst hem nabij komt; allen moeten voor zijn deugdzaamheid onderdoen. Niet dat de Natuur mijn broer niet zijn hele leven alles, wat een goed mens toebehoort, zou hebben gegeven: hij was bedachtzaam in alles wat hij zei. Hij was trouw, barmhartig en goed. En hij was met de wapens dapper en enig in zijn soort.’

‘Goede man,’ sprak de koning toen, ‘ik zou wel willen dat het met mijn deugdzaamheid en alle andere dingen zo goed gesteld was als u beweert; ik zou u meteen de helft van het land geven dat ik in mijn leven veroverd heb. Over de dood van uw broer en van Sanset en Piron draag ik in mijn hart grote rouw. Ik heb hen liever gezond en levend bij mij, dan tienduizend gouden ponden.’

Toen de goede man hem hoorde spreken, begreep hij uit de nobele woorden dat het heer Alexander was. Zijn hart raakte zozeer van streek, dat hij daar wraak zou hebben genomen, als hij geweten had dat hij het er levend kon afbrengen. De koning merkte het wel en begreep, dat hij hem in zijn hart weinig liefhad. Glimlachend zei hij op hoofse wijze: ‘Goede man, wees ervan overtuigd, dat uw broers dood mij verdriet doet en dat ik bereid ben u schadeloos te stellen. Ik wil op alle punten vrede stichten en tot een verzoening komen, overeenkomstig uw verlangens. Als u een deel van mijn land wilt, dan zal ik u daar zoveel van geven dat u er op kunt leven, zonder aan uw naam tekort te doen. Ook als u hulp van mij wilt hebben, dan zal ik u waarachtig met heel mijn legermacht bijstaan, zodat u in staat

zal zijn om wraak te nemen op uw vijanden.’

Toen de goede man dit hoorde, weende hij en zuchtte diep, knielde neer voor deze heer en wilde zijn voeten kussen, als iemand die genade tracht te krijgen. Maar de koning liet dit niet toe, hief hem meteen weer op en zei: ‘Goede man, wees nu opgewekt. Zeg mij, ik smeeek het u: wat is uw naam en om welke kwestie bent u bedroefd? Als er iemand is die u onrecht aandoet, dan zal ik er voor u een einde aan maken, indien ik tijd van leven heb.’

‘Heer,’ zei hij, ‘u moge gezegend worden door Apollo en Jupiter, en onze oppergod Mars moge u voor dit aanbod belonen en eer en voorspoed geven. Heer, als u dit zou doen, dan zou het de mooiste verzoening zijn die ooit een grote machtige koning met een arme man is aangegaan. Heer, u mag mijn naam wel weten: ik ben Cassamus van Larijs, de oude grijsaard. Het blijkt wel aan mijn baard, dat ik oud en behoorlijk afgeleefd ben. Desondanks moet ik nu de wapens hanteren. Gadifier was mijn broer, het kind van mijn vader en moeder. Uw hertog Emenidon doodde hem zonder enige aanleiding. Als de goden het zouden toestaan, dan zou ik over hem kunnen zegevieren. In dat geval zou hij met geen geld ter wereld zijn leven nog kunnen afkopen.’

Toen sprak de koning: ‘Goede man, denk aan de roem die bij de strijd behoort. Elke goede man vertoont zich daar, waar hij eer kan najagen: het is een spel zonder pardon! We moeten ermee leren leven dat iedere ridder op het slagveld roem tracht te behalen. Als ik iedere ridder die een ander doodt zou bestraffen, dan zou ik daarmee dode op dode stapelen... En alleen u en ik zouden onze handen niet bevuilden. Nee, het is nu eenmaal een rechtvaardige gewoonte dat, als iemand zich met een heer op vriendelijke wijze verzoent en vrede met hem sluit, hij daarmee óók vrede sluit met diens manschappen.’

‘Heer,’ zei de goede man, ‘u spreekt mij zo vriendelijk en met zulke hoofse woorden toe; ik wil u geheel en al onderdanig zijn

en volledig vergeven, en wens mijn hele leven de vrede te bewaren. U zult een goed heer voor mijn neven zijn, die in een ellendige toestand verkeren, zoals ik zal toelichten.’ (Cassamus was niet bang om tegen een vorst te spreken, want hij had dat altijd al goed gekund.)

‘Heer,’ zei hij, ‘van mijn broer zijn kinderen achtergebleven, die vreugdevoller noch mooier zouden kunnen zijn. Ieder die ze zag, zei dat niemand hen ook maar iets mooier zou kunnen maken dan ze al zijn. Het zijn er drie: twee zijn zonen, de derde is de mooiste maagd die er ter wereld bestaat. Clarijs van Indië, de machtige heer, bemint haar zo buitensporig, dat hij haar tot vrouw wil hebben om over haar te kunnen beschikken. Maar zij wil hem geenszins hebben, wat er ook moge gebeuren, want hij is een boosaardige nijdas en bovendien een oude grijsaard van het kwaadste soort. Nu is het tijd dat u de namen van de kinderen en hun toestand verneemt. De oudste heet Gadifier van Pheson. Pheson is een goede mooie stad, waarin menige kostbare toren staat, hoog verheven boven de grond. Die stad hebben de kinderen van hun vader geërfd. De jongste broer heet Bettijs. Hij lijkt in dapperheid in alle opzichten nog meer op zijn vader dan zijn oudere broer. Clarijs van Indië heeft de stad met volharding belegerd, en gezworen dat hij deze beslist zal verwoesten en de kinderen al hun geërfde bezittingen zal ontstelen. Heer, heb medelijden met mijn neven en help hen: ze hebben snel hulp nodig.’

‘Cassamus,’ zei de koning toen, ‘hier hoeven we geen woorden meer aan vuil te maken. Als ik de rivier de Pharon over kan steken, dan zal ik daar in korte tijd zijn en bereid zijn de strijd aan te binden met Clarijs, zodat hij het land moet verlaten. En hij zal een oorlogsschat achterlaten, die hem erg zwaar zal vallen! Vervolgens wil ik daar de voorname stad Pheson als eigendom opeisen. Uw neven moeten mij hulde brengen als leenheer van de stad. Het betekent geen schande voor hen, dat zij hun stad uit mijn handen ontvangen: er zijn er zoveel die mij onderhorig zijn.’

In de tijd dat zij aldus met elkaar spraken, arriveerde daar Emenidon, en met hem menig hoge baron: Philete, Perdicas, Cliton, Liganor, Daris en Floridon. Toen de koning hen in het oog kreeg, sprong zijn hart van vreugde op. Meteen riep hij Emenidon en de dappere ridder Liganor bij zich.

‘Emenidon,’ zei hij, ‘beste vriend, u hebt mij dikwijls uitstekend gediend. Dat ik u eer gun, is terecht. Zie, met deze goede man heb ik een verzoening getroffen vanwege de dood van de dappere ridder Gadifier; zij waren twee broers uit dezelfde vader en moeder. Nu heeft Gadifier twee zonen achtergelaten (over wie ik loftuitingen hoor waar men van hen spreekt) en één van de allermooiste maagden ter wereld, die Clarijs met wapengeweld wil verwerven en met zich meevoeren naar zijn land. Maar de maagd, die hem niet begeert, wil het niet gedogen. Daarom is Clarijs tot voor Pheson getrokken, heeft zijn tenten daar opgeslagen en de kinderen zo zwaar belegerd, dat de vrees hen heeft bevangen. Ik heb beloofd dat ik hen zal helpen, als niet blijkt dat het noodlot het verhindert.’

Toen sprak hertog Emenidon: ‘Heer, ik zal daar mijn lans met wimpel en mijn roodgouden schild voeren ten gunste van de kinderen en de maagd. Ik beschouw mezelf tot de strijd uitgedaagd. Wie daar harde slagen uitdeelt, die zal er grote eer behalen.’

‘Cassamus,’ zei de koning, ‘luister, heeft u gehoord waartoe hij wel bereid is.’

‘Heer,’ zei de grijsaard toen, ‘de onzen zijn hem eigenlijk altijd goedgunstig van hart geweest. Zowel in vreedstijd als in de strijd genoot hij ons aanzien. Wij erkennen dat hij in zijn handelen altijd door hoofse edelmoedigheid werd gedreven.’

Toen zei Emenidon: ‘Vriend, heeft u de wrok, die u lange tijd jegens mij koesterde, reeds laten varen.’

‘Ik wil er niet meer over spreken,’ sprak Cassamus, ‘het is allemaal vergeven. Ik wil mijn leven lang de vrede bewaren, want uw hoofsheid heeft mijn verdriet volledig verzacht.’

Aldus kwam daar de verzoening tussen Cassamus en Emenidon tot stand. Alexander liet zijn manschappen in het hele leger gebieden dat ze moesten opbreken en zonder uitstel naar Pheson trekken. Heer Cassamus ging het hele leger vooruit, want hij kende de wegen daar goed. Het leger volgde hem op korte afstand.

Toen de avond begon te naderen, sloeg het leger op een veld snel de tenten op, om terstond een overnachtingsplaats in te richten. Ze waren maar een halve dagreis van de goede stad Pheson af. Grote God! Als de kinderen zouden weten dat Alexander de Macedoniër hen aldus te hulp zou komen met zulke uitgelezen ridders, dan zouden ze bijzonder verheugd zijn!

's Ochtends, toen de dag zich vertoonde en de zon opkwam, liet de koning in het leger omroepen dat men zonder uitstel te paard moest. De drie dappere en onverschrokken ridders Tholomeus, Anthigonus en Cliton riep hij onverwijld tot zich en zei: 'Het is tijd dat wij vertrekken. Wij zijn niet ver van Pheson; het is goed als wij onze wapenrusting aandoen en tegen Clarijs gaan strijden. Men kon wel eens te lang zijn lichaam sparen en laten rusten. Een ieder zou in z'n jonge jaren zijn lichaam moeten inspannen, om zijn naam in deugdzaamheid en dapperheid te vergroten, zodat men over zijn hoofsheid en zijn eer kan spreken, als hij zijn oude dag bereikt heeft. Een goede man, die zich deugdzaam kan houden, bezit een groot goed. Zijn bloedverwanten genieten er allen aanzien van, terwijl ze met slechte mannen te schande worden gemaakt.'

Anthigonus, die deze woorden geheel en al had begrepen, zei: 'Heren, nu kunt u luisteren naar de beste koning die ooit op aarde is geboren om een wapenrusting te dragen. Een koning die bovendien onvergelijkbaar vrijgevig, hoofs en wijs is. Nog maar net twaalf jaar, had hij zijn zinnen reeds gezet op hoe hij daadwerkelijk eer zou kunnen verwerven en zichzelf zou kun-

nen verheffen. Toen hij vijftien jaar was, wilde hij het niet langer dulden, dat hij geen wapens droeg; dat is echt waar. Hij ontbood de kinderen van de hoge vazallen, en de andere machtige heren liet hij zijn persoon beschermen. Al deze vrienden en bloedverwanten kon hij vriendschappelijk gezind houden en onbekrompen belonen. Hij ontzette nooit iemand uit land of goederen, zonder hem zijn burchten en land weer in leen terug te schenken. En de heer die aldus handelt, heet met recht voortvarend, want - geloof me - een honderdtal vazallen uit alle landen is beter dan een handvol. Dit heeft men dikwijls ondervonden. De heer moet zich erop toeleggen dat zijn onderdanen hem liefhebben. Want hoe meer men hun geeft, hoe meer men telkens terug ontvangt aan liefdevolle trouw. Als de onderdanen hun heer daarentegen haten, dan wordt hij spoedig afgezet.'

Cassamus, die naar behoren kon spreken, zei: 'Heer koning, de zon stijgt snel. Het is tijd dat men zich in beweging zet en vertrekt, eer de dag zich te helder vertoont. Hier op de berg staat een tempel voor Mars. Ik zou u willen aanraden, dat u hem daar gaat aanbidden, opdat hij u goedgunstig zal zeggen, hoe het u in de strijd zal vergaan.'

'Dat lijkt mij juist gehandeld,' zei hij.

De koning liet zijn paard in gereedheid brengen en steeg zonder uitstel op, en met hem deden dit zijn twaalf baronnen, die harten hadden als leeuwen. Cassamus, de oude grijsaard, bracht ze regelrecht naar de tempel toe. Toen de koning daar was aangekomen, pakte hij smetteloos witte kleren, trok ze aan en ging geheel alleen en blootsvoets de tempel in; niemand volgde hem.

Toen hij door de deur was gegaan, sloot hij deze achter zich, ging eerbiedig voor het altaar van Mars staan, en trok al zijn kleren uit. Hij goot olie, honing en zoete melk op het altaar. Daarna zette hij vier zwaarden op de vier hoeken, met de punten omhoog. Tussen die vier ging de koning uitgestrekt liggen,

het hoofd naar het oosten. Hij zwoer dure eden tegenover de god Mars en bad hartstochtelijk, dat hij hem zou vertellen, hoe het hem zou vergaan in de strijd tegen Clarijs. En toen hij zijn gebed had beëindigd, viel hij ter plekke in slaap.

Een stem riep: ‘Goede koning, ik zal u zeggen wat u doen moet: sta op en ga naar Pheson toe. Daar zal de grijsaard Clarijs tegen u ten strijde trekken. Wees nu verheugd en blij, want hij zal er sneuvelen. Maar hij zal u grote verliezen onder uw manschappen toebrengen, geloof dat van mij.’

Na deze woorden schrok Alexander wakker en overpeinsde deze zaak terdege. Toen ging hij bedaard van het altaar af en liep tot voor de deur, die hij opende. Daar trof hij zijn manschappen aan, die op hem wachtten en die zich om hem heen verdrongen om goed nieuws te vernemen. Aristoteles vroeg hem hoe het er voorstond.

‘Meester,’ zei Alexander, ‘bijzonder goed.’ En hij vertelde hem alles uit zijn visionaire droom over hoe de strijd te Pheson verlopen zou.

Toen Cassamus dit had gehoord, was hij blij, kwam voor de koning staan en zei: ‘Heer, ik neem afscheid en dank u zeer. Ik wil vooruitsnellen en naar Pheson toe gaan om daar dit goede nieuws over te brengen. Het zal het hart van mijn neven en mijn nicht verlichten.’

‘Ga er nu heen,’ zei de koning, ‘en onderzoek voor ons alle zaken die u aan de andere zijde kunt waarnemen, en kom bijtijds weer bij ons terug.’

‘Heer, zonder mankeren,’ sprak Cassamus, de oude grijsaard.

Toen liet hij zijn vurige paard naar zich toebrengen, steeg haastig op en reed zonder dralen weg. En toen hij in de nabijheid van de rivier kwam, steeg hij terstond af en liep de traptreden af, die in de rots uitgehouwen waren. De treden waren wel vierduizend in getal en elk vierehalve voet breed, zoals ik in

mijn Franse bron las. Een andere toegangsweg om in de stad te komen was er op dit moment niet, dan juist alleen dit pad en één enkel schip. En dat schip was zo klein, dat het nog geen twintig ridders zou kunnen bevatten, zonder naar de bodem te zinken.

Toen Cassamus langs de trap treden naar beneden was gelopen en bij de rivier aanbeland, riep hij zeer luid. De veerman kwam naar de plaats van overvaart. Hij herkende Cassamus weldra en zei: ‘Heer, wij zijn bevangen door rouw en groot verdriet, omdat wij onze heer Gadifier, uw broer, hebben verloren. Clarijs berokkent ons groot verdriet en kommer, want hij heeft ons met kracht belegerd. U kunt zijn leger van hieruit zien. Hij liet gisteren uw neven bovendien weten, heer, dat hij de stad volledig in de as zal leggen, eer er vier dagen verstreken zullen zijn.’

‘Vriend, laat uw hart zich verheugen,’ sprak Cassamus, de oude grijsaard, ‘want Alexander komt hierheen, om ons te helpen wat hij kan. U zult hem morgen voor de middag zien en hier zijn legerkamp van tienduizend dappere ridders op zien slaan.’

‘Heer,’ zei de veerman, ‘laten we uw neven en hun zuster Phesonie dit goede nieuws gaan vertellen. Onze goden mogen Phesonie zegenen als de schoonste maagd die er op aarde leeft. En dat geldt evenzeer voor Edea en Ydorus. Deze jonkvrouwen zijn, beter dan wie ook ter wereld, in staat om deskundige oordelen uit te spreken in discussies over het spel van de strijd met de wapens en het spel van de liefde.’

Toen ging de veerman roeien zo hard als hij kon en zonder tegenzin, want hij was traag noch lui, totdat hij bij de stad aankwam. Daar ontscheepte Cassamus terstond en liep naar boven tot in de zaal, waar hij zijn neven vond. Zij vroegen hem, wat hem had opgehouden, dat hij zo lang was weggebleven.

‘Kinderen,’ zei hij, ‘wees verheugd: ik heb het voor elkaar gekregen, dat Alexander morgen hierheen komt getrokken met

zijn gehele leger. Hij zal zijn manschappen een legerkamp laten opslaan op de rots van Pharon.'

'Lieve oom,' zei Gadifier toen, 'dit bemoedigt mij weinig, want onder Pharon stroomt de diepe, woeste, schrikwekkende rivier. De rots is hoog en te moeilijk begaanbaar en in honderd mijl in de omtrek bevindt zich brug noch doorwaadbare plaats.'

'Neef, zij zullen de weg van het smalle pad van traptreden nemen, twee aan twee naast elkaar lopen en met het schip overvaren.'

'Oom,' zei Bettijs toen, 'werkelijk, ik wil mij wel aansluiten bij uw woorden. Ik heb een helm van gepolijst staal, een paard, een schild en deugdelijke wapens, en bovendien voldoende stoutmoedigheid om met mijn lichaamskracht die strijd geheel te winnen. Ik zal daar zulke slagen toebrengen, dat Alexander uit de verdubbelde kracht van mijn slagen zal begrijpen, dat ik een edele liefde koester voor een jonkvrouw.'

'Neef,' zei Cassamus toen, 'jongelui zouden niet zo moeten pochen, want wat te gebeuren staat is heel onzeker.'

'Oom,' zei hij, 'mijn vurige inborst belette mij te verzwijgen wat ik wilde zeggen. Laten wij morgen naar buiten trekken en onze vijanden leren kennen. Wij zouden hun proviand of iets anders kunnen buit maken. Daarna moet u naar Alexander rijden en hem dit aldus vertellen.'

'Neef,' zei hij, 'ik wil de strijd aangaan, want mijn hart vult mij met moed, omdat ik u van wapens hoor spreken. Het is vele jaren geleden, dat ik de wapens hanteerde, omdat ik lang als een kluizenaar heb geleefd. Maar nu wil ik de wapens weer ter hand nemen. Morgen vroeg bij dageraad, voordat de zon opkomt, wil ik dat wij die tocht ondernemen.'

Toen Gadifier dit had gehoord, sprong zijn hart op en hij zei: 'Oom, wat u zegt, moet een hersenschim zijn; laat jonge mannen deze tocht ondernemen. U bent nu werkelijk te oud.'

Toen Cassamus deze woorden hoorde, welde woede in hem op en hij zei: 'Lelijke bastaard, ellendeling! De oude grijsaard

Clarijs heeft u belegerd, maar u heeft het nooit aangedurfd om naar buiten te rijden en de strijd met hem aan te binden. U wilt uzelf nogal ontzien! Omdat ik oud en erg afgeleefd ben - zoals aan mijn lichaam wel te zien is - wilt u mij dáárom verbieden tegen andere mensen te strijden? Bij God, als ik mijn wapens om had, dan zou u mij niet graag blijven afwachten! U bent nooit een kind van mijn broer geworden.'

De knaap lachte en gaf er geen zier om, en hij keerde zich al lachend om. De welopgevoede Phesonie zei: 'Lieve oom, laat het gaan. Hij zei het echt voor de grap en beslist in alle vriendschap. Hij kent uw dapperheid wel en weet dat u alle eerbied waard bent.'

'Nicht, u kunt de situatie veranderen: áls u de heer Clarijs wilt liefhebben, zou dat het einde van de oorlog betekenen.'

'Oom,' zei ze, 'ik wil altijd handelen op uw aanraden en dat van mijn beide broers, wie ik niets zal weigeren. Wat u beveelt, wil ik opvolgen. Nochtans zou ik eerder aanvaarden dat men mij het hoofd af zou slaan, dan dat ik hem zou huwen, wees daarvan verzekerd.'

Toen Cassamus haar woorden hoorde, vielen hem van ellende de tranen uit zijn beide ogen op de voeten, en hij zei: 'Nicht, wees verheugd: ik zal nog eerder het leven laten, dan dat u aan Clarijs wordt uitgehuwelijkt. Morgen arriveert er voor u grote hulp, want Alexander komt met zijn legerschaar, met Caulus en met Emenidon van Arcadië hierheen getrokken.'

'Oom,' zei ze, 'is het waar en zeker, dat Alexander morgen met al zijn ridders hier zal zijn.'

'Ja, het is zo, nicht, want hij is nu met haast door het woud getrokken.'

'Lieve oom, is hij echt zo'n heer, als men zeer lovend en prijzend van hem beweert?'

'Ja, nicht, hij is nog beter dan men zegt. Hij is hoofs, jong, wijs, fraai van lichaamsbouw, bescheiden en van goede manie-

ren en boven alles edelmoedig. Geen koning kan met hem vergeleken worden. Hij is zo dapper als een leeuw en bedachtzaam in al zijn daden. Iedere boosheid is hem vreemd en hij bezit alle deugden.'

Toen zei de voortreffelijke maagd: 'Hij werd op het goede moment geboren.'

Op dat ogenblik kwam Gadifier daar tussenbeide, hun een verdere samenspraak verhinderend.

'Oom,' zei de jonkheer, 'u bent erg boos op mij.'

'Dat ben ik niet,' zei Cassamus, 'ook al viel u mij met uw woorden zo aan. Ik weet wel dat ik honderd jaar ben. Desondanks bezit ik werkelijk nog genoeg kracht. U zult het morgen kunnen zien, wanneer we het veld in trekken en de schildwachten ontwapenen. Zij verwachten 's nachts geen aanval, zodat we hen kunnen omsingelen en met geweld overrompelen.'

Daarop staakte men het gesprek en ging ieder slapen, opdat zij des te vroeger konden opstaan, daar zij de schildwachten wilden aanvallen.

's Morgens toen de dag aanbrak en men de zon zag opkomen, lieten Cassamus, Gadifier en Bettijs - die graag eer en roem wilden behalen - zich hun wapens en vurige paarden brengen. De twee jonkvrouwen Phesonie en Edea bewapenden Cassamus met toewijding. Hij was nog goed in staat om zijn wapens te hanteren. En toen hij zichzelf zo bewapend zag, vulde zijn hart zich met blijdschap.

'Edea,' zei hij, 'ik beken u, dat ik voor altijd uw vriend en getrouwe geliefde wil zijn.'

Edea sprak: 'Heer, ik dank u, dat u mij deze eer aandoet. Ik ontzeg u de liefde niet en wil van harte voor altijd uw getrouwe vriendin zijn. Ik geef u deze ring als teken dat ik immer uw geliefde wil zijn.'

'Oom,' zei Bettijs toen, 'onze God moge u eer en roem verlenen en u veel goeds te beurt laten vallen: u heeft het uitstekend

getroffen. Liefde en trouw acht ik hoog. Zou een jonkvrouw tegen mij er zo veel over spreken, dan zou men in de strijd des te meer ontzag voor mijn zwaard moeten hebben.’

Toen lachte de grijsaard hartelijk en steeg weldra op zijn paard, en alle anderen volgden zijn voorbeeld, behalve zij die de stad bewaakten. De poorten werden geopend. Spoedig reden ze naar buiten. Zo stil als ze konden, reden ze door het bos, waar zij dié paden volgden, waar men hen niet zou kunnen zien. Niemand van de vijfhonderd ridders zou zich nu nog de schande op de hals willen halen door zich terug te trekken.

Hun verspieders hadden ze vooruit gestuurd, om de sterkte van het vijandelijke leger te vernemen, en om erachter te komen hoe de situatie was en of men wellicht op z'n hoede was. De verspieders brachten goed nieuws en vertelden dat er nieuwe schildwachten waren gekomen, die hun wapens hadden afgelegd en waren gaan rusten.

Toen reden ze zachtjes de legerplaats in, die zij onbewaakt aantroffen. Gadifier gaf zijn paard de sporen, reed alle anderen ver vooruit, de helm op het hoofd en het zwaard getrokken; zijn paard leek vleugels te hebben. Hij riep ‘Torton’, zijn wapenkreet, die de oude Calcus hem had gegeven.

Er ontstond een groot strijdgewoel en menigeen vond er de dood eer hij zich kon wapenen. Velen, met ernstige verwondingen, renden daar tot voor de tent van Clarijs, door ridders uit Pheson voor zich uit gedreven.

Toen Clarijs deze tijding vernam, werd hij woedend. Hij deed terstond zijn wapenrusting aan en zwoer plechtig bij zijn goden, dat hij Gadifier op zou hangen en de maagd, die hem niet wilde hebben, nu tegen haar wil zou krijgen, als niet bleek dat het noodlot het verhinderde.

Men bracht hem een appelschimmel, waar hij terstond op ging zitten. Hij vroeg waar zijn drie kinderen waren. Toen zei men hem, dat zij in het woud waren gaan jagen. Dit kon hij slecht verdragen.

‘Wat?!’ riep hij, ‘zijn ze soms jager van beroep? Het betaamt geen enkele man van eer, in het woud te gaan jagen, terwijl hij oorlog dient te voeren.’

Toen zei een heer: ‘Zie het door de vingers dat uw kinderen zijn gaan jagen. Ze veronderstelden niets kwaads te doen: omdat de inwoners van Pheson zo gering in aantal zijn, zouden zij immers niet durven om met hun manschappen tegen ons op te trekken.’

Clarijs antwoordde: ‘Het is dikwijls verhaald hoe menigeen door de schijn werd bedrogen. Ware wijsheid wordt nooit gekenmerkt door veronderstellingen. Al zijn hun manschappen klein in aantal, ze zijn dapper, hebben verstand van oorlogvoeren en beschikken over een ruime ervaring. Een klein aantal manschappen dat trouw is aan z'n heer is altijd beter dan vier keer zoveel, wanneer de baronnen en de gewone soldaten hun heer vijandig gezind zijn. Het is nog een wonder, dat zulke onbetrouwbare manschappen hun heer op het slagveld niet in de steek laten! Al is een heer sterker en machtiger dan wie ook ter wereld, hij zou slechts een gewone man zijn als hij niet door zijn mannen gesteund werd; want een koning of een machtig graaf zal net zo spoedig verslagen zijn, als iemand om wie men weinig geeft.’

Toen gaf hij zijn lievelingspaard de sporen en schermde zich af met zijn schild. Gadifier, die niet wilde afwachten toen hij hem aan zag komen, reed hem tegemoet zo hard hij kon. Men kon daar een heftig treffen aanschouwen! De paarden, die beide goed in hun soort waren, stortten met kracht ter aarde. Maar de heren sprongen allebei weer op de benen, als dappere helden die harten als van leeuwen hadden. Elk trok terstond zijn zwaard, erop gebrand de ander het onderspit te laten delven.

Gadifier diende Clarijs met krachtige hand zo'n slag toe, dat hij de rand van zijn helm er afsloeg. Die rand bevatte menige kostbare, fraaie edelsteen. Hierom werd Clarijs furieus. Maar

de jeugdige heer Gadifier viel hem driftig aan met harde slagen, die hij niet kon verdragen.

De strijd nam grote vormen aan, toen de partijen met hun legerscharen aan beide zijden in gevecht raakten: men kon er mooie zwaardgevechten zien. Ieder vocht met de bedoeling om zijn heer te helpen; die uit Indië vochten verbeterden.

Bettijs kwam boos en gehaast aangereden, reed op het grootste strijdgewoel in, stak er één van zijn paard en een vadem diep in diens lichaam, en spande zich in om zijn broer Gadifier weer te paard te helpen. De grote heer Clarijs werd door de zijnen weer te paard geholpen.

Cassamus liet wel blijken, dat hij een voortreffelijk ridder was, want hij deed iedereen onder zijn grote krachtige slagen buigen; geen van hen kon ze verdragen, zodat een ieder voor hem moest vluchten. En Bettijs zei meteen tegen hem: ‘Oom, ik herinner u eraan, dat u aan de mooie Edea moet denken en nakomt, wat u haar vanmorgen openlijk beloofde, toen zij u uw wapens aandeed.’

‘Neef, u spreekt hoofse woorden: God geve mij de kracht daartoe.’ En zijn hart vatte van binnen vlam, omdat hij van zijn geliefde hoorde spreken. Hij reed dwars door de slagorde heen, totdat hij bij de grote heer Clarijs kwam, op wie hij het gemunt had.

Hij riep van verre: ‘Heer Clarijs! Ik ben de grijsaard Cassamus, en u bent ook bejaard. Men zegt dat u waarachtig een hoofse en mooie dame liefhebt, maar dat is vergeefse moeite; want waar u de liefde wilt vinden, daar bent u geliefd noch geacht, en geeft men geen barst om u! Ik daarentegen bemin en wórd bemind door een maagd. Zij gaf mij deze ring om aan mijn vinger te dragen. Hierom zal ik dit gevecht geheel en al winnen! U wilt met *geweld* vreugde en genoeg aan uw geliefde beleven, en hebt haar met volharding *belegerd*! Ik heb het zelden zien gebeuren, dat men oorlog voert tegen een jonkvrouw, die men oprecht wil liefhebben! Het zou u nog wel eens

kunnen berouwen, want oorlog is een spel met wisselende kansen, dat dikwijls een ongunstige wending neemt.’

Deze woorden sprak de oude grijsaard Cassamus tegen hem, zó dat al het krijgsvolk het goed hoorde. Een Perziër die deze woorden had gehoord, kwam met hoge snelheid op Cassamus afgereden, maar hij richtte zijn lans te hoog. En Cassamus, die in het strijden met wapens grote vaardigheid had, stak hem de lans met wimpel en al door het hart, zodat hij dood neerviel. Hij nam het paard, dat mooi en groot en uitermate snel was. Tegen iemand die hij goed kende, zei hij: ‘Rijd naar Pheson toe en geef daar de mooie Edea dit paard: zij heeft het verdiend. Stijg op, vertrek zonder enig verder uitstel.’

De schildknaap, die traag noch lui was, sprong in het zadel en reed de stad Pheson in, waar hij de liefallige schone aantrof. Hij vervulde zijn opdracht uitstekend en gaf haar namens Cassamus het paard en paardetuig met metaalbeslag. Daar was zij verheugd om en dankte de heer er buitengewoon voor, dat hij aan haar dacht, terwijl hij in zulke hachelijke omstandigheden verkeerde in gevecht met de ridder, die hij doodstak.

Toen de schildknaap zijn geschenk had gegeven, wachtte hij geen moment. Hij nam afscheid van haar en begaf zich weer naar de strijd, alwaar hij Bettijs en Gadifier uitermate fel zag vechten. Het was een grote strijd, en menig paard liep daar verloren rond zonder berijder.

Cassamus zag een aantal zwaarbewapende legerafdelingen in zijn richting komen. Hij riep daarop Gadifier en de jeugdige heer Bettijs bij zich.

‘Kinderen,’ zei hij, ‘ik zie een groot leger naar ons toe komen met bogen en met speren bewapend. Zij zullen weldra onze paarden doodschieten. Daarom raad ik aan dat we omkeren. We kunnen dat doen zonder ons gezicht te verliezen, want hun soldaten zijn honderdduizend in getal - dat weet ik zeker - en ons aantal bedraagt alles bij elkaar slechts vijfhonderd. Laten wij met onze buit tot binnen de verschansing van Pheson rij-

den: dat zal ons des te meer genoegen schenken. Daar zullen wij als dappere ridders met grote kruisbogen en met speren de heer Clarijs opwachten, als hij eraan komt gereden met menige grote legerschaar. Hier kunnen we ons niet langer verweren, met zoveel krijgsvolk dat hem volgt.'

Maar plots kwam Edea hem ter plekke in gedachten, hetgeen hem in een andere gemoedstoestand bracht. Hij drukte de helm vaster op het hoofd, nam een sterke lange lans en schermde zich af met zijn schild alsof hij een tweekamp wilde vechten en gaf zijn vurige paard de sporen.

Toen hij heer Clarijs zag, riep hij van verre toornig zo hard als hij kon: 'De liefde die u voor Phesonie koestert zal u duur komen te staan. Zo'n maagd is voor u niet weggelegd. Zij zal een betere dan u krijgen: iemand die laat blijken bovenal een heer te zijn! Eer de zon ondergaat, zal u nog willen dat u uit uw benarde situatie verlost wordt.'

Clarijs werd kwaad om deze woorden en reed zonder uitstel op hem af. Cassamus stak de Indische heer dwars door z'n schild en verwondde hem zwaar, terwijl Clarijs zijn lans brak en voorbij reed. Dat hij hem niet verwondde, speet hem.

Honend sprak Clarijs deze woorden: 'Oude grijsaard, u hebt vandaag uw eigen dood gezocht. Denkt u dat Alexander mij kan verdrijven, al komt hij hierheen met zijn hele leger om u te helpen? Nu zal het gewroken worden, dat Porrus te Pantapolijn door die gore bastaard schande werd aangedaan. Hij zal van mij geen vrede ontvangen: voor duizend pond aan rood goud zou ik het nog niet nalaten om hem dood te slaan.'

Cassamus, die dit hoorde, zei: 'Het zal u uw eer, bezittingen en leven kosten, dat u de machtige heer Alexander en mij belastert. U gedraagt zich onbeschoft en verschaft uzelf weinig eer en voordeel; want net zo vaak maakt iemand zich gehaat met woorden als met daden. Een ieder - is hij prins of ridder - moet zich altijd wachten voor kwaadsprekerij en lasterpraat over wie ook. Want een machtig heer die kwaadspreekt, dient gemeden te worden.'

Cassamus, die de laster niet wilde dulden, viel hem aan met slagen, die hij zonder uitstel terug ontving. Als men hen beiden zou laten begaan, dan verzeker ik u, dat één van hen het stellig zou berouwen. Maar daar kwamen de Indiërs van alle kanten toegesnel en scheidden hen tegen hun wil.

Bettijs, die niet stilzat, reed daarheen, waar het 't hardst nodig was, alsof hij een stormwind was. Hij sloeg paarden en mensen tegen de grond, zoals een bliksem bij een boom doet, zodat ze niet meer opstonden; dit alles om zijn oom te beschermen.

Toen hij had gegroet, zei hij: 'Oom, het lijkt me goed, dat wij ons terugtrekken. Het zal voor ons geen schande zijn, want we zijn hier maar met ons tweeën, en dat hele leger is ons vijandig gezind.'

Cassamus en Bettijs reden spoorslags terug, als twee heren die menige fraaie aanval hadden uitgevoerd, en als wijze, verstandige mannen. Toen zij voor Pheson kwamen, zagen zij hun wapenbroeders.

'Oom,' zei Gadifier toen, 'u beval ons zojuist uit lijfsbehoud terug te trekken en liet ons hierheen terugkeren. Sindsdien zag ik u nog veelvuldig vechten in de strijd. Daar was ik bedroefd om, want ik meende soms werkelijk, dat u het er niet levend zou afbrengen.'

'Gadifier, neef, luister: de raadgevingen der liefde zijn impulsief; dat heb ik dikwijls ondervonden. Edea, de liefallige schone, deed mij lichaam en leven op het spel zetten. Dit is met recht zo, want zij heeft mij haar liefde geschonken op voorwaarde van hoofsheid, door middel van de ring die zij van haar vinger haalde en aan mij gaf.'

Aldus sprekend reden zij naar de poorten van Pharon tot binnen de vestingmuren. Daar hielden zij stil en bereidden zich erop voor om het leger van koning Clarijs, dat hen op de voet volgde, tegenstand te bieden. Men kon daar voor de poorten menig vijandelijk treffen zien, tussen de bestormers en degenen

die binnen waren, die niet bezweken. Zij lieten grote balken vallen, waaronder menig man de dood vond. Die van binnen verdedigden hun poort zo goed, dat zij de aanvallers tot hun schande bij elkaar wel een hectare achteruit dreven.

Clarijs, die zijn krijgslieden aldus zag terugwijken, was daar zeer bedroefd om en zei: 'Casseel van Baudre, emir van Sydone en van Cyopin, u zei - en dat is nog niet zo lang geleden - dat u Pheson tegen haar zin zou veroveren. En tevens zei u dat u Edea zou verwerven en voor mij - in alle hoofsheid - Phesonie, de schone maagd, die de kroon spant boven alle vrouwen.'

'Heer,' zei Casseel, 'u legt mij zaken ten laste, die voor mij moeilijk te ondernemen zijn en die ik niet graag zou doen. Als ik de maagd liefheb en een goed hart toedraag, dan moet ik vanzelfsprekend ook haar hond en haar knecht liefhebben. Ik zal haar niet krenken, maar altijd openlijk dienen. Als ze mij nu, of een andere keer, haar jawoord zou geven, dan zou ik een liefde naar mijn zin hebben. Precies zo, heer, zou u moeten handelen tegenover uw geliefde van Pheson; als u er vreugde aan wil beleven, dan zou u haar niet in vijandschap of oorlog moeten laten leven, maar altijd naar haar liefde moeten streven. Ik weet wel, heer, dat ik een deel van mijn land uit uw handen ontvang, maar ik ben niet van plan - wat er ook gebeurt - ten strijde te trekken, tenzij u als eerste vooraan met uw legerscharen ten strijde trekt.'

Cassamus van Larijs hoorde dit, en ook zijn neef, de dappere Bettijs, die daar duchtig de spot mee dreef, en zei: 'Oom, het lijkt me dat u uw vriendin kwijt bent, want die Casseel van Baudre wil haar beminnen.'

'Lieve neef, ik geef er geen zier om, want ik was het eerst door haar bemind.'

'Jawel oom,' zei hij, 'maar zoals u weet beeldt menigeen zich te veel in.'

Terwijl zij met elkaar over deze zaken spraken, zagen ze koning Alexander verschijnen op de rots, waaronder de grote

rivier liep. Waar het leger zich op de rots ophield, zag men menig banier, vele lansen en talloze schilden.

‘Oom,’ zei Gadifier, ‘wij hoeven niet meer te wachten. Laten we buiten de verschansing rijden en de Indische legerscharen aanvallen. Dan kunnen wij Alexander tonen, hoe wij ons in strijd en oorlog gedragen als het aankomt op het uitdelen van harde stoten en slagen.’

‘Neef,’ zei Cassamus, ‘dat wil ik ook.’

Toen reden zij hun poorten uit als een prachtige legerschaar. Die van buiten reden hen spoorlags dapper tegemoet. Martijn, zoon van Clarijs' zuster, zat op een mooi groot paard uit Cornwall en voerde de eerste legerafdeling aan. Hij had Gadifier herkend en meteen gaf hij het paard in diens richting de sporen, als iemand die op een harde confrontatie uit is. Gadifier zag hem aankomen en pakte een sterke, grote en ruwe lans. Zijn paard, dat zwarter was dan een raaf, liet hij vooruit galopperen en hij liet zijn lans, precies goed, nog een beetje zakken, zodat hij man en paard tegelijk met kracht tegen de grond stootte.

Martijn, die zich diep schaamde omdat hij Gadifier en de schande vreesde, was snel weer op de been, terwijl Gadifier doorreed en de slagorde met zijn charge in wanorde bracht.

De baronnen in het leger van Alexander zagen het gevecht van de dappere ridder. De Grieken roemden het gevecht dat de jeugdige heer leverde uitermate. Alexander riep uit: ‘Ha! Ik heb ridder en paard zien neerstoten en de slagorde zien verbreken. Zie hoe hij strijdt met zijn flikkerende zwaard en hoe hij zijn vijanden voor hem doet vluchten! Het lijkt hem, zo te zien, geen enkele moeite te kosten. Wie het ook is: moge Mars hem eer schenken, want hij is een zeer lofwaardig ridder.’

Waar Gadifier de slagorde ook maar doorbrak, was het gevecht zeer heftig. Hij sloeg handen en hoofden af en sommigen kliefde hij tot de tanden. Al wie hij inhaalde, was bang, dat niemand hem zou kunnen beschermen. De Indiërs deinsden terug. Bettijs en de grijsaard Cassamus achtervolgden hen als

dappere ridders, samen met hun krijgslieden uit Pheson. Veel Indiërs sneuvelden. Emir Casseel van Baudre rouwde hierom in z'n hart. Hij verzamelde zijn krijgslieden en ging Clarijs bijstand verlenen, die het onderspit dreigde te delven.

Hij wist de vluchters te doen omkeren. Nooit zag men iemand met wapens zoveel dapperheid bedrijven als daar Casseel van Baudre. Hij geleet een valk in zijn jachtgebied, of een leeuw onder de dieren; wat hij verrichtte was wonderbaarlijk om te zien. Hij wist vele strijders uit Pheson aan zich te onderwerpen; zij trokken zich met hun hele legerschaar tot voor hun poort terug. Cassamus, de oude held, gaf hem langdurig naar behoren tegenweer. Er werd daar menige slag uitgewisseld.

De jonkvrouwen, die op de tinnen hoog boven op het kasteel stonden, zagen de jonge heer Casseel van Baudre strijden, en zij roemden hem buitengewoon.

‘Voorwaar,’ zei Edea, ‘als ik het goed zie, zou het zonde en een groot verlies zijn, als deze ridder hier zou sneuvelen. Mogen al onze goden hem sparen en voor ongelukken behoeden! Als ik het voor 't zeggen had, dan zou ik willen dat hij gevangen genomen werd. Nu aanschouwen we hier zijn dapperheid, maar dan zouden we zijn schoonheid, zijn zeden en manieren zien, en zien of hij hoofs en edel van aard is.’

‘Vriendin,’ zei Phesonie, ‘ik ken u al veel langer en ik meen aan u te merken, dat u deze ridder liefhebt.’

‘Gewis,’ zei de maagd, ‘u spreekt ware woorden. Mijn hart is hem goedgunstig gezind en wenst hem alle eer toe.’

Als heer Casseel geweten had dat Edea, Phesonie en Ydorus zo over hem spraken, dan zouden zijn kracht en zijn moed daardoor verdubbeld zijn. Niet dat hij nu niet de beide broeders, de grijsaard Cassamus en de strijders van Pheson met kracht tot binnen de poort teruggreef! Casseel achtervolgde hen zelfs zo ver, dat hem de terugkeer onmogelijk werd; want toen hij de poort binnen was gereden, liet men de schutpoort meteen met grote haast dichtvallen, zodat hij niet meer kon

terugkeren. Hij zou daar zeker gestorven zijn, zo velen als er pijlen naar hem schoten en speren wierpen, als Cassamus er niet geweest was om hem met kracht gevangen te nemen.

Daarop liet Cassamus de poorten stevig sluiten. Degenen die zich buiten bevonden, jammerden luid omdat hun heer Casseel daar gevangen was genomen. Ze gaven de bestorming op en trokken naar hun tenten terug. Cassamus, de oude grijsaard, leidde Casseel gevankelijk de burcht in. Hij liet hem spoedig ontwapenen en dadelijk kostbare, voorname kleren brengen, die twee pages hem aantrokken. Casseels uiterlijk was van een prijzenswaardige schoonheid.

Cassamus, die goed voor hem zorgde, bracht hem naar een fraai prieel, waarin vele bloemen stonden.

‘Heer,’ zei de goede grijsaard, ‘u hoeft de gevangenschap waarin u zich bevindt niet te vrezen, want de oorlog zal niet lang meer duren; wees daar zeker van. Wie er ook wint of verliest, u zult vrijkomen en eervol naar uw land terugkeren. Men heeft al menige heer gevangen genomen, die men weer heeft laten gaan. Men moet eer, moed en heldhaftigheid dikwijls bekopen. Als u daarentegen tot het slag had behoord dat zich graag terugtrekt, heer, dan had men u vandaag niet binnen onze verschansing kunnen vangen. Nu raad ik u bij alle goden aan dat u uw hart niet in rouw dompelt, omdat u gevangen bent. Kom nu met mij mee, laten we gaan. Ik zal u naar een vertrek brengen, heer, waar u schone jonkvrouwen zult kunnen zien; en als u er één zou zien, die u innig zou willen beminnen, dan zal ik u in alle opzichten helpen. Dan wil ik uw boodschapper tegenover haar zijn, zodat u haar antwoord zult kunnen vernemen. Laten we nu gaan: ik denk u zulke schoonheid te tonen, dat die uw leed zal verzachten. Ik verstond eerder vandaag terdege het gesprek tussen Clarijs en u over Edea, de liefvallige schone.’

Casseel schaamde zich en liet het hoofd zakken.

‘Oom,’ zei Bettijs, ‘staak uw gespot; ik zag vandaag dat Edea u als haar geliefde ontving, waardoor uw hart zich verhief.’

Nee,’ zei Cassamus toen, ‘ik spreek helemaal niet in scherts, maar in ernst en oprecht. Ik ben te oud om nu nog jonkvrouwen te omhelzen en te kussen, want zij begeren geen grijsaards. Deze ridder heeft van God meegekregen, dat hij voornaam, jong en mooi is en de dapperste die men kan vinden. Men is te allen tijde verplicht goede lieden eer te verlenen. Hij is hier in onze gevangenschap. Daarom zouden we hem allen vreugde en vermaak moeten schenken; dan handelen wij juist.’

Gasseel zei: ‘Moge God u lonen, heer, omdat u mij uw eer aandoet. Ik kan u evenwel gerust bezweren, dat ik degene van wie u sprak, nooit met eigen ogen zag. Nochtans heb ik dikwijls over haar horen spreken en ook haar grote deugdzaamheid en schoonheid horen roemen.’

‘Heer,’ sprak Cassamus meteen, ‘daarom wil ik u haar laten zien.’

Een page snelde daarop vooruit. Hij kondigde de jonkvrouwen aan dat heer Casseel, de dappere ridder, daar binnen in gevangenschap was. Tevens meldde hij dat Casseel van top tot teen de mooiste ridder was, die men ter wereld zou kunnen vinden.

Sommigen slaakten half gesmoorde zuchten uit de grond van hun hart.

‘Werkelijk,’ zei Phesonie toen tegen haar lieve vriendin: ‘Men zou met recht beter deze ridder kunnen lief krijgen, beminnen en van harte hoogachten, dan de grijsaard Cassamus. Vriendin Edea, nu kunt u degene aanschouwen, die u menige helm en menig schild in stukken hebt zien klieven. Uw wens is uitgekomen. Ik zou u uit naam van onze god Mars (als het hem welgevallig is) mijn gordel en mijn beide handschoenen cadeau doen, indien de ridder zich in hoofsheid volledig aan u zou geven. Wie zo'n paar samenbrengt, handelt beslist juist.’

‘Vrouwe,’ zei Edea, ‘u maakt aardige grapjes: houd uw

hoofse geschenken maar en laat mij met rust. Ik wil geen andere geliefde hebben dan mijn vriend Cassamus. Hij heeft dat vandaag wel verdiend.'

Onmiddellijk daarop zagen ze de ridder het vertrek binnenkomen. Bettijs ging met hem mee naar binnen. Het vertrek was overal fraai beschilderd met zuiver goud en veel blauw, waar geschiedenissen in stonden afgebeeld die ik niet allemaal kan navertellen. Nog nooit zag iemand zo'n mooie kamer als waarin Edea, Ydorus en Phesonie te zamen waren.

Toen de heren op hen toe kwamen gelopen, stonden zij dadelijk op en elk nam er één bij de hand. Zij heetten hen welkom en gingen meteen twee aan twee op hun gemak op de goudgeweven tapijten zitten, te midden van rozen en andere bloemen, die ik niet allemaal kan opnoemen.

Casseel, de heer van Baudre, en Phesonie zaten bij elkaar; aan de andere kant Bettijs en Ydorus; daarnaast Edea en Cassamus, die haar innig omhelsde, en zei: 'U blijft altijd mijn vriendin. Ik bemin u trouw en zonder bijbedoelingen.'

Cassamus kende het wereldse leven goed en wist hoe men zich aangenaam kon verpozen. Hij zag dat Casseel zat te piekeren en deed zijn best om het hem naar de zin te maken en hem eer te verschaffen.

'Heer,' zei hij, 'in dit vertrek mag niemand rouw en verdriet ten toon spreiden, want dit is de kamer van de godin Venus. Wie hier komt, moet beminnen en volkomen vrolijk zijn. Hier mogen schroom noch terughoudendheid baten.'

'Heer,' zei Casseel, 'ik bespeur in u en in uw woorden alle hoofse manieren, die mij uitermate bevallen.'

'Heer, dan wil ik u iets voorleggen,' sprak Cassamus, die graag mocht scherpsen: 'Reageer eens op het volgende. Alstublieft, hier zijn drie jonkvrouwen, en wij zijn met z'n drieën; dat is een gelijk aantal. Ieder bemint een ander. Ik ben bejaard; ik heb de liefdesperikelen achter mij liggen, ik hevel de taak nu naar uw hart over.'

‘Heer,’ zei Casseel van Baudre, ‘u hebt een gevaarlijke last op mijn hart geladen. Ik zal ze dragen, wees daarvan verzekerd. Nu mogen onze goden mij voorspoed geven, opdat ik niet in mijn eentje hoef te beminnen.’

‘Heer,’ zei Cassamus toen, ‘het zou me verdriet doen als u zonder geliefde zou blijven. Maar wat mij betreft: ik geloof niet dat u tekort zult schieten in de liefde.’

Meteen daarop zweeg hij, sloeg zijn arm om Edea, ging naast haar zitten en fluisterde haar vertrouwelijk toe: ‘Jonkvrouw, het is mijn wens, dat u deze ridder uw liefde geeft: hij is hoofs van manieren, jong en mooi, wijs en machtig. Men zou zijns gelijke niet kunnen vinden. Uit zijn naam verzoek ik u, jonkvrouw, of u hem nu zou willen beminnen.’

‘Heer,’ zei ze, ‘met uw welnemen zal ik tot het volgende besluit komen: als hij mij zelf tot de liefde aanspoort, dan zal ik daar op ingaan. Ik zal daar schande noch slechte naam door krijgen, want ik zal het doen om uwentwil, heer. Zo kan mij geen schande, onheil of smaad ten deel vallen, want u houdt volledig toezicht op mij. Wil mij, heer, nu bijstaan.’

‘Jonkvrouw, u bent verstandig,’ sprak Cassamus, die zijn vrienden in benarde omstandigheden beter kon helpen dan ieder ander. Hij zweeg.

Toen organiseerde Cassamus daar een Koningsspel. Bettijs werd tot koning gekozen, hetgeen ieder een verstandige keuze vond. Ze kroonden hem door middel van een strohalm en lieten hem bij de Liefde en de godin Venus zweren, dat hij een rechtvaardige koning zou zijn.

Hij gebood Edea onmiddellijk daarop, dat zij hem zou zeggen, of zij in haar hart door liefde gekweld werd.

‘Heer,’ zei ze, ‘nee, de liefde kwelt me niet en doet me ook nooit verdriet. Zij schenkt mij slechts zoete gedachten, die mij aangenaam zijn.’

‘Mijn hemel!’ zei Phesonie toen: ‘Wat ik nu allemaal hoor en

beleef...! Dit ontwijkende antwoord zal u geen zier helpen, want ik weet maar al te goed dat u een liefde koestert!’

‘Waarlijk,’ zei de schone maagd, ‘daarover zal ik niet meer spreken. Als ik een liefde koester, dan moge Mars me geven, dat die mij behaagt.’ En na deze woorden zuchtte zij diep en verschoot bovendien van kleur; haar gezicht werd helemaal rood, wat haar een grote schoonheid verleende. En Casseel van Baudre bekeek haar goed, en meteen schoot Venus haar pijl bij de heer in zijn hart, zodat hij in de macht van de liefde zou blijven.

De koning zei toen: ‘Phesonie, zeg mij alstublieft, of u iemand weet of kent, die u trouw liefheeft.’

‘Heer,’ zei vrouwe Phesonie, ‘ik ben niet zomaar de eerste de beste deerne: niemand wil mij beminnen en ik wil niemands liefde hebben!’

Haar broer, de koning, begreep, dat zij uit jaloezie sprak en vroeg haar niets meer. Hij gebood Casseel van Baudre op grond van de spelregels en de hoofsheid onomwonden te zeggen, naar wie zijn gedachten en zijn liefde het meest uitgingen.

‘Heer koning,’ zei Casseel van Baudre, ‘ik ben aan Jupiter, mijn god, en vrouwe Venus, de godin, waarachtig verplicht om lief te hebben. Het gaat hier om een geheim dat men niet verraden moet. Ik zeg u, dat mijn gedachten geheel uitgaan naar de mooie Edea. Daarom smeed ik haar nu, of zij mijn trouwe dienst en mijn standvastige liefde wil ontvangen. Ik bied mijzelf aan als haar trouwe dienaar, met inzet van lichaam en leven.’

‘Heer,’ zei de liefvallige schone, ‘ik heb uw woorden, waarmee u mij verlegen maakt, goed begrepen. Welk besluit ik ook genomen heb, ik wil u er dit over zeggen, heer: ik wil u niet afwijzen, maar ook niets beloven. Ik dank u echter voor de hoofse manieren die u mij toont en de hoofse woorden die u tegen mij gesproken hebt.’

Toen lachte de koning en zei: ‘Ik bespeur hier geen ongepast

gedrag. Men spreekt hier allerwegen met hoofse gemanierdheid over de liefde.’

De koning keek naar Ydorus. ‘Jonkvrouw,’ zei hij, ‘onze god Jupiter moge u een prettige dag geven. Ik verzoek u, ja, het is mijn gebod, dat u uw geliefde een kleine belofte doet, waarmee hij steun voor hart en ziel ontvangt.’

‘Heer, ik ben niet van plan alleen maar in woorden een geliefde te zijn; want tegelijkertijd met mijn belofte, zal ik mijzelf met hart en ziel geven. Ik zal de liefde geen moment bedriegen! Maar laten we eerst het einde van de oorlog afwachten; die zal morgen ongetwijfeld worden gevoerd door Alexander de Macedoniër, samen met onze krijgslieden, tegen sultan Clarijs. Laten we daarover spreken, en over dat grote gevecht, dat onze dappere, heldhaftige ridders daar zullen voeren en winnen; dan handelen we juist. Men zal er degenen die liefhebben kunnen herkennen. Als onze goden u macht, moed en kracht zullen laten behouden, dan zullen wij beiden dit gesprek omwille van de hoofsheid binnenkort hervatten. Ik wil u mijn belofte kenbaar maken. Als ik iemand wil beminnen, dan bent u het; u staat voor mij boven alle mannen. Om u lief te hebben, hoef ik mijzelf geen geweld aan te doen.’

‘Waarachtig!’ zei Casseel van Baudre: ‘Met zo'n belofte mag u met recht wel verheugd en opgeruimd van stemming zijn: neem de belofte in ontvangst, want het is een zaak van gewicht.’

‘Heer,’ zei de koning toen, ‘naar dergelijke welwillende giften heb ik wel oren. Mijn hart ontvangt het in dank, en kent nu zowel blijdschap als zorgen. Men moet het niet voor pochen aanzien, maar enkele vermetele woorden wil ik toch wel spreken. Laat ik het zo zeggen: Clarijs kwam op het verkeerde moment opdagen in ons rijk, indien onze goden mij tenminste tijd van leven geven.’

‘Heer,’ zei toen Casseel van Baudre, ‘spreek gerust vrijuit verder, maar besef wel dat uw liefde nog behoorlijk op de proef zal worden gesteld, eer het spel is afgelopen.’

‘Heer,’ zei hij, ‘het spijt me dat ik al pratend te ver ben gegaan. De liefde deed mijn hart ontvlammen en vergrootte mijn hoop op de genoegens der liefde. En de liefde laat de mens merken, dat het hem soms aan verstand ontbreekt en hij te ver op de zaken vooruitloopt. Als ik hier voor mijn ogen de schone zie, die mij van mijn verstand en al mijn zinnen heeft beroofd..., is het dan een wonder, dat mijn hart me aanzet tot ietwat hoogmoedige gedachten, met de bedoeling mijn faam te vergroten? Het zou niet eerlijk zijn, als ik hierdoor een slechte naam zou krijgen. Het hart - waarin de liefde zetelt - moet altijd alles gedogen, wat het overkomt: vreugde, rouw, koelheid en drift. Mijn hart kent ze allemaal. Nochtans zou ik nooit van mijn leven mijn hartzeer en mijn zieleleed durven bekennen... Als ik al sprekend iets te ver ben gegaan, dan smeed ik nederig om vergiffenis.’

Ydorus zei toen vriendelijk: ‘Heer koning, heer, ik wil dat u weet, dat ik mijn hart aan u verpand heb, en dat ik u mijn hart geheel en al schenk: heb uw liefde nu lief en behoed haar goed.’

‘Vrouwe,’ zei de koning toen, ‘nooit was ik met een geschenk zo blij.’

Toen zei Casseel van Baudre: ‘God sta me bij. U hebt een grotere schoonheid gewonnen met uw macht in het Koningsspel, dan Priamus verloor toen zijn stad Troje verwoest werd, waarover men nog dikwijls hoort spreken.’

‘Heer,’ zei koning Bettijs, die hoofs, verstandig en wijs was: ‘Zulk geluk zal u zelf in korte tijd ten deel vallen.’

‘Heer,’ zei Casseel van Baudre, ‘mijn hart verlangt vurig naar de schone, die mij heimelijk in het hart kon verwonden, zonder dat ik de kwetsuur kan zien. Ik weet wel zeker, dat nooit een gevangene zoveel goeds te beurt is gevallen, als mij hier overkomen is. Ik mag mij hierom wel gelukkig prijzen.’

Toen begon hij het Koningsspel weer en zei: ‘Heer koning, het is de gewoonte, dat een ieder u een vraag stelt, voordat uw koningschap ten einde is. U moet openlijk antwoord geven op

wat men u vraagt. Heer, ik verzoek u dringend dat u, op uw belofte van trouw, zegt wat u aangener is: uw geliefde te zien, of aan haar te denken als u niet bij haar bent?’

De koning zei: ‘Als ik aan haar denk, ervaar ik meer genot en rust, omdat gedachten altijd bestendig in het diepst van het gemoed besloten liggen. Ik bemin mijn jonkvrouw met oprechte trouw. Maar als ik haar op bepaalde momenten zie, met haar lieve, knappe gezicht, dat niet mooier zou kunnen zijn, met haar vriendelijk lachende ogen, waar niemand lang in kan kijken, met die lieve rode mond, die altijd lijkt te kussen..., als ik haar zie, dan ben ik er zo ondersteboven van, dat ik niets zie, niets voel, en niet begrijp wat mij overkomt! Daarom denk ik ook, dat een minnaar bij het zien van zijn geliefde eerder bang wordt om haar te verliezen, dan wanneer hij rustig aan haar denkt - zo komt het me voor. Want als ik ver van haar vandaan ben en haar niet zie, dan roep ik allerlei zoete herinneringen aan ons samenzijn in me op. Dan wordt mijn hart blij van hetgeen ik beleefd heb. Op zulke momenten ook neem ik me voor om me beslist beter en verstandiger tegenover haar te gedragen. Ik peins er niet over om haar mijn zorgen over te brengen. In gedachten richt ik mijn oog op haar; deze gedachten schenken mij vreugde. Ik ben schatplichtig aan de liefde. En hoe verder ik van haar weg ben, des te meer mijn hartstochten me kwellen. Ik ben haar dienaar, dat is wel duidelijk. Mars moge geven dat ze de mijne zal zijn.’

Casseel van Baudre zei: ‘Heer koning, heer, onze goden mogen u eer schenken. U hebt het me zo duidelijk uitgelegd, dat ik uw woorden in acht zal nemen.’

Phesonie, die geen liefde in haar hart koesterde, zei: ‘Heer koning, onderwijs mij: welke twee zaken verheugen u in de liefde het meest.’

‘Hopen en herinneren, schone jonkvrouw; zij behoeden mij voor alle verdriet. Als ik erg zwaarmoedig ben, dan staan deze twee mij bij. Daarom verheug ik mij het meest over hen. De

herinnering schenkt mijn gemoed kracht tegen de wanhoop en tovert me mijn uitverkoren schone voor de geest met haar rode mond, haar knappe gezicht, haar hals, witter dan sneeuw... En als mijn hart pijn doet, dan schenkt de herinnering mij weer goede hoop, die mijn leed geheel verzacht. Als hopen en herinneren zich in mijn gemoed kunnen verenigen, dan kunnen lijden, rouw, pijn en diepe smart het daarbinnen niet langer uithouden. Voorzover ik kan nagaan, is het in de liefde zo met mij gesteld.'

'Heer koning,' zei Phesonie, 'zo goed ben ik nog nooit onderwezen. Mars moge u eer en zegen schenken, en aan uw geliefde voorspoed en geluk.'

De schone maagd Edea vroeg de koning kalm: 'Heer, noem mij twee dingen die u in uw liefdesdienst bovenal leed berokkenen.'

'Verlangen en vrees, vrouwe; deze beide bezorgen mij menig bitter ogenblik. Het verlangen overvalt mij krachtig met een brandende begeerte in mijn binnenste, zodat ik me tegen de grote begeerte moet verweren op leven en dood. Vrees laat mijn hart veronderstellen, dat mij in de liefde nooit meer iets prettigs ten deel kan vallen, hoezeer ik haar ook dag en nacht dien. Deze twee dingen maken mij het leven zo moeilijk dat ik het niet kan uithouden.'

'Heer,' zei Edea, 'de minnaar die zonder hoop bemint, moet lijden. Maar voor u komt er een einde aan dat lijden, want uw liefde is hoopvol.'

Ydorus, die zeer vriendelijk naar de koning keek, wilde niet langer wachten en zei: 'Heer, moge Mars u zegen en eer geven! Ik zou graag leren welke drie zaken de deugd en de kracht der liefde het beste bewaren.'

'Vrouwe, ik ben er niet goed van op de hoogte,' zei de koning, 'maar ik zal u zeggen wat alle schrijvers en dichters erover zeggen. De liefdesleer is de eerste: zij loopt voorop, want zij leert hoe men zijn minnedienst in praktijk moet brengen. De

trouw past beide geliefden. En de geheimhouding is een dekmantel voor beiden tegen de boosaardige kwade tongen, die menig lasterpraatje over de liefdesverhouding uitdenken en de geliefden verdriet aandoen. Zie, dit zijn de drie deugden die de liefde en haar volgelingen steeds jong en krachtig houden. Wie het beter denkt te weten, mag het beter onder woorden brengen; maar de oude geleerden vertellen het zo.'

Hiermee was - zo weet ik zeker - het Koningspel ten einde.

Toen het Koningspel, waarin men over liefdeszaken menig woord had gewisseld, achter de rug was, liet de goede grijsaard Cassamus zich het schaakspel brengen, dat van bijzonder materiaal was vervaardigd, zoals u zult horen. De schaakstukken die tegenover elkaar stonden, waren niet van been of ivoor, maar van bijzonder kostbaar edelgesteente. De ene partij was gemaakt van rode robijn, de andere van zuivere smaragd. Het schaakbord was in blauwe en gouden vlakken ingedeeld. Cassamus zette de stukken vaardig op hun juiste plaats.

'Heer Casseel, alstublieft,' zei hij, 'u moet met Phesonie een partij spelen.'

Heer Casseel antwoordde dat hij dat erg graag zou doen.

Phesonie zei spottend: 'Heer Casseel van Baudre, ik gun u een aanzienlijk voordeel... toren of paard, welke kiest u?... maar mocht het gebeuren dat u verliest, dan moet u niet boos worden. Ik zal uw koning met geweld tot achter in de hoek drijven met een looper: en daar zal hij blijven.'

'Nicht,' zei Edea toen, 'u spreekt de ridder al te hatelijk toe. U doet uzelf grote schande aan door hem hier zozeer uit te dagen. Weet wel dat ik u uw uitdaging onder de neus zal wrijven, eer het spel ten einde is.'

Phesonie fluisterde haar meteen in haar oor: 'Jonkvrouw, als u zijn belofte van trouw wilt hebben, dan zal ik hem zeggen dat hij u moet beminnen; u zult des te blijmoediger zijn!'

'Vrouwe,' zei ze, 'altijd wilt u me belachelijk maken en be-

spotten. Als ik iemand zou willen beminnen, dan heb ik zo'n boodschapper niet nodig.'

Heer Casseel had het wel door en keek naar Edea, die dieprood van kleur verschoot, hetgeen haar mooi maakte. Ze leek haast op een engel. Cassamus, die naast het schaakspel zat, lachte meteen en zei: 'Wel heb ik ooit; het komt me voor, dat hier een vaardig schilder aan het werk is, die snel en mooi kan verven! Doe een zet, heer Casseel, zonder aarzelen. Die vrouwen kunnen regelrecht in het hart schieten zonder letsel toe te brengen! Doe nu eerst op uw gemak uw zet.'

'Oom,' zei Phesonie, 'ik wil beslist dat hij de eerste zet doet. Maar eer onze "oorlog" voltooid is, zal de laatste zet aan mij zijn! Al verliest hij nu al een schaakstuk door deze zet, in de liefde lacht het geluk mij minder toe dan in het spel. Ik weet niet wat mij is overkomen: ik ben lang niet zo gelukkig als Edea en Ydorus zijn. Maar wees hier heel zeker van: als het Venus, de heerseres over de liefde behaagt, zal ik alsnog een geliefde krijgen.'

Casseel van Baudre zette met verstand één van zijn pionnen voor zijn koningin. En de jonkvrouw zette het paard in die richting, met de bedoeling om de pion te slaan, die hij daar had gezet. Casseel schoof de koningin vooruit, omdat hij de pion wilde dekken. Zij stuurde haar looper over het bord, voor het geval er een slag viel te behalen.

'Vrouwe,' zei heer Casseel van Baudre, 'als ik u zo uw gang laat gaan, dan zou ik mijn spel slecht beschermen.'

Na deze woorden verzonk hij in gepeins, waarbij hij erg diep zuchtte.

Phesonie bespote hem en zei: 'Staak uw gezucht; steek geen water over waarin u kan verdrinken.'

'Vrouwe,' zei Edea, 'het is me duidelijk, hoe bedreven u bent in het spreken van doortrapte woorden.'

Toen Phesonie deze woorden hoorde, raakte zij bijna buiten zinnen. Zij hadden daar bijna een boekje over elkaar open ge-

daan, maar lieten het uit hoofse gemanierdheid na. Casseel van Baudre schaamde zich diep, en Phesonie sloeg zijn koningin met haar loper, waar zij verheugd om was.

Ze spotte met hem en zei: ‘U kunt slecht passen op vrouwen, die onder uw hoede staan.’

‘Vrouwe, moge mij iets goeds ten deel vallen. Als ik met open ogen ben gevangen, dan kan ik met open ogen niet ontvluchten. Als ik verlies omdat ik slecht kijk, komt dat omdat ik onoplettend koos en kies. Ik kijk en kijk en kijk, en hoe meer ik zie, hoe meer vreugde en smart ik ondervind.’

Toen zij dit hoorden, waren allen die erbij waren verbaasd. Zijn woorden hadden een dubbele betekenis; dat hadden ze allemaal goed door.

Phesonie zei: ‘Heer, waarachtig, u kunt uw woorden fraai, weloverwogen en verstandig inkleden.’

‘Ben ik aan zet, vrouwe?’

‘Ja, u bent. Ik waarschuw u dat u schaak staat.’

‘Dat zie ik wel.’

‘Doe er dan wat aan.’

‘Graag.’

‘Schiet dan op.’

‘Vrouwe, u jaagt mij al te zeer op.’

‘Dan geef ik u uitstel, heer, tot morgenvroeg bij zonsopgang.’

‘Vrouwe, zóveel tijd heb ik niet nodig.’

Meteen maakte ze hem na zijn zet z'n toren afhandig. Toen schaamde hij zich en wilde een zet doen met een pion, die in de hoek stond.

‘Wat doet u, heer? Eerst het schaak opheffen alstublieft,’ zei Phesonie, ‘want dat is zo de gewoonte. Heer, maak u om Gods wil niet boos omwille van mij. Want wie oprecht liefheeft en wie zuiver, deugdelijk, hoofs en standvastig bemint - en dat doet u, dacht ik - die moet in zijn hart (waar de liefde zetelt) aan misnoegen noch boosheid onderdak geven.’

Casseels hart sprong op, toen hij haar zo over liefde hoorde spreken.

‘U spreekt ware woorden, vrouwe, beslist; ik denk zo vriendelijk over de liefde, telkens als de zoete herinneringen in mij opkomen... Als iemand op zo'n moment mijn hart zou opensnijden, dan zou hij het lieve gezicht van mijn vrouwe net zo duidelijk afgebeeld zien, als ik haar hier nu met mijn eigen ogen zie.’

‘Heer,’ zei de jonkvrouw, ‘doe uw zet. Ik vraag u nadrukkelijk, bij uw woord van eer: hef uw schaak op - dat is welgemanierd - want ik verklaar u de oorlog. Wees in alle opzichten op uw hoede. Als ik kan, dan zal ik schaakstukken op u veroveren. U hebt werkelijk lang genoeg aan die Edea gedacht, hou er mee op!’

‘Vrouwe,’ zei Edea, ‘bij God, u bent de hele tijd al veel te rap van tong; u spot te erg.’

‘Nicht, dat ik lach en me amuseer, is om Casseel van Baudre, de dappere ridder, eer aan te doen, zodat hij in deze ogenblikken des te aangenamer z'n tijd kan passeren.’

‘Vrouwe,’ zei de heer van Baudre, ‘u weet hier uitstekend een mouw aan te passen. Het is wel te merken, dat u schrandere en verstandig bent.’

Hij hief het door haar gegeven schaak op door de koning op een ander veld neer te zetten. Ze speelden een lange tijd samen, maar heer Casseel van Baudre speelde niet zo goed als hij wel zou kunnen.

‘Heer,’ zei Phesonie, ‘ik heb u lang van tevoren de oorlog verklaard. Ik wil u een beleefdheid bewijzen. Ik zal u schaakmat zetten, daar is geen ontkomen meer aan. Maar u mag kiezen waar: in de hoek, eer u eruit gaat, of langs de rand?’

‘Vrouwe, dit schaakmat weet ik op waarde te schatten, en het is me om het even waar. Ik zou willen dat het geen van beide zou zijn! Het ligt echter in uw macht om mij ter plekke eervol schaakmat te zetten, indien u de moeite zou nemen. Niettemin

zou ik onder normale omstandigheden best in staat geweest zijn u schaakmat te zetten. Dat weet ik zeker.'

Deze woorden waren aanleiding tot groot plezier. De jonkvrouw bespeurde een beledigende ondertoon in zijn woorden en schaamde zich.

'Lieve zuster,' zei Bettijs, 'dien die ridder op hoofse wijze zó van repliek, dat hij naar huis zal willen.'

'Bij God, broer,' zei ze, 'werkelijk, het lijkt me niet zo kwaad.'

'Mij evenmin,' suste Casseel van Baudre, 'maar het zou beslist een schande zijn om mijn vrijheid op deze wijze te herwinnen. Aan zo'n soort schaakmat heb ik geen behoefte!'

Cassamus, die dit hoorde, verheugde zich. Hij draaide het schaakbord een halve slag, daarmee Phesonie de verliezende partij voorzettend, en zei: 'Nu staat u allebei mat, en alle eer van het spel komt mij toe.'

Toen lachten ze allemaal hard. Hij riep daarop dat men de wijn moest brengen, opdat zij des te vrolijker zouden worden.

Het boekje van goede zeden III

15 *Behulpzaam zijn*

Wees altijd bereid iedereen van dienst te zijn: dat zal je nooit spijten. Al beloont de één je niet, de ander zal al je diensten belonen.

Als je ergens bent, waar gebrek is aan hulp voor het bereiden van de maaltijd, of waar de tafel zonder bediening is, bied dan je diensten aan. Men zal je om je hulpvaardigheid prijzen.

Is iemand bezig van het paard af te stijgen of het paard te bestijgen, minacht het dan niet om behulpzaam te zijn, want het is hoofs en men verwerft er vriendschap mee.

Trek met opgestroopte mouwen bij iemand zijn beenplaten of nauwe laarzen uit zonder hem pijn te doen, en doe dat altijd met een opgewekt gezicht.

16 *Beleefde omgangsvormen, goede manieren*

Als iemand je tegemoet loopt en hij groet je vriendelijk, bedenk dan dat hij een vriend is en bejegen hem altijd in dezelfde geest.

Loop je met iemand van gelijke stand op, en loop je voor hem uit, dan handel je als een dwaas. Loop naast hem. Sta je gelijke ook toe om voorop te lopen; dat is juist gehandeld.

Loop je met je meerdere op, blijf dan achter hem. Beschouw dat niet als onwaardig. Als je naast hem zou lopen, dan zou je handelen als een zot, tenzij hij het uitdrukkelijk zou verlangen.

Als iemand tegen je spreekt, kijk hem dan altijd recht in het gelaat aan en prent al zijn woorden in je geheugen, indien je die zonder gezichtsverlies wilt verder vertellen.

Als iemand van hogere stand je toespreekt, ontbloot dan te allen tijde het hoofd. Priesters moet je eveneens eer bewijzen, waar ook ter wereld.

Als je van iemand een geschenk hebt ontvangen, moet je hem altijd dankbaar zijn; prijs de geschenken en de gever. Hiermee verwerf je genegenheid.

Als je voor iemands deur staat, dan moet je niet onverwachts naar binnen gaan zonder je aanwezigheid kenbaar te maken; dat zou incorrect zijn. Klop, kuch of spreek, dat is mijn raad.

17 Wenken rond het beroep van bode

Indien je als dienaar of bode naar een vreemd huis wordt gezonden, ga dan bescheiden op de grond zitten, wanneer je niet terstond moet terugkeren.

Ben je als bode naar een meerdere toegezonden, dan raad ik je aan om je boodschap in weinig woorden af te doen op een kalme, gepaste en verstandige wijze.

Ook al wordt jou via een bevriende of onbekende bode een ongunstig bericht gezonden: je moet voorzichtig zijn en het goedgestemd dulden. Want in het algemeen pleegt men te zeggen: een bode mag uit angst zijn boodschap niet verdraaien.

18 Gastheer of gast

Toon je gasten een opgetogen gelaat, want een opgewekte gastheer vervolmaakt de vreugde. Bedank je gasten als zij afscheid willen nemen, en loof en prijs hen.

Wanneer je bij een meerdere in stand komt en je gaat zitten, dan mag je niet je ene been over het andere slaan, als hij het zien kan.

Begrijp goed wat ik je leer: voor een aanzienlijk groot heer moet je met blijmoedigheid opstaan. En je mag niet bij hem gaan zitten, tenzij hij het gebiedt. Wie zo handelen, zijn hoofse mensen.

Moet je bij een meerdere of een gelijke in één bed slapen, dan raad ik je aan dat je hem - als je naar bed gaat - bescheiden vraagt aan welke kant hij wil rusten.

Prijs de nacht, als je opstaat. Prijs de dag, als je gaat slapen. Groet je gastheer en zijn verwanten vriendelijk.

19 Tafelmanieren

Indien de waskom langskomt en voor jou bestemd is, en als je bij een meerdere aanzit, vriend, laat hem dan eerst zijn handen wassen en hou zelf de handdoek vast. Dat is hoofs.

Neem genoeg met je eigen voedsel op je eigen tafel, waarmee je je op behoorlijke wijze kan voeden. Wees niet als die veelvraten, die kwijlend in 't rond lopen te kijken.

Leun niet met je ellebogen op de tafel, al vind je dat gemakkelijk. Zit altijd recht, en wees degene die naast je zit altijd van dienst. Dat lijkt mij het beste.

Zit je met iemand aan tafel die je gelijke in stand is, bedien hem dan. Dat vind ik goed. Is degene met wie je eet je meerdere, geef hem dan het mes. Vergeet dit niet.

Is iemand zo goed om je de beker te geven, neem de beker dan met een vriendelijk gezicht in ontvangst, drink op hoofse wijze en geef de beker - als je verstandig bent - weer terug.

Maar als je arm bent, maak de beker dan helemaal leeg, ga deze snel omspoelen, en geef hem dan zonder omhaal terug.

De beker die je in ontvangst wilt nemen, die moet je stevig aan beide zijden met allebei je handen omvatten. Aan de rand vastpakken moet je nalaten.

Als men je de beker geeft, denk er dan om dat je je niet afwendt, als je drinkt. Week het brood dat je hebt afgebeten niet in de beker.

Als je voedsel in je mond hebt, dan moet je even wachten met drinken. In bekers pleegt men te soppen, maar in de mond van de mens hoort dat niet.

Wie in zijn mond sopt, heeft de manieren van een drol en is als een ezel, die in het drinkwater pist. Als je brood op de tafel legt dat je al in je mond hebt gehad, dan doe je jezelf grote schande aan.

Steek het stuk niet eerst in je mond, dat je op de schotel wilt leggen. Voorts verbied ik je zonder meer om je neus af te vegen aan het tafellaken.

Droog je handen nooit aan je kleding af, dat is een schande. Veeg tanden noch zwerende ogen met het tafellaken schoon.

Steek je handen niet in het voedsel, als een prijzenswaardige superieur met je wil eten en drinken. En hou zijn tafellaken liever schoon.

Blaas niet in voedsel of drank; alleen dwazen doen dat. Pas op dat je in geen van beide blaast, waar een fatsoenlijk mens het kan opmerken.

20 Wenken voor op reis

Ben je pelgrim, sluit je niet als derde bij twee anderen aan, wat er ook gebeurt. Een oneven aantal ossen, zoals men gewoonlijk zegt, maakt dat de wagen omvalt.

Als je voor korte of lange afstand met iemand langs de wegen reist, vraag hem dan wie hij is. Je moet zijn naam proberen te weten te komen, als je niet door hem wilt worden bedrogen.

Ben je een goede godvruchtige pelgrim, dan moet je tegen iedereen oprecht zijn. Je mag je gelofte niet verbreken, naar beste kunnen, want God kan Zich daarom op je wreken.

Ben je aangewezen om met een meerdere of een gelijke langs de wegen te reizen, of moet je hem vergezellen: wil dan wat hij wil. Dan blijf je verschoond van onenigheid.

Als je pelgrim bent, laat de dag dan niet ongebruikt voorbij gaan. Vraag om een goede overnachtingsplaats. Sta bijtijds op, en leg de lange weg bij klaarlichte dag af.

Overnacht niet in het huis van een roodharige man, indien je elders terecht kan, want mensen met rood haar zijn heel onbetrouwbaar en ze bedriegen altijd.

21 Slot

Hier eindigt dit boekje van goede zeden. God moge degene eer gunnen, die het uit het hoofd zal leren. En moge God degene die deze lessen zal naleven vreugde schenken om die reden.

Amen.

***Segher Diengotgaf* Het preeel van Troje**

Het beleg van de stad Troje door het grote Griekse leger ging zijn zoveelste jaar in. Veel mensen hebben reeds grotendeels gehoord wat daar geschiedde. Maar degene die de gebeurtenissen in het Frans te boek stelde, vergat een aantal van de beste verhalen; hoe dit heeft kunnen gebeuren, weet ik niet.

Troje werd uitstekend beschermd door diepe grachten en hoge muren, die mooi van vorm, stevig en degelijk waren. De bloem der ridderschap was daar over land en per schip uit menig ver en vreemd land naartoe gekomen. Er waren daar zoveel verschillende vorsten te hulp gekomen: iemand die ze met naam en toenaam zou horen opsommen - nog afgezien van wie ze met zich meebrachten -, die zou het voor een leugen houden. Koning Priamus had zelf ook kinderen en vele verwanten en vazallen, die dapper waren; en zij konden niet achterblijven, toen men dappere mannen nodig had.

Dit maakte de koning zelfverzekerd, zodat hij het leger dat voor Troje lag nog veel minder vreesde. Niettemin waren de Grieken sterk en zo bedreven in de krijgskunst, dat men wel angst voor hen mocht hebben. Als de Trojanen uitrukten, werden ze door de Grieken dikwijls aangeslagen weer teruggedreven. Daarbij leden de Trojanen zware verliezen.

Eer de oorlog tot een einde kwam, zou hij iets minder dan tien jaar voortduren. Helena, die de voornaamste aanleiding vormde, was zo buitengewoon mooi; nooit droeg een mooiere vrouw een kroon. Het zou me helemaal niets verbazen als zij, waar zoveel ridders bijeen waren, door andere mannen dan alleen haar echtgenoot werd bemind. Er was menige uitstekende en machtige ridder die haar beminde in de hoop op innige wederliefde, maar die haar dat nooit bekende.

De Trojaanse ooggetuige Dares zegt, dat men haar schoonzuster Polyxena, die met haar schoonheid menig ridder tot

dappere daden inspireerde, graag zag. Dares beweert dat zij even wijs en even mooi was als vrouwe Helena. Deze twee zorgden met talloze andere vrouwen en schone edele jonkvrouwen, dat menig sterk zwaard in tweeën werd geslagen, dat tussen de verschansing en het legerkamp menige lans met kracht aan stukken werd gestoken en velen in het stof beten. Daar had menig hevig en moedig gevecht plaats. Men zag de ridders dikwijls tegelijkertijd vele gevaren doorstaan.

Over de vrouwe, van wie Dares eertijds sprak, wil ik u meer vertellen. Hij zegt dat Polyxena mooi was. Haar vader droeg de kroon als koning van Troje. Hector was haar broer, het kind van haar vader en haar moeder, evenals Ermogaris, Defebus, Paris, Helenus en Troilus en anderen die u wel eens hebt horen noemen.

Dares komt ook nog terug op de andere vrouwen, van wie hij voorheen sprak: Helena was mooi en schonk velen haar charmes, die zich dan omwille van haar dikwijls dapper gedroegen. Zij betoonde haar genegenheid aan velen die haar sympathiek waren. Ze deed dat om hun dapperheid te stimuleren, opdat zij door de liefde geïnspireerd ridderlijke daden zouden verrichten. Maar ze had niemand anders echt lief dan haar eigen man. Een aanbieder in het bijzonder wil ik u evenwel noemen - als u het wil horen -, die haar zo buitensporig liefhad, dat men het duidelijk kon opmaken uit de daden die hij omwille van de stad verrichtte en uit de hoofsheid die hij daar aan iedereen betoonde. Dat was Pollidamas, die menig verdriet te verduren had omwille van de liefde voor haar. Hij had haar zover gebracht, dat het haar genoeg deed als men zei: 'Pollidamas heeft zich vandaag onderscheiden.' Hij verrichtte voor haar menige ridderlijke daad, die hij verzuimd zou hebben, als zij hem daartoe niet had gestimuleerd.

Mennoen had liefde opgevat voor de buitengewoon mooie Polyxena, maar hij had hierom veel verdriet. Hij had zich voor zijn vertrek namelijk verloofd met een schone vrouw. En omdat

hij haar zijn erewoord had gegeven en omdat de liefde hem hier aan iemand anders dan aan haar deed denken, leefde hij in zorg en vrees over de vraag hoe liefde en morele plicht met elkaar verzoend konden worden.

Menfloers had Hectors vrouw Andromache lief, zodat hij omwille van haar dikwijls zijn leven op het spel zette zolang de oorlog duurde.

Koning Placamus van Sicilië, die over een afstand van vele mijlen Troje enorm te hulp was gekomen, had zijn zinnen en zijn hart volledig op een welopgevoede jonkvrouw gezet. Zij was mooi en lief en niet uit zijn hart te bannen; het was de dochter van zijn gastheer, een man van aanzien, die familie was van koning Priamus.

Al zou ik ze allemaal bij naam willen noemen, het zou me niet lukken alle vorsten op te sommen die onvervaard daar van verre waren gekomen en die volkomen vervuld waren van ridderdaden en liefde: er waren er zoveel in de stad.

In het derde jaar dat men de stad belegerde, was er in mei een wapenstilstand van veertig dagen. Er stonden bloemen in het mooie landschap en men hoorde alle vogels blij en vrolijk zingen. De wouden waren rijk aan bladeren; al wat kon groeien en bloeien in de natuur ontloek in al zijn pracht onder de hemel.

Zowel Grieken als Trojanen waren blij met de wapenstilstand. Buiten en binnen de stad was er niemand zo dapper, of hij had momenten gekend van grote angst en vrees voor zijn leven. Zoveel ridders waren er eerder in de maand dagelijks gesneuveld, dat de verliezen voor beide partijen te zwaar werden.

Tijdens de wapenstilstand leefde men in de stad zonder angst in het hart. Sinds het leger voor Troje lag, was men aan beide zijden over geen wapenstilstand zo verheugd geweest als over deze. De ridders verzorgden zich: ieder ging na wat hem ontbrak. Zij lieten hun metalen uitrusting polijsten en ieder die wilde, herstelde de kleding die hij over zijn wapenrusting

droeg. Ze lieten nieuwe schilden vervaardigen. Men verzorgde de paarden, die de nodige rust werd gegund. De gewonde ridders werden zeer goed verpleegd. Niets werd nagelaten om te zorgen dat zij hun gezondheid terugkregen. Zij die stierven, kregen er de gebruikelijke uitvaart. Hetzelfde gebeurde in het Griekse leger. Alles wat de Grieken nodig hadden, werd over zee aangevoerd.

Ik denk dat niemand, hoe dapper ook, erom treurde dat de wapenstilstand zo lang duurde.

Gedurende de wapenstilstand ontbood koning Priamus op een dag zijn hoogste vazallen, op wier adviezen hij steunde. Talloze voortreffelijke ridders arriveerden: koningen, graven en hertogen, die ik kwalijk allemaal bij naam zou kunnen noemen. De vorsten die daar aan het hof verschenen, werden luisterrijk ontvangen. De machtige koning Priamus ging onmiddellijk een priiel in, gevolgd door het deel van zijn edelen waarin hij het meeste vertrouwen stelde. Het was nog vroeg in de ochtend, kort na zonsopgang.

‘Ik verzoek u, heren hier aanwezig,’ sprak Priamus, ‘dat u mij van nuttig advies dient, aangezien u weet hoe het er met mij voorstaat. Ik heb groot vertrouwen in uw eervolle raad en evenzeer in de dappere daden die ik u veelvuldig heb zien verrichten. Zoals u bekend is, worden wij door menig hoge baron belegerd; de Griekse aanvoerders hebben durven beweren dat zij niet zullen vertrekken voordat zij ons verslagen hebben. Nochtans hebben wij dit steeds eervol en uit alle macht weten te verhinderen. Menigeen verlangt en streeft naar dingen die buiten zijn bereik liggen. Nooit mogen zij in handen krijgen wat zij het liefst van ons zouden willen hebben! Het zal ook niet gebeuren, als wij het kunnen voorkomen! Laat over het volgende nu eens uw gedachten gaan: overmorgen eindigt deze wapenstilstand bij zonsopgang. Op de dag dat men ons de wapenstilstand aanbood, hadden zij veel van onze ridders gedood en hadden zij een deel van hun ridders verloren. Maar

onze verliezen waren tot onze schande aanzienlijker dan de hunne: wij werden zo krachtig teruggeslagen binnen onze verschansing, dat ik zeker weet dat ze nu erg overmoedig zijn geworden. Zonder uitzondering zullen allen ons voor krachteloos verslijten en veronderstellen dat we binnen een maand de stad niet meer uit zullen komen, tenzij er een wapenstilstand zou zijn. Wie dit veronderstelt, komt bedrogen uit! Als ik u, heren, er tenminste toe kan bewegen om bij dageraad, op de ochtend dat de wapenstilstand afloopt, uw beenbedekking aan te binden en u gereed te maken met allen over wie u het commando voert, om u op te stellen en toe te rusten en naar het slagveld te trekken als de zon opklimt. Zo luidt althans het plan van de hier aanwezige Hector, die onze situatie in ogeschouw heeft genomen. Wij zijn van plan om ons zozeer te wreken, dat men er tot in lengte van dagen over zal spreken. Ik wil mijn vijanden te lijf gaan en nog lang afhouden van een overwinning en terugkeer naar hun land.'

Ze hadden dit nog niet gehoord of allen zeiden: 'Uw hele voorstel lijkt ons lofwaardig en wij willen het zeker ten uitvoer brengen.'

Toen sprak Hector: 'Moge God u lonen, heren! Nooit heb ik u een plan horen afkeuren, dat wij ten uitvoer wilden brengen. U weet ook wel dat wij nooit een andere raad zouden aannemen dan de uwe. Het is juist, dat u zich inspant om datgene te doen, wat ons tot nut zou zijn. Laten we nu, in 's Heren naam, gaan eten en ons aan dit plan houden. Vermaledijd is hij die vertrekt voordat we hebben gedronken en gegeten.'

Allen prezen zijn woorden en gingen eten. Achtenveertig machtige en hooggeboren koningen en vele hoge vazallen kwamen met koning Priamus mee om met hem te eten. (Ik weet het zeker, want ik heb alle informatie van Dares, die er getuige van was. Hij beschreef alles naar waarheid en liet niets achterwege van wat er daar gebeurde. Ik geef de woorden van Dares getrouw weer.)

Terwijl de hoge baronnen zaten te eten, bedienden de dappere Hector en zijn edele broers, die het huis van de gastheer opluisterden, ieder volgens zijn taak. Nooit eerder bedienden in het huis voortreffelijker of hoger geboren heren, noch zou dit nadien ooit nog gebeuren. Ik zou u veel kunnen vertellen over de talloze gerechten die men daar op de juiste wijze serveerde. Maar wat heeft het voor zin om daar lang over te spreken? Al diegenen die daar zaten te eten werden uitstekend bediend. Van al wat de aarde voortbracht, bediende men ieder naar zijn status; er werd niemand vergeten.

Toen men na het eten de handen had gewassen, brachten veel bekwame minstreels hun muziek ten gehore voor de grote vorsten. Ze speelden allemaal meesterlijk en hadden een groot repertoire. Ieder hoorde daar iets naar zijn smaak: lange, grote avonturen, nieuwe liederen met lieflijke zang, vedels, harpen en andere instrumenten. Wat voor nut heeft het een lange opsomming te geven? Koningin Hecuba, haar dochter Polyxena, Hectors vrouw Andromache, haar nicht Eliona, Helena en andere schone vrouwen, die men er in grote aantallen kon aanschouwen, hadden ook in de zaal gegeten.

In elkanders gezelschap vergat men de oorlog voor een moment. Vrouwen en ridders, van wie ik een aantal namen zal noemen, gingen wat verpozing zoeken in een prieel, waar het buitengewoon mooi was. Het gras was niet te lang, maar keurig bijgehouden. Er stonden allerhande bloemen, waar ze op dat moment de dauw nog op vonden staan. Het prieel was rondom ommuurd. In het midden was een fraaie, heldere fontein en daaroverheen stond een weelderige boom in bloei, die zo ver was uitgegroeid, dat hij met zijn vele groene bladeren schaduw gaf aan de fontein en vrijwel het gehele prieel. Boven in de top zongen vogeltjes wonderschoon allerlei wijsjes.

Pollidamas, die vanwege Helena in de ban van de liefde was, had het geluk dat hij in de schaduw van een egelantier bij haar zat. Hij stond grote angsten uit over de vraag hoe hij haar het

beste kon duidelijk maken, dat hij door de liefde was bevangen en dat zij het was, die hij beminde boven alle vrouwen die hij kende.

Niet anders verging het Mennoen en de dappere ridder Menfloers met betrekking tot de geliefden die zij trouwhartig boven alle vrouwen beminden.

Het fortuin heeft dit drietal begunstigd, omdat zij ieder hun geliefde mochten spreken als ze wilden; net zo ze wensten, in alle rust en onopgemerkt door de andere aanwezigen. Zij hoefden op dat punt voor niemand bang te zijn.

Pollidamas zat daar met Helena bij zich. Zijn vrees was niet gering, al peinzend over een gewichtige zaak. De liefde spoorde hem telkens opnieuw aan om te spreken en de gelegenheid te baat te nemen. Maar op datzelfde moment beefde hij en was bang en boog zijn hoofd diep ter aarde. En toen hij weer tot zichzelf was gekomen, keek hij verlegen naar Helena, zodat zij uit alles wat ze waarnam kon opmaken, dat hij beslist verliefd was. Ze wist alleen niet goed op wie.

Hij vatte moed en zei binnensmonds, zodat ze het nauwelijks hoorde: ‘Genade, vrouwe.’ En bij deze woorden werd hij bleek en viel bijkans flauw. Hij zuchtte heel diep. De bedachtzame Helena zag direct hoe het met hem gesteld was.

‘Zeg mij, Pollidamas,’ zei ze; ‘wat hebt u tegen mij misdaan? Beken de misdaad, waarvoor u mij genade vraagt. Ik wil het graag overwegen.’

Hij zweeg.

Andermaal sprak zij: ‘Spreek; zo kan het gesprek, dat u begon, niet eindigen, of ik zal u een kwaad hart moeten toedragen als iemand, die een misdaad tegenover mij heeft begaan. Ik zal u zeggen waarom: u bekent immers zelf uw misdaad.’

‘Vrouwe,’ zei hij, ‘u begrijpt heus beter wat ik bedoel, dan u uit uw antwoord laat blijken.’

‘Ik begrijp,’ sprak Helena daarop, ‘dat u jegens mij een mis-

daad hebt begaan en mij hebt gesmeekt om u genadig te zijn.’ ‘Ik smeekte u om genade, dat is waar. Ik zou u ook zeggen waarom ik het u smeekte en nog steeds genade verlang, als ik het in weerwil van mijn angst zou durven. In Troje en het Griekse leger vindt men geen ridder van groter faam, of ik zou mijn leven tegen hem op het spel zetten: in dat geval zou de vrees mij minder beheersen, dan nu ik u de waarheid moet zeggen. Vrouwe, doe met mij wat u wilt; wees mij genadig en hoor mijn misdaad aan: ik heb u lief boven allen die leven. Moge God me nooit iets anders ingeven, of het nu in mijn voor- of mijn nadeel is.’

Zuchtend hield hij op met spreken. Daaruit maakte Helena duidelijk op dat het hem volkomen ernst was.

‘Word wakker, Pollidamas,’ zei ze. ‘Hoor hoe de vogeltjes zingen. Al zou ik slapen, ik zou er beslist van ontwaken. Word nu wakker en slaap voortaan 's nachts voldoende.’

‘Vrouwe,’ zei hij, ‘wie in uw nabijheid zou slapen, zou een grove wandaad begaan.’

‘Die wandaad en die brutaliteit beging u! U zei zojuist in uw slaap dingen tegen mij, waar u spijt van had gekregen als u ze wakker had gezegd.’

‘Sliep ik?’

‘Ja, u sliep.’

‘Of ik nu sliep of niet: als u het zegt, dan is het zo. Heb ik in mijn slaap iets verkeerd gezegd?’

‘Ja, dat deed u, maar u besepte het niet. Daarom zal ik het niet ernstig opnemen.’

‘Mag ik, als ik niet te vrijpostig ben, vragen wat ik verkeerd heb gezegd?’

‘Ja, dat mag. Eerst vroeg u mij om genade. Toen dacht ik nog dat u wakker was en heb ik u antwoord gegeven. Ik vroeg wat uw misdaad was. Tenslotte zei u zonder omhaal, dat u mij liefhad. Toen ik die, ja ongepaste, woorden hoorde, waarmee u zich zwaar vergaloppeerde, besepte ik dat u sliep en droomde.’

Daarop wekte ik u.'

'Och, vrouwe. Men zegt wel vaker bij zo menige gelegenheid: waar het hart vol van is, daar loopt de mond van over.'

'Ja, is uw hart daar dan vol van?!'

'Genade, schone edele vrouwe! Of het nu zo is of niet, ik durf er niet meer over te spreken. Want ik zou uw toorn niet kunnen torsen bij al wat ik reeds een tijd lang gedragen heb.'

Helena sprak hierop ware woorden: 'Een lichte last wordt allengs zwaar voor wie ze ver moet dragen. Wie mij goed gezind is, moge God alle goeds geven: het is billijk dat ik hem alle goeds gun. Laten we dit gesprek nu voor wat het is. Als er een wanklank heeft geklonken, laten we het dan niet te ernstig opnemen. Laten we naar het zingen van de vogels luisteren.'

Hierop bleven zij nog lang zitten, terwijl hun gesprek was verstomd.

Midden in het prieel stond een boom waarvan de vele takken de bloesems prachtig en vol in bloei droegen. Veel welluidend zingende vogels zaten in de boom. Mennoen, die volledig in de macht van de ware liefde verkeerde, luisterde naar hun zang.

Hectors zuster Polyxena, van wie hij hield, zat bij hem.

'Jonkvrouw,' zei hij, 'ik verkeer reeds zeer lange tijd in grote vrees en kommer. Als u mij van advies zou willen dienen, vertel ik u het hoe en waarom.'

De jonkvrouw, die zeer verstandig was, antwoordde: 'Heer, als ik deskundig genoeg zou zijn om u raad te geven over bepaalde zaken die u bezwaren, dan zou ik daar altijd toe bereid zijn. In elk geval wil ik u naar mijn beste vermogen van advies dienen. Vertel mij, heer, wat er is.'

'Jonkvrouw, ik kan niet zonder uw raad. Toen ik uit mijn land vertrok, beloofde ik op mijn erewoord een hooggeboren vrouw te zullen huwen, zodra ik zou terugkeren. Ik gaf haar mijn woord van trouw, dat dit mijn vaste voornemen was. Ik was hier nog geen maand in Troje, of op ingeving van de liefde

werd mijn aandacht getrokken door een schone jonge dame, vanwege haar hoofsheid en zuiverheid, haar goede manieren en vriendelijke houding en al het andere dat vrouwen siert. Dit trok hoe langer hoe meer mijn aandacht. Het denken aan haar doet me pijn, vanwege de belofte die ik thuis heb gedaan. Toen gaf de liefde mij in om het gepieker te staken; zij bracht mij de schone met haar nobele voorkomen weer voor de geest. Ik moest haar raad verhoren en daaraan ben ik trouw gebleven. Jonkvrouw, welke raad zou u mij geven? Degene die ik bedoel, weet van niets. Dat ik het verborgen houd, komt hierom: als ik het haar zou zeggen en zij er boos om zou worden, dan denk ik dat de dood niet langer dan drie dagen op zich zou laten wachten. En in het geval dat ik het iets langer zou volhouden, dan zou ik krankzinnig worden. Edele, schone, goede jonkvrouw, geef mij nu raad in deze kwestie.'

Verstandig, in vriendelijke bewoordingen antwoordde Polyxena: 'Heer, zoals ik het begrijp, is het moeilijk kiezen tussen beide. Het is erg om het verstand te verliezen en sterven is nog veel erger. Zelfs als u mij schertsend om raad hebt gevraagd, dan nog laadt u een te zware last op mij. Wees hoofs, lieve heer, en leg uw situatie voor aan haar, die u hierover een betere raad kan geven; ik ben er niet toe bevoegd.'

'Jonkvrouw, opdat God u moge belonen, smee ik u met klem om mij naar uw beste weten te adviseren, in naam van de ware hoofsheid.'

'U blijft mij om advies vragen in een delicate kwestie, waaronder u naar mijn indruk te lijden hebt. Dit is mijn raad: als u de gelegenheid krijgt, zeg haar dan deemoedig wat u op uw hart hebt, met een beroep op hoofsheid en trouw. Ik twijfel er niet aan, dat u met veel minder vrees uw gesprek met haar zult afronden dan beginnen; tenzij ze onverstandig is of haar zinnen reeds op een ander heeft gezet. Heer, dit zou ik mijn lieve broer Hector zeker aanraden, als hij in zo'n situatie verkeerde en ik ervan op de hoogte was. Een betere raad zou ik u niet kunnen

geven. Moge God u een goede gelegenheid gunnen om het haar te vertellen wanneer u er behoefte aan hebt, en om zonder verdriet afscheid van haar te nemen, al weet ik niet wie zij is.'

'Jonkvrouw,' zei hij, 'is dit uw raad?'

'Ja, naar mijn beste kunnen.'

'Wees mij dan zelf genadig: u bent het, van wie mijn troost en mijn hoop, mijn dood en mijn leven afhangen. Als u het me zelf niet had geadviseerd, dan zou ik er niet van hebben durven gewagen. Uw aanmoediging spoorde mij aan om te zeggen dat u het zelf bent, die mij de tijd doet doorbrengen in vreugde en verdriet. En omdat ik eerlijk tegen u wil zijn, heb ik u nu de waarheid gezegd. Ik heb u de situatie thuis niet voorgelegd om het verhaal mooier te maken dan het is, want ik wil u niet bedriegen.'

Polyxena bloosde en vroeg zich angstig af, hoe zij met behoud van haar eer op zijn woorden moest antwoorden. Ze sprak: 'Heer, bij alles wat me heilig is: ik zie het liefst, dat het u overal en altijd goed gaat. Het zou mij genoegen doen, als het u voor de wind zou gaan: waarde koning, u bent hoofs en wijs, edel en machtig, een uitstekend en schoon ridder. Of u nu in alle ernst of schertsend tegen mij hebt gesproken, dit weet ik zeker: ik gun u alle goeds, stellig net als mijn vader en al mijn broers. Dat is volkomen terecht, want u dient mijn vader met menig ridder. Welk antwoord ik nu ook in gedachten heb, ik smeed u: ga niet bedroefder of blijder van mij weg. Ik raad een ieder, ongeacht wie, niet al te beducht te zijn voor een kleine tegenslag, of hoogmoedig om een groot geluk, doch lief en leed gelijkmoedig te ondergaan. Want er is niemand die weet wat hem nog ten deel zal vallen in zijn leven. Laten we dit gesprek beëindigen en op een ander onderwerp overgaan.'

Terstond zwegen zij.

De voorname edelman, heer Menfloers, was Troje te hulp gekomen voordat men het belegerde. Dares, die er getuige van was, zegt dat hij machtige en hooggeboren ridders meebracht. Zelf was Menfloers een waardevol en vermaard ridder, alle eer waardig, hoofs en allerwegen vrijgevig. Deze Menfloers beminde reeds lange tijd Hectors vrouw Andromache, met als gevolg dat menige Griek het leven verloor tussen stad en legerkamp.

Menfloers zat in z'n eentje gedwee bij haar. Zij was tot nu toe in het geheel niet op de hoogte van zijn gemoedstoestand. Toen vertelde hij het haar verlegen en bevreesd.

‘Vrouwe,’ zei hij, ‘beklemmende gedachten, die ik reeds lang heb, kwellen mij hoe langer hoe meer. Geen levend wezen, man noch vrouw, zou ik het durven vertellen, behalve u. Ik vind dit nu zo'n goede gelegenheid; ik zou u, vrouwe, zeggen wat mij bezighoudt, als ik zou menen dat het kan zonder uw boosheid op te wekken.’

Zij zweeg en hij vatte moed.

‘Vrouwe,’ zei hij, ‘ik bemin u standvastig en te goeder trouw boven alle vrouwen waar ook ter wereld! Dit zeg ik niet omdat ik verwacht ooit vreugde te ondervinden van uw liefde, want u hebt een echtgenoot, en wel de mooiste die ooit werd geboren, de beste en tevens de dapperste. Ik zou me zedeloos en als een boerenkinkel gedragen, als ik ook maar zou overwegen hem verdriet te doen. Nee, zo ben ik niet, dat moet u bij voorbaat wel weten. Ik heb het u echter hierom gezegd: mocht mij vreugde of leed ten deel vallen, mocht ik sterven, leven, op mijn woord, vrouwe, dan wil ik dat u weet dat ik u liefheb.’

‘Menfloers, laat deze woorden, raad ik u aan: het is mooi genoeg geweest. U vertelt me iets, waarvan ik helemaal niets af wist en ook niet wil weten. Het zou me spijten, als het u ernst was. Ik hoop van niet. Hoe u het ook bedoelt, ik zal het niet ernstig nemen; u hebt te veel gezegd. Ik wil er niets meer over horen, maar wees hierover beslist niet verbitterd: het doet mijn

hart deugd, dat het u goed gaat en u eer ten deel valt.’

Dit gesprek was afgelopen. De drie heren hadden in het prieel een buitenkansje, maar toen zij dat op aansporing van de liefde wilden benutten, moesten zij een hard vonnis ondergaan.

Er waren ridders in het prieel, andere dan deze, die vurig liefhadden. Zij zaten bij degene die zij beminden en bekenden naar waarheid, hoe het in hun hart met de liefde gesteld was. Al zou ik het willen, ik kan u onmogelijk woord voor woord navertellen, wat de één daar van de ander te horen kreeg. Men sprak er met elkaar totdat de avond viel.

Koningin Hecuba sprak blij en vriendelijk: ‘Heren, het is tijd om te gaan.’ Zij stond direct op en ook alle ridders, die met haar gekomen waren, stonden op en namen de jonkvrouwen, die naast hen zaten, bij de hand. Als de koningin hun de vrijheid had gelaten, dan hadden ze nog geen afscheid genomen, maar toen zij vertrok, durfden ze niet langer te blijven. Zij was - nog meer dan andere vrouwen - oplettend, en daarom moest men haar des te meer eerbiedigen.

Bij het afscheid werd menige zucht geslaakt, menige blik van verstandhouding gewisseld en menig vertrouwelijk teken gegeven. Degenen die hoopten hun geliefde voor zich te winnen, zwoeren de liefde altijd trouw te dienen.

Wie door zijn geliefde was afgewezen, vreesde de liefde en haar macht. Die zei tegen de liefde: ‘Ik heb u sinds lang gediend, maar nooit ontving ik enige beloning. Mocht ik ooit uit uw web loskomen, dan zou u zich tot het uiterste moeten inspannen, alvorens ik mij er weer in liet verstrikken. Bij u valt niets te halen: u doet alleen maar moeite om mij te kunnen tegenwerken. Ik kan het niet langer verdragen; ik doe afstand van de goederen die ik van u in leen heb. Ja, wat anders dan pijn, verdriet, moeite, gezucht, gejammer en veel ongemak heb ik van u in leen?! Al zou u mij slechts een hoofse kus hebben

gegund, dan zou ik onrechtmatig en onbehoorlijk handelen als ik u niet uit alle macht zou dienen. Maar u kwelt mij dag en nacht; is het een wonder dat ik u haat? Ik dien geen god dan om er beter van te worden: waarom zou ik u dan belangeloos dienen? Vervloekt moet hij zijn, die mij aanspoorde om me ooit aan u te onderwerpen: dát zou ik willen. Mijn hart is de schuldige en niemand anders. God sta me bij: ik zou het degene, die mij dat advies gaf, graag gunnen om voor deze misdaad te boeten. Het zou rechtvaardig zijn als hij er alleen voor boette, want hij bracht me ertoe. Maar het mag niet zo zijn: als mijn hart verdrietig of mistroostig, opgetogen of ongelukkig is, dan moet ik hem in alles bijstaan; ik kan mij er niet tegen verzetten. Toch doe ik er verkeerd aan om mijn hart te vervloeken, want alle narigheid en smart die de liefde mij doet lijden, is in de eerste plaats de schuld van mijn ogen. Over hen mag ik met recht klagen. Toen zij voor het eerst de schone zagen, zorgden zij dat ik aan haar bleef denken. Ik zal nog lange tijd in grote angst, zuchtend en jammerend, gevangen blijven, als de liefde mij niet de hulp biedt die ik vrees nooit meer te krijgen. Ik weet wel, dat ik het heb verdiend, omdat ik de liefde herhaaldelijk met mijn smeekbeden heb lastig gevallen. Het is terecht dat ze het mij laat bezuren, aangezien zij alles tot stand kan brengen. Haar macht stijgt immers boven alle macht en gezag uit. Ik heb me gedragen als een dwaas, als iemand die erop uit is om zijn eigen ellende te vergroten. Ik zou zelf moeten boeten voor de dwaze en lompe woorden en alles wat ik verder nog verkeerd heb gezegd, als ik daarmee haar gunst maar behield. Indien zij mijn boetedoening zou willen aanvaarden, dan onderwierp ik mij aan al haar geboden. Derhalve smee ik de godin Diana en de god Apollo om mij bij te staan. Zij kunnen mij helpen genade te krijgen; de liefde mag mij, met voor de hele wereld angstaanjagende kracht, zwaar straffen, indien ik ooit nog een misdaad tegen haar zou begaan. Ik ben me ervan bewust, dat ik haar niet kan ontwijken, als zij mij wil treffen of doden. Maar ik

vind, dat zij een zonde begaat, als zij dat zou doen terwijl ik haar om genade smeeek. Als ze zorgt dat ik blijf leven, dan vormt ze alle steun in mijn bestaan; als ze mij wil genezen, dan doet ze dat niet uit vrees om een moord te begaan. Ik zou van menige pijn, narigheid en grote last af zijn, als de liefde mij zou doden. Waarom smeeek ik dan om een lang leven? Ik hoop dat ze me zal geven, waar ik haar zo lang voor gediend heb. Als ik nu haar vriend zou zijn, dan weet ik zeker dat ik haar zo getrouw zou dienen, dat zij mij de koning te rijk maakt. Rijk? Ja, vraag ik dan om een schat? Ik vroeg en vraag haar om mijn lief. Ik zou de rijkste man op aarde zijn, want niemand die zich vrouw mag noemen, is volgens mij zo mooi als zij. Nu smeeek ik de liefde en spoor haar aan om mijn lijden te bekorten: zij kan die wens gemakkelijk vervullen.'

Er werd nog menig woord gewisseld, totdat men in de zaal kwam bij Priamus en zijn kinderen, die met z'n allen aan het beraadslagen waren en spraken over wat hen te doen stond.

Hector riep Menfloers en Mennoen en een deel van de aanzienlijksten bij de beraadslaging: 'Heren, wilt u dat de zaak die wij voor het eten besproken hebben, doorgezet wordt tot iedere prijs? Zeg in elk geval uw mening: wij willen uw raad volledig opvolgen.'

'Heer,' sprak koning Mennoen, 'wij kunnen er niets meer aan toevoegen voordat we weten hoe de onderhandelingen aflopen. We waren met de Grieken overeengekomen dat die morgenochtend voor zonsopgang zouden plaatsvinden. Ik weet zeker dat Menelaus daar met een deel van zijn hoogste heren zal komen. Wij zullen op hun voorstellen reageren. Ik adviseer dat we vriendschap sluiten, indien zij een verzoening voorstellen waarmee we ons gezicht niet verliezen. Ze kunnen evenwel ook zulke onmogelijke eisen stellen, dat vrede buiten hun bereik zal blijven, bij mijn woord van trouw aan de koning! Ik zeg dit niet omdat het mij geen leed doet dat deze oorlog al zo lang duurt: onze stad is evenwel zo sterk ommuurd, dat wij hen niet bijzonder

der hoeven te vrezen. Het zou een schande betekenen als wij een verzoening accepteerden die voor ons oneervol was. Blijven de goden neutraal en worden wij niet van binnenuit verraden, dan zouden zij ons nog duizend jaar kunnen belegeren zonder ons een haar te krenken. Waarom zouden we een verzoening te resoluut van de hand wijzen of anderzijds te veel concessies doen? Laten zij hun mening uiteenzetten. Dan zullen we gezamenlijk nagaan wie de ander het meest heeft misdaan. Daar zal het allemaal van afhangen. In het geval dat hun schade - naar ieders inzicht - groter is dan de onze, dan is het rechtvaardig dat zij genoegdoening ontvangen. Hebben zij meer misdaan dan wij, dan is het terecht als wij genoegdoening krijgen. Willen zij hier geen genoeg mee nemen, en verlangen zij vurig de oorlog voort te zetten, dan adviseer ik dat wij ons verweren, hoe het hierna ook zal gaan. De omstandigheden van het moment in aanmerking genomen, zeg ik: nooit zag ik ergens een man bij een beraadslaging een oneervolle vrede accepteren - wie mij zo'n opmerking kwalijk wil nemen, die moet dat maar doen. Ik geloof dat ik nog liever mijn ledematen stuk voor stuk uit mijn lichaam zou laten trekken, dan dat wij een voor ons nadelige of oneervolle vrede aangingen door mijn schuld. Ik zou geen macht willen hebben en zo oud worden als de grijsaard Methusalem, of iemand anders van zo'n hoge leeftijd, indien ik mijn tijd in schande zou moeten doorbrengen. Ik wil wel dat dit u duidelijk is: ik zeg het u, heren; ik zou liever kort en eervol leven, dan lang in schande. U weet het ook wel: er staat geschreven, dat eer beter is dan goud.'

Er was niemand, jong noch oud, of hij prees hem om zijn woorden. Hector sprak zonder enige aarzeling: 'Heer Mennoen, moge God u lonen voor deze raad. Wees ervan verzekerd dat, indien nodig, ik welke vriend van u dan ook van harte hiervoor een dienst zal bewijzen.'

'Heer,' sprak koning Mennoen, 'moge God u belonen. Ik ben er volkomen van overtuigd, dat het verkeerd en ongepast

zou zijn, als u dit naliet omwille van mij, of omgekeerd ik omwille van u. U hoeft er niets meer aan toe te voegen. Het ga u goed; ik ga mijn onderkomen opzoeken.’

‘U moet het avondeten gebruiken, eer u vertrekt.’

‘Dat zal niet gaan,’ sprak heer Mennoen.

Koning Pandaris sprak daarop: ‘Wij mogen nu niet langer wachten; wij moeten vertrekken en onze zaken overeenkomstig de situatie regelen. Sta morgenochtend voor de dageraad met uw manschappen gereed. De hemel weet, dat het weinig eervol zou zijn als we onvoldoende voorbereidingen hadden getroffen.’

Toen namen ze allemaal afscheid en verlieten het hof. Jong en oud, arm en rijk, allen zochten hun onderkomens op om uit te rusten en dingen te regelen: welke strijdrossen en welke lastpaarden zij gereed gemaakt wilden zien, welke ridders, dienaars, pages en schildknappen ze mee wilden nemen. Wie zin had om een avondmaal te gebruiken of te gaan slapen, deed dat. Sommigen zetten zich aan het triktrakspeel, anderen gingen schaken. Ieder deed zijn best om zich te ontspannen.

Alleen heer Hector werd geplaagd door grote en kleine zorgen. Die nacht sliep hij nauwelijks. Hij dacht aan de kracht van het Griekse leger. Steeds was hij in gedachten bezig met verdedigingsplannen. Ongetwijfeld vroeg hij zich, ondanks al zijn dapperheid, met gemengde gevoelens af hoe hij zijn erfdeel zou kunnen verdedigen. Zijn overpeinzingen voedden z'n vrees. Men zegt wel - en het valt niet te ontkennen -: er is geen levend wezen met een greintje eergevoel, of hij moet zich zorgen maken en wakker liggen als het tijd is om te slapen, zelfs als de hele wereld van hem was. Om van Hector dan maar te zwijgen, die een strijd en een dusdanige oorlog het hoofd moest bieden, zo verschrikkelijk als tevoren noch nadien ooit iemand zag: dat is duidelijk gebleken. Is het dan een wonder dat Hector lag te piekeren? Zodra de poortwachters voor de dageraad op hun hoorns bliezen, liet hij zijn ridders wekken. Hij liet hun weten

dat hij naar de afgesproken plaats voor de onderhandelingen wilde gaan.

Zij die als eersten naar buiten kwamen, wachtten niet langer op de rest zodra Hector uit het kasteel vertrok.

Eerbaarheid als hoogste liefdesdeugd

Ik verdien weinig met dichten. Ik moet al mijn kunstvaardigheid aanwenden, want anders levert het me nauwelijks iets op. Toch kan ik het niet laten, want het geeft geen pas de tijd in ledigheid te slijten. Daarom denk ik dat ik me beter aan het werk kan zetten; ik wil nogmaals mijn geluk zoeken, ook al heeft dat geluk mij zozeer verlaten, dat ik niet zou weten hoe ik het zou kunnen herwinnen. Maar genoeg hierover, ik ga beginnen; een goed verstaander heeft aan een half woord genoeg. Wie met tegenzin om een beloning bedelt, die kan het beste zijn klacht tot de hoofse mens richten.

Ik merk dat het met de wereld snel achteruit gaat wat betreft de goede zeden, in woorden en in daden, zoals de Schrift ons leert. Wie bereid is om dat ten volle te beseffen, die zal het ook duidelijk kunnen constateren.

Ik heb eens een verhaal gehoord over een ridder, die op een dag getrouw naar een feest toe ging, alwaar vele ridders en vrouwen bijeen kwamen om hof te houden. Dit feest duurde alles bij elkaar veertig dagen lang. Er waren herauten en minstreels, die veel van hun kunsten vertoonden. Men werd er met eerbied bediend, zoals dat aan dergelijke hoven gebruikelijk is: dat kunt u gerust van mij aannemen. Naast elke ridder zat een vrouwe. Maar over het hof zwijg ik verder.

De ridder blonk zichtbaar uit bij het dansen en in de reidansen. Hij was jong en aantrekkelijk, kon goed met wapens omgaan en was bovendien van edele geboorte.

Op dit feest viel zijn oog op een schone en bevallige vrouwe, die hij zo welgemanierd vond, dat hij smoorverliefd op haar werd. Hij wist dan ook niet meer wat hij moest doen of laten. Hij was zozeer in liefde ontvlamd, dat hij haar niet goed durfde aanspreken. Doch tenslotte vermande hij zich, want het leek hem het beste om haar te vertellen dat hij haar beminde.

Daarop liep de ridder in de richting van de vrouwe, die evengoed wel van hem gecharmeerd was vanwege zijn edel voorkomen. Zij groette hem, hij groette haar.

Toen sprak de ridder: 'Ik kan de minnepijn in mijn hart niet langer verbergen; ik heb u lief, ik kan het niet voor me houden. Ik zal moeten wegwijnen in mijn liefde voor u.'

De vrouwe antwoordde op vriendelijke toon: 'Och ridder, heer, werkelijk, ik wil u getrouw ter beschikking staan, precies zoals het u behaagt. Alle deugden zult u bij mij kunnen aantreffen, als u wijs en verstandig te werk gaat.'

Dit zei de edele vrouwe, maar haar echtgenoot wilde ze boven alles trouw blijven, zo dat in haar vermogen lag. En hoewel zij de ridder genegen was, liet ze niet het achterste van haar tong zien, doch sprak vervolgens: 'Och, edele en achtenswaardige ridder; reeds lang wil ik iets in het bijzonder graag weten. Als u mij hierover zou kunnen inlichten en onderwijzen, dan zal mijn liefde u ter beschikking staan.'

Toen de ridder dat hoorde, werd hij met blijdschap vervuld. Hij zei: 'Vrouwe, ik zal mijn verstand scherp op uw vraag, opdat ik uw liefde kan verkrijgen. Leg mij de kwestie voor.'

'Heer ridder,' sprak de vrouwe, 'het zij zo! U moet hier in alle oprechtheid goed op studeren en diep over nadenken: wat is de hoogste deugd in de liefde, die evengoed strookt met Gods normen als met de wereldse normen? En indien u het weet, moet u er ook naar handelen... Als u verstandig bent, neemt u lang genoeg de tijd. Daarna komt u, rein van gemoed, naar de mooie fontein achter ons hof in het parkje. Ik zal er ten volle bereid zijn mij aan uw wensen te onderwerpen - wat er ook van komen mag -, indien u zich aan de afspraak houdt en de hiervoor gestelde vraag kunt beantwoorden.'

De ridder, die niets liever hoorde, zei: 'Edele vrouwe, ik neem drie dagen bedenktijd, al lijkt me dat wel wat lang.'

De vrouwe antwoordde zonder de minste aarzeling: 'Het is beter lang gewacht, dan al in haast verloren. Drie dagen is te

kort, neem rustig de tijd. Ik verlang dat u veertien nachten bedenktijd neemt; dat lijkt me juist. Haastige spoed dunkt mij zelden goed.'

De ridder aanvaardde deze termijn, al ging het hem aan het hart.

Er kwam een eind aan het feest en de ridder vertrok. Hij bedacht dat hij stellig de hele wereld nog niet verkoos boven de vrouwe en dat hij met een zekere schranderheid wel achter het goede antwoord zou komen. Eerst dunkte nederigheid hem wel een edele deugd, die God welgevallig was, maar als wereldse deugd leek nederigheid hem toch niet te voldoen. Daarna dacht hij aan zuivere, onbaatzuchtige liefde. Dit leek hem correct, maar telkens bekwam hem de twijfel en een gevoel dat er iets aan ontbrak. Daarom ging hij te rade bij een vrouwe, zijn nicht. Hij vertelde haar alles van de afspraak en het probleem dat de vrouwe hem had voorgelegd, waarover ik hiervoor reeds sprak.

Toen zijn nicht alles vernomen had, besefte zij terdege dat het om een delicate kwestie ging en ze zei: 'Neef, de vrouwe die deze kwestie aanroerde, is ongetwijfeld wijs en scherpzinnig. Maar wat zal ik er veel woorden aan vuilmaken? Mij lijkt oprechte *eerbaarheid* zowel met betrekking tot God als tot de wereld altijd het beste. Wie oprecht eerbaar van hart is, is altijd nederig en liefdevol; hij zou zich schamen als hij het niet was. Eerbaarheid houdt de man lange tijd in toom en zorgt er altijd voor dat hij zich hoedt voor alles waar ramspoed en schande van zou kunnen komen. Wie eerbaar is, heeft de kuisheid lief. De eerbare man is van nature dapper; hij heeft het hart van een leeuw. Dat kan men veelvuldig constateren als hij op het slagveld de wapens hanteert. De eerbare heeft eergevoel. Of hij nu rijk of arm is: als hij de eerbaarheid niet vergeet, is hij bijzonder te prijzen. Eerbaarheid vernietigt de zinnelijke begeerte, beschermt tegen spot en is als een betrouwbaar staatsiekleed, waar geen schandvlek vat op kan krijgen. Daarom acht ik de

eerbaarheid met betrekking tot God en de wereld altijd van grote waarde.’

Toen de ridder hoorde dat eerbaarheid zo prijzenswaardig was, leefde hij op. Hij dankte zijn nicht zeer hartelijk voor de vriendelijke wijze waarop zij hem had onderwezen, en nam afscheid van haar.

De ridder en de vrouwe hielden zich beiden aan de afspraak om elkaar te ontmoeten op de overeengekomen dag. Maar de ridder, zo heb ik vernomen, kwam als eerste bij de fontein. Daarna kwam de vrouwe zo sierlijk aanlopen, dat hij naar haar begon te verlangen. Het kwam de ridder voor, dat de aarde niets zou kunnen voortbrengen, wat zich met haar kon meten. Hierop stond de welgevormde ridder op en verwelkomde de vrouwe.

De vrouwe sprak: ‘Moge God u lonen, heer. Ik heb intens naar u verlangd. Zou mijn echtgenoot, mijn goede heer, weten dat ik hier was, hij zou verbijsterd staan. Ik ben weggeslopen uit de kamer, waar hij ligt te slapen. Heer, licht mij in over de deugd, waarnaar ik u gevraagd heb.’

De vrouwe viel buitengewoon in de smaak bij de ridder. Hij sprak: ‘Edele vrouwe, u doet er goed aan mij aan te horen. Ik zeg u dat er in eerbaarheid zoveel adeldom schuilt, dat geen levend wezen de eerbaarheid ten volle kan prijzen. En daarbij is het beslist de edelste en hoogste deugd, die zowel strookt met de normen van God als met die der wereld.’

De vrouwe, die zich over het antwoord verheugde, haalde opgelucht adem. Ze zei: ‘Mijn hemel, edele aanzienlijke ridder, u hebt mij correct geantwoord. Nu mag u met mij doen wat u begeert.’

Ach, niemand hoeft nog te vragen, hoezeer deze lieve woorden de ridder behaagden! Hij trad nader, omhelsde de vrouwe en zij kusten elkaar veelvuldig op de mond; zij gunden het elkaar immers van harte. Maar de ridder was jong en hij begon zich nadrukkelijk aan de vrouwe op te dringen.

Zij bemerkte, dat hij afweek van de les, die hij haar zelf geleerd had, en ze sprak: 'Heer ridder, ik heb nu voldaan aan mijn gelofte; wilt u voor edel worden aangezien, dan moet u zich aan uw deel van de afspraak houden.'

De ridder sprak: 'Ik ben te ver gegaan...'

De vrouwe antwoordde onmiddellijk: 'Och, edele hooggeboren ridder; als ik mijn eer had verloren, wat had u dan gewonnen? Gedraag u als een wijze edele man. Immers, als ik u mijn liefde schenk, dient u te handelen naar uw eigen leer. Indien ik u uw gang had laten gaan, dan zou ik mijn eer volledig verloren hebben. Mijn heer, mijn goede man, verleent mij immers voordeel en eer. Daarbij heb ik nog twee jonge zonen, die men niet licht in stoutmoedigheid zal kunnen overtreffen, die nu ridder zijn geworden en tot de edele ridderorde zijn toegetreden om een roemvol leven te leiden. Ach edele heer, het zou u te schande maken als u zich niet zou laten leiden door uw eerbaarheidsleer! Ik zeg dit voorts niet zozeer uit eigenbelang, maar omdat mijn kinderen en mijn man, die van hoge geboorte zijn, er goeddeels hun goede naam mee zouden verliezen. Daarom moet u uzelf altijd in de hand houden wanneer men u dat dringend verzoekt. Zelfs als ik zo dwaas zou zijn om het toe te staan, dan zou u me het toch zeker zelf ontraden...? Nee, laten we ons maar aan uw leer houden, dan bewaren wij onze eer.'

De ridder had berouw en zei: 'Genade, vrouwe, in de naam van alles wat edel is! Deze les zal ik mijn leven lang niet vergeten, edele reine vrouw. Ik schaam me diep en neem het mezelf kwalijk, dat ik er niet eerder aan gedacht heb.'

Toen sprak de edele voortreffelijke vrouwe: 'Ridder, ik wil uw dienaar zijn en u liefhebben boven alles wat leeft, op voorwaarde dat u de eerbaarheid nooit verloochent. Want eerbaarheid omvat zoveel deugden, dat ik geen edeler deugd zou weten.'

Daarop nam de vrouwe afscheid en beval de ridder in Gods

genade aan, en bovenal drukte zij hem oprecht op het hart dat hij de eerbaarheid indachtig moest zijn.

Hiermee eindig ik dit verhaal, op het gevaar af dat het sommigen niet bevalt.

Nota 262 versregels.

Hertog Jan van Brabant Ik zag nooit zo'n rode mond

Lief, mij houdt de liefde voor u
Zo vriendelijk gevangen,
Dat ik met hart en ziel
U onderworpen moet wezen.

Ik zag nooit zo'n rode mond
Noch zulke vriendelijke ogen
Als zij heeft, die mij heimelijk
In het hart heeft verwond.
Toch leef ik nog verheugd en hoop
Voor de smart te worden beloond.
Al doet ze mij minnepijn lijden:
Ze kan me spoedig genezen.

Lief, mij houdt de liefde voor u
Zo vriendelijk gevangen,
Dat ik met hart en ziel
U onderworpen moet wezen.

Ik ben gelukkig als ik bij
Mijn schone vrouwe kan zijn
En haar zuiver gelaat en
Haar gestalte kan schouwen.
God vrijware haar van leed!
Zij is zo fraai gevormd,
Dat ik haar trouw van hart
Tot elke dienst bereid moet zijn.

Lief, mij houdt de liefde voor u
Zo vriendelijk gevangen,
Dat ik met hart en ziel
U onderworpen moet wezen.

Vaarwel

Ik beklaag me, zure koude winter,
 Dat een vrouwe mij groot onrecht doet;
 Spoedig word ik oud van dagen,
 Help je niet het tij te keren.
 Ik smEEK jullie, vrije vogeltjes,
 Om je gezang achterwege te laten;
 Mijn hart zal opgewekt zijn,
 Kan ik haar vreugde haar ontnemen.

Vaarwel

Tot de wind richt ik mij om te vragen
 Of hij haar in het gelaat wil blazen,
 Zodat haar wangetjes en kaak allebei
 Geheel en al hun blosje verliezen
 En ook haar rode mond verbleekt,
 Die ooit zo vriendelijk was voor mij,
 En me diep in m'n hart heeft geraakt.
 Ik diende haar van kindsbeen af.

Vaarwel

O jij zomergroene vlakte,
 Houd je ver van mijn vrouwe;
 Zij heeft mij zozeer gekrenkt,
 Dat ik haar ongeluk wil vergroten.
 Vaarwel, mijn hooggeboren vrouwe!
 Edele dienst is aan u niet besteed.
 Daarom moet jij, winter, je woede
 Op mijn vrouwe bekoelen.

Ongevoeligheid

O wee, was ik maar zo zeker van haar
Lieve bedoelingen en mooie beloftes,
Ik zou haar met liefde ter wille zijn,
Ik arme smachtende treurige man.
Ware ik vrij en zou ik haar hebben,
Ware zij vrij en was ik haar bezit,
Waarlijk, dan sloot het mooi aaneen!
Maar er bestaat geen zuiver evenwicht.
Ik ben niet vrij, zij bezit mij niet,
Ik heb haar wel, maar zij blijft vrij.
De hoop en bemoediging die ik verlang,
Vind ik niet; zij jagen als razende
Roofdieren diep landinwaarts:
Ik blijf jammergenoeg onbevredigd.
Toen ik haar mijn nood klaagde,
Vroeg zij mij: 'Is Brugge groot.'

Het meisje met de mooie vlechtjes

Het meisje, dat mij verliet,
Doet mij al te hevig verlangen;
'Jonkvrouw van mijn hart,
In m'n hart vereer ik u boven al.'
Ik had geregeld omgang met haar,
Nu moet ik van haar gescheiden zijn.
Zij is een wondermooi schepsel
En heeft bijzonder mooie vlechtjes,
Dat kleine fijne lieve wezentje.

Zij staat zo vast in mij geworteld,
Dat ze mij in haar macht heeft,
Waar of ik mij ook bevind
En zal bevinden, zo lang ik leef.
Ik ben het, die zich aan haar
Overlevert: dat is mijn wil nu,
Als het mij enig voordeel brengt.
Want het heeft zulke mooie vlechtjes,
Dat kleine fijne vriendelijke wezentje.

Zij heeft roder lippen en wangen
Dan de roos ooit kan zijn,
En haar handen zijn lang en slank;
Haar witte tanden zijn ivoor gelijk.
Haar lichaam is blank als sneeuw,
Haar ogen vonken als bij een leeuw.
Zij dwong mij daarmee tegen mijn wil
Eeuwig haar dienstknecht te zijn,
Dat kleine fijne bevallige wezentje;
Het heeft zulke mooie vlechtjes.

Ze is tenger en klein van stuk,
 Zij alleen is het allerliefste
 Dat is of was of wezen zal.
 Ze is hoofs en zachtaardig,
 Ze is beschaafd van manieren
 En ze heeft een slanke taille.
 Haar borstjes meer dan kogelrond,
 Haar kinnetje diep als een grachtje,
 Dat kleine fijne lieve wezentje;
 Het heeft zulke mooie vlechtjes.

Ze is brunette op zekere plekken,
 In de oksels en verder naar onder;
 Ook haar wenkbrauwen zijn bruin.
 Ze heeft een putje in haar lichaam:
 Dorst ik het zonder schande noemen,
 En zonder haar enige smaad aan te
 Doen, ik zou 't lichaamsdeel noemen,
 Bruin is het poesje van het meisje.
 Dat kleine fijne vriendelijke wezentje;
 Het heeft zulke mooie vlechtjes.

Ik moet haar ten dienste staan
 En eeuwig onderworpen zijn,
 Waarheen ik mij ook wend,
 Want m'n begeerte gaat zo vurig uit
 Naar het meisje, van wie we spreken.
 Ik bemin haar hoe langer hoe meer:
 Zij heeft m'n leven en eer in de hand.
 Ze is daarom immer in mijn gedachten,
 Dat kleine fijne lieve wezentje;
 Het heeft zulke mooie vlechtjes.

Nota

Bevat 58 versregels. Dit gedicht doet mij al te hevig verlangen.

Vrouwenlist

U heeft al menigmaal kunnen horen, dat vrouwen listige plannetjes weten te verzinnen. Luister nu naar wat een jonkvrouw uit Haarlem - of was het een andere stad? - deed.

Zij was een wereldse vrouw, en ze zat opgesloten in een huis met hoge muren. Haar vader was vast van plan om haar maagdelijkheid te bewaken, totdat er een ridder of een jonkheer langs zou komen, die om haar hand zou vragen. Hij onthield haar dus ieder gezelschap, zodat zij met geen enkele man omgang zou kunnen hebben. Zij bracht haar tijd slechts met hoofse kameniersters door.

Ze koesterde echter een oprechte liefde voor een jongeman. Ze bedacht een listig plan om de jongeman te laten weten hoe zij met elkaar in contact zouden kunnen komen. Zij ontbood een Dominicaanse broeder, die zij in haar kamer ontving.

Ze zei dat ze iets te biechten had. 'Ieder mens heeft tenslotte zijn tekortkomingen,' sprak ze, en vervolgde: 'Heer, omdat ik groot vertrouwen in u stel, roep ik uw hulp in om iets gedaan te krijgen, omwille van God. Ik ben in verlegenheid gebracht door het volgende: een jongeman, die hier niet ver vandaan woont, heeft mij boos gemaakt. Ik zou u zijn naam zo kunnen noemen. Hij heeft wel driemaal hier beneden bij de muur rondgehangen. Ik ben bang voor aanmerkingen van de burenen. Heer, ik wil u dringend verzoeken om tegen hem te zeggen, dat hij moet ophouden, en mij zijn liefdesbetuigingen moet besparen; anders doe ik m'n beklag bij mijn ouders. En daar zou ruzie van kunnen komen! Hij loopt hier veel te vaak rond!'

De broeder, een deugdzaam man, zei dat hij de jongeman er graag over wilde aanspreken en hem zou verzoeken om op te houden. Hij noemde haar een oppassend meisje. De goede broeder zocht de bewuste knaap direct op. Ze zonderden zich stilletjes af en spraken met elkaar onder vier ogen.

De broeder zei: ‘U heeft zich deze week misdragen door naar de jonkvrouw toe te gaan om haar te spreken te krijgen. Zij behoort u niet toe, en wenst dat ook niet; ze verzoekt u dat u ophoudt.’

De knaap zwoer bij Onze Lieve Heer en zei: ‘Ik weet hier niets van.’

De broeder zei kortweg: ‘Ik verzoek u voortaan op te passen.’

Daarmee was hun gesprek ten einde.

Luister goed: ik zal u vertellen wat de hoofse jonkvrouw vervolgens op haar kamer deed. Zij vervaardigde een gordel en een ruime geldbuidel, waar zij gouden penningen in deed. Haar vader en haar moeder wisten hier niets van. Wederom ontbood ze de broeder. Toen deze bij haar kwam, zei ze: ‘Ach heer, ik heb u nog zo gevraagd om met die jongeman te spreken, die ik maar niet kwijt kan raken. Heeft u hem niet gezegd hier weg te blijven, lieve heer?’

De broeder zei: ‘Ik heb het hem dringend verzocht! Hij beloofde u nooit meer aan te spreken.’

‘Ach heer, hij is deze week hier bij de muur komen staan. Deze gordel met deze geldbuidel wierp hij bij mijn venster naar binnen. In mijn hart schaam ik me hierom. De buidel was in de gordel gewikkeld. Hij riep op dat moment ook nog, dat er gouden penningen in de buidel zaten, zodat ik daarmee kleren, kousen en schoenen zou kunnen kopen. Goddank heb ik het geld niet nodig, want ik heb een rijke vader; wat hij wil dat ik draag, dat kan hij allemaal wel voor me kopen. Heer, ik draag u nu op om het mooie geschenk van die jongeman mee te nemen, aan hem terug te geven en hem namens mij te zeggen dat ik zijn geschenk niet wil hebben. Laat hij zichzelf er maar mee opsieren!’

De broeder pakte de gordel met geldbuidel van de jonkvrouw aan en stopte het geschenk in zijn wijde mouw. Hij ging er direct mee naar de jongeman.

Hij sprak hem op vertrouwelijke toon aan en zei: ‘Knaap, u

doet er verkeerd aan, dat u bij die deugdzame jonkvrouw rondhangt en zo haar goede naam te grabbel gooit. U misdraagt zich hiermee bijzonder.'

De knaap ontkende op hoge toon de beschuldiging dat hij zich ten opzichte van de jonkvrouw zou hebben misdragen.

De broeder sprak: 'Wat er ook gebeurt: dit geloof ik niet! Zie hier de zijden gordel en de zijden geldbuidel met gouden munten erin, die u haar hebt gebracht. Zij wil geen geschenken van u krijgen. Neem uw gordel en uw buidel, met het geld dat er nog ongeteld in zit: zij wil uw geschenk absoluut niet hebben.'

Toen begon het tot de knaap door te dringen dat de jonkvrouw hem wilde beminnen. De broeder overhandigde hem daar de zijden gordel en de mooie buidel met gouden munten. Hij benadrukte dat de jonkvrouw het aan hem teruggaf, omdat ze geen genegenheid voor hem koesterde en zijn geschenk niet wenste.

De knaap nam het met gespeelde berusting in ontvangst en zei: 'Heer, ik zal voortaan oppassen. U hoeft nooit meer te vrezen, dat ik de jonkvrouw nog zal aanspreken: ik laat haar met rust.'

Nu had de broeder zijn opdracht naar behoren vervuld en ging naar huis. De knaap, die door de jonkvrouw rijk was gemaakt, was een mooie jongeman; hij trok nu dure kleding aan en hield zichzelf schoon.

Luister: de jonkvrouw bedacht een volgende goede list. Zij liet de broeder via een bode vragen, of hij in 's-hemelsnaam naar haar toe wilde komen. De broeder, die zijn getijden zat te bidden, legde zijn brevier terzijde en begaf zich wederom naar de jonkvrouw.

Zij heette hem welkom. 'Ach heer,' zei ze: 'mijn hart is buitengewoon ontstemd! Vannacht kwam die man, over wie ik u mijn beklag heb gedaan, hier ongevraagd binnen. Hij maakte zich zonder mijn goedkeuring van mij meester. Ik zal u in strikt vertrouwen vertellen hoe het zo ver heeft kunnen komen: waar

de turfvoorraad van mijn vader ligt, staat altijd een ladder. Vannacht heeft hij die onder mijn kamervenster gezet. Nu weet ik mezelf geen raad; ik zal er beslist om sterven! Heer, als u hem nog één keer zou willen zeggen, dat hij ermee moet ophouden, dan wil ik u mijn genegenheid tonen en een beloning geven, waar u iets aan hebt.'

De broeder zei: 'Als ik klaar ben met het bidden van mijn getijden, dan zoek ik hem op en zorg ik er beslist voor dat hij ermee ophoudt!'

Even later ging de broeder naar de jongeman op zoek om hem te spreken. Hij was met jonge kameraden op een kolfbaan aan het spelen. Ik zal naar waarheid vertellen wat er gebeurde.

De broeder wenkte hem dat hij moest komen. Meteen toen de jongeman hem zag, vroeg hij: 'Heer, wat wilt u?'

'Het doet me verdriet dat het u goed gaat,' sprak de broeder, 'want u gedraagt zich bijzonder onbeschoft! Tweemaal heb ik u erom verzocht, en nu vraag ik u nog een keer, om nooit meer op de plaats te komen waar u vannacht was.'

De knaap vroeg: 'Waar was dat dan?'

'Ach, als het er werkelijk zo onaangenaam was dat u het nu al bent vergeten, dan zou me dat spijten... Denkt u echt dat ik niet weet, hoe u vannacht bent gekomen en een ladder hebt meegebracht? De jonkvrouw heeft het me verteld. Op de plaats van haar vaders turfvoorraad staat altijd een ladder. Die heeft u vannacht onder haar kamervenster gezet. De lemen muur is daar zwak en in slechte staat, door het vele regenwater aangetast. Jullie mogen allebei van geluk spreken, dat de muur niet scheurde of dat de jonkvrouw uw ladder niet van het venster stootte...'

De knaap bezwoer, dat hij er erg goed voor op zou passen, dat het niet weer gebeurde. De broeder ging daarop meteen naar huis toe en heeft de knaap nooit meer gesproken.

's Avonds ging de jongeman op zoek naar de ladder. Die stond precies op de plaats waar de broeder - op aandringen van

de jonkvrouwe - had gezegd. Aan de achterkant van het huis, op de aangegeven plaats, zette hij de ladder neer en klom naar het venster.

De jonkvrouw hoorde dat het de jongeling was, onthaalde hem vriendelijk en hielp hem naar binnen komen. Meteen begonnen zij elkaar te kussen.

Meer wil ik er niet over zeggen, maar Peter van Iersele beweerde, dat de jongeman haar op het bed legde en haar het liefdesleven leerde kennen. Hierdoor bleven ze voor altijd

goede vrienden van elkaar. En men had daar de broeder als boodschapper niet meer nodig.

Nota

Deze vertelling bevat 220 versregels.

Nawoord

‘Opstaan voor iemand misstaat niemand.’ Hierop worden we in bus en tram door middel van stickers attent gemaakt. Iemand met jonge benen hoort op te staan voor zwangere vrouwen en oude dametjes met zware boodschappentassen. Het feit echter dat er stickers nodig zijn om hierop te wijzen, kan erop duiden dat de beleefdheidsregel aan kracht begint in te boeten...

Hoe hoort het eigenlijk? Etiquetteboeken bestaan bij de gratie van deze vraag. De beleefde omgang met onze medemens is gebonden aan een aantal geschreven en ongeschreven spelregels.

Zonder daar steeds volop van bewust te zijn, tonen we door een hand te geven, dat we het met de ander goed menen. Het handen geven wortelt in een eeuwenoud gebruik: men laat de ander merken geen wapen achter de hand te houden en dus geen kwade bedoelingen te hebben. Wie een hand weigert, schept ook tegenwoordig nog opzettelijk een vijandige sfeer.

Dergelijke regels hebben alles te maken met beschaving. De ware gentleman treedt zijn medemens met respectvolle gemanierdheid tegemoet, laat de ander in zijn waarde en plaatst deze niet voor onaangename verrassingen. Hij is een heer; galant, hoffelijk en ridderlijk. Deze begrippen herinneren aan de middeleeuwen. Hoewel men - ten onrechte - wel geneigd is de middeleeuwen te beschouwen als een donkere periode van ruwe barbaarsheid, gaan veel goede manieren terug op de hoofse zeden die toen in adellijke kringen werden ontwikkeld en onderhouden.

In die kringen vond een beschavingsontwikkeling plaats, waarbinnen het van goede manieren getuigde om eerst op de deur te kloppen voor men binnentrad, en als stuitend werd ervaren wanneer iemand zijn neus aan het tafellaken afveegde.

Hoofsheid: ontstaan, bloei en neergang

Na het jaar 1000 leefde de middeleeuwse maatschappij in velerlei opzicht op: de landbouwtechnieken verbeterden, er kwam meer voedsel op de markt, er viel een sterke bevolkingsgroei te constateren, er werd langzaam aan steeds meer land gekoloniseerd en ontgonnen, men ging weer steden bouwen waar vrije burgers zich vestigden en zich op gespecialiseerde beroepen gingen toeleggen, binnen- en buitenlandse onrust nam af, en handel, nijverheid en industrie bloeiden op. De ruilhandel maakte plaats voor een stabiele geldeconomie, en overal nam de luxe toe. De communicatie over grotere afstanden verbeterde in de loop van de 12de en 13de eeuw, de aandacht voor de wetenschap groeide en universiteiten werden gesticht. Aan de adellijke hoven, centra van bestuur, ontstonden bureaucratistische systemen.

Vanaf de 12de eeuw hebben dergelijke ingrijpende veranderingen gezorgd voor een lange periode van ongekende bloei in West-Europa. En omdat de maatschappij veranderde, was ook de tijd rijp voor nieuwe denkbeelden en nieuwe normen- en waardenpatronen.

Daarvoor vormden de hoven der vorsten de eerst aangewezen voedingsbodem. Het feodale systeem van leenheer en vazal bleek in de praktijk steeds gebrekkiger te functioneren, hoezeer men het in de letterkunde ook nog als ideaal afgeschilderd heeft. De grote leenmannen gingen zich allengs meer vorst in eigen territorium voelen en begonnen hun plichten ten opzichte van hun leenheer te verzaken. De piramidevormige maatschappijstructuur viel in fragmenten uiteen. De vorst ging zijn heil zoeken bij de gehoorzamer lagere adel, de vrije en de half-vrije mannen. In plaats van hen te belenen, nam hij hen tegen betaling in dienst als raadgevers en militairen: dit waren de ridders. Een deel van hen kwam bij de vorst aan het hof wonen. Met name de klasse der ridderschap steeg zo enorm in

aanzien, dat de hoge adel ook tot de ridderschap toetrad.

De algehele economische opbloei, de sociale verschuivingen, de eerste contacten met de luxueuze en beschaafde cultuur der Moslims via kruistochten en handel, en de hang naar een nieuwe wijze van leven en denken, zorgden aan de adellijke hoven voor het ontstaan van de hoofse cultuur. Deze hoofsheid stond in nauw verband met de snel opgeklimmen en prestigieuze ridderschap met z'n dienstidealen: dienst aan de heer, dienst aan de uitverkoren dame en dienst aan de kerk.

Vanaf de 14de eeuw, wel de crisis van de late middeleeuwen genoemd, nam de maatschappelijke invloed van adel, hof en ridderschap langzaam af. Men verloor zich in twisten en oorlogen, terwijl kerkscheuring, misoogsten, natuurrampen en epidemieën de crisis nog verergerden. Adel en ridderschap verloren allengs hun greep op het landsbestuur, want de vorsten hadden - door de nood gedwongen - in de machtige steden nieuwe bondgenoten gevonden. Daar zat nu het kapitaal, en de steden konden bovendien veel soldaten en geschoolde mensen leveren. Daarbij namen de steden graag deel aan het landsbestuur om hun eigen belangen zo goed mogelijk te kunnen behartigen.

De maatschappelijke macht kwam zo meer en meer aan de nieuwe burgerstand; cultureel gaf de adellijke elite nog voor korte tijd de toon aan, alhoewel de burgers zelf ook een eigen literatuur begonnen te schrijven.

Het hoofse ideaal

Het begrip *hoofs* is globaal te omschrijven met de termen: beschaafd, fijn van manieren, welopgevoed, wellevend, beleefd. De hoofsheid was, kortom, een beschavingsverschijnsel. En de woorden *hof*, *hoffelijk* en *hoofs* zijn niet zonder reden met elkaar verwant.

Tegelijk met de 12de-eeuwse opbloei en het intensiever wor-

dende hofleven, kwam er ook een verfijnde hoofse literatuur tot stand. Deze hoofse letterkunde weerspiegelde de idealen, normen en waarden die aan het hof gecultiveerd werden.

Het begon allemaal in Frankrijk. Eind 11de, begin 12de eeuw vingen in het zuiden de troubadours aan hun hoofse lyriek te dichten, terwijl in het noorden - tegelijkertijd of kort daarop - de trouvères hun hoofse lyriek en de romanciers hun hoofse romans schreven. De beroemde romancier Chrétien de Troyes (± 1135-1190) zorgde voor de grote doorbraak van de hoofse letterkunde.

Vanuit Frankrijk verspreidde zich het hoofse cultuurgoed van hof tot hof over West-Europa. De hoofse letterkunde werd aan de hoven in opdracht van de adel beoefend. Tot het hofpubliek - de primaire consumenten van hoofse literatuur - moeten we globaal gezien rekenen: de vorst met zijn familie, de leden van de vorstelijke raad met hun aanhang, de geletterde klerken (ambtenaren van de kanselarij, hofkapelaans), ongehuwde (jonge) ridders, hofpersoneel en allerhande adellijke, geestelijke en burgerlijke gasten.

De hoofse letterkunde, waarbinnen het thema van de hoofse liefde regelmatig domineert, ging meer en meer de adellijk-ridderlijke idealen verwoorden. Hoofse teksten zijn derhalve bij uitstek mentaliteitsdragers. De adellijke dame kwam in hoger aanzien te staan. En een ridder moest zijn geliefde vereren; hij moest haar onderdanig en volgens de regels der wellevendheid dienen, naar analogie van de 'feodale' dienst die de ridder aan zijn heer verplicht was, en hij kon haar slechts met veel geduld en moeite voor zich winnen. De verfijnde liefde voor de vrouwe, hoe verheven ook, behelsde overigens geen platonische relatie; de vriendelijke benadering van de dame beperkte zich niet steeds alleen tot een hunkering op afstand, maar droeg ook de mogelijkheid van lichamelijk contact in zich. Maar ook als de uitverkoren (jonk)vrouwe hopeloos onbereikbaar was, mocht de ridder niet aflaten zijn diensten aan te bieden. De

liefdesdienst, die vaak inspireerde tot het ondernemen van avonturen en het verrichten van dappere daden, bezat naast een veredelende werking bovendien een sacraal karakter en mocht niet ontheiligd worden door loslippigheid of snoeverij.

Hoofsheid was onverbrekelijk verbonden met de adel en dus pasten luxe en luister binnen de hoofse gedachtenwereld. Het lezende en vooral luisterende publiek kon geen genoeg krijgen van de beschrijvingen van grote hoffeesten, overdadige maaltijden, fraaie interieurs, mooie jachtpartijen en luisterrijke toernooien in de hoofse teksten.

Maar de hoofse belevingswereld ging verder dan liefde en luxe. Tot de adelscode behoorden verder bijvoorbeeld het vermijden van wrijvingen onderling, het bewaren van de zelfbeheersing en het respecteren van elkanders privé-sfeer; en dat was op een soms overvol hof wel nodig!

Verder moest een hoofse ridder - zowel in de literatuur als in de werkelijkheid - deugden bezitten als dapperheid, gematigdheid, rechtvaardigheid, vrijgevigheid en trouw. De hovelingen moesten aanstoot-geven zien te vermijden en dienden de regels der etiquette, bijvoorbeeld aan tafel, in acht te nemen. Iedereen moest zijn plaats kennen, zijn meerderen respecteren en hulde brengen.

Enerzijds had men zich te conformeren, anderzijds kon men zich in verfijnde manieren onderscheiden; al was het maar door iemand te laten voorgaan als blijk van hoogachting. Men diende voorts modieus gekleed te gaan, had te zorgen voor een onberispelijk uiterlijk en moest in staat zijn tot het voeren van aangename en kiese conversatie. De minnaar diende voorts bedreven te zijn in hofmakerij en een ieder moest blijk kunnen geven van kunstzinnigheid. Bovendien behoorde men bekwaam te zijn in sport (de jacht met valken of honden, het toernooi) en spel (schaak, triktrak, kaartspel).

De vorsten begunstigden de hoofse literatuur die deze idealen verbeeldde, want het veraangenaamde het hofleven als de

hovelingen zich aan deze idealen spiegelden en zich in de hoofse gedragscode oefenden. Het is waarschijnlijk, dat ook juist de adellijke dames de hoofse literatuur een warm hart toedroegen en begunstigen; niet alleen vanwege hun sterk ontwikkelde literaire smaak, maar ook omdat die literatuur de vriendelijke omgang met vrouwen voorstond.

Naast het feit dat de hoofse literatuur en het onderhouden van auteurs een statussymbool was voor de kunstbeschermende vorst - de maecenas -, vervulde de hoofse letterkunde voor het hofpubliek twee functies. In de eerste plaats bood zij amusement; men had een overschot aan vrije tijd, die op aangename wijze moest worden doorgebracht. In de tweede plaats verschaftte de literatuur lering: de ideale ridders - gehoorzaam aan de vorst, altijd bereid om het gevaar te trotseren, dapper, schier onoverwinnelijk, rechtvaardig, knap van uiterlijk, vol vertrouwen op God, uiterst beleefd in de omgang - en de ideale jonkvrouwen - kuis, oppassend, verstandig, tot oordelen kundig, welbespraakt, beminnelijk, buitengewoon mooi - dienden als lichtende voorbeelden. De levensstijl der ideale romanfiguren werd het publiek voorgehouden, opdat ieder op zijn eigen niveau kon proberen het ideale model te benaderen. Niet alleen in de romans en verhalen overigens, maar ook in de (minne)lyriek, de moraliserend-didactische teksten, het wetenschappelijke werk en de geschiedschrijving speelde de hoofse code lange tijd een rol van betekenis.

Die hoofse code stelde het hofpubliek mede in staat om zich tegen andere groepen in de samenleving af te zetten: de geestelijkheid, die haar eigen, religieuze, ethiek en esthetiek had, en de boeren en burgers, die meer dan eens afgeschilderd worden als kinkels zonder gevoel voor hoofse beschaving.

De nabloei van de hoofse cultuur loopt tot in de 16de eeuw door, maar het hoofse literaire genre was in de 14de eeuw al op zijn retour: men produceerde steeds minder en reproduceerde veelvuldiger in de vorm van kopiëren en hervertellen. De rol

van de adel raakte uitgespeeld en de burgerij diende zich aan als nieuwe ster aan het economische en politieke firmament.

Aanvankelijk probeerden de rijk geworden burgers de adel en zijn letterkunde te imiteren bij gebrek aan een eigen culturele identiteit: ze imiteerden wat ze zagen aan het hof. Na verloop van tijd ontwikkelde de burgerij echter haar eigen literatuur waarin haar eigen normen- en waardensysteem werd ondergebracht. Na 1450 werd de verspreiding van een ‘burgerlijke’ literatuur bevorderd door de uitvinding van de boekdrukkunst. De adel trok zich langzaam aan terug uit het maatschappelijke leven, al beriep hij zich in zijn literatuur nog een tijdje op zijn onmisbaarheid. De edelen bleven de kunst ondersteunen, maar voor de rest was het vergane glorie. In de burgerlijke literatuur en moraal is een deel van de adellijke hoofsheid blijven hangen, soms enigszins aangepast of onbegrepen; een ander deel is echter verloren gegaan.

De hoofse teksten

De eerste vertaling uit dit boekje, *De burggravin van Vergi*, is een juweeltje van vroeg-14de-eeuwse vertelkunst, bewerkt naar het Franse *La chastelaine de Vergi*. Het verhaal is in feite een illustratie van één belangrijke raadgeving uit de hoofse gedragscode: je moet je liefde geheimhouden. Het was in de middeleeuwen een bekend literair motief, dat er in de liefde altijd kapers op de kust waren, die er - meestal uit afgunst - behagen in schiepen de liefdesrelatie te gronde te richten. En in het werkelijke hofleven zullen jaloezie en roddel ook zeker een realiteit van alledag zijn geweest.

Het thema van de geheimhouding wordt in dit verhaal uitgewerkt aan de hand van een driehoeksverhouding. Het moet de lezer niet verbazen dat de getrouwde burggravin er een minnaar op nahoudt, noch dat een eveneens gehuwde hertogin een minnaar wil nemen. Men moet bedenken dat de adellijke hu-

welijken in de middeleeuwen gearrangeerde verstandshuwelijken waren: het huwelijk werd niet uit liefde gesloten, maar uit economische, politieke, territoriale en dynastieke overwegingen (het zorgen voor een erfopvolger). Het werd derhalve in hofkringen oogluikend getolereerd dat men er voor zijn plezier een liefje op nahield, zolang dat maar niet algemeen bekend werd. (De kerk heeft zich overigens heftig verzet tegen dergelijke ontheiligingen van het huwelijkssacrament.) Het verstandshuwelijk was kortom realiteit, de hoofse liefdesrelatie het (na te streven) ideaal, dat in het geval van overspel door de kerk werd veroordeeld. Onder invloed van de christelijke moraal hebben (geestelijk geschoolde of religieus bewogen) auteurs in de literatuur wel naar compromissen gezocht: resultaat waren de (voor de hand liggende) hoofse liefdesrelatie tussen twee ongehuwde geliefden en het *marriage d'amour*, het huwelijk uit liefde. Met name dit laatste was natuurlijk weer een ideale voorstelling van zaken.

Het exemplarische van het Vergi-verhaal zit hem niet alleen in de moraal van de geheimhouding, maar ook in het gedrag en karakter van de hoofdpersonen.

Het meest hoofs is de sympathieke burggravin, de ideale geliefde, die uiteindelijk sterft aan een gebroken hart. Ook de ridder bezit voldoende hoofse kwaliteiten, trouw als hij is aan zijn geliefde en zijn heer, maar hij begaat een beoordelingsfout door zijn belofte van geheimhouding te verbreken. En als de geheime liefde eenmaal bekend wordt - of dreigt bekend te worden - dan komen de emoties los, op middeleeuwse wijze enigszins uitvergroot. Dan begint zelfs de meest onversaagde ridder te trillen als een espeblad, dan biggelen ook bij hem de tranen over de wangen. Het zal nu met zijn levensvreugde, die de liefde hem zo zichtbaar schonk, gedaan zijn.

Ook de hertog laat zich in z'n onvoorzichtigheid overhalen zijn gelofte van geheimhouding te breken, zodat hij en de twee geliefden het slachtoffer worden van de listen van de hertogin.

Uiteindelijk laat de hertog het recht zegevieren, maar hij kan niet nalaten zichzelf verwijten te maken.

De hertogin staat voor de pseudo-hoofsheid. Zij tracht de schijn op te houden, maar is in feite doortrapt, houdt zich opzettelijk niet aan haar belofte en geeft toe aan haar allesverterende afgunst, een van de zeven hoofdzonden.

De burggravin van Vergi is niet alleen een unieke tekst vanwege de scherpe karaktertekening, de adequate uitwerking van het thema der geheimhouding en het motief van de problematische keuze tussen de dienst aan de dame en de dienst aan de heer, het verhaal is bovendien, samen met het beroemde verhaal van *Tristan en Isolde*, een van de weinige middeleeuwse teksten met een tragisch slot.

Het boekje van goede zeden is het oudste Nederlandstalige etiquetteboekje dat we kennen. Het is een bewerking van een Latijns werkje (het *Liber faceti docens mores hominum*, een vervolg op de *Disticha* van Cato) dat een honderddertigtal zedenlessen bevat, gegoten in een compacte versvorm. Het Latijnse boekje werd in de middeleeuwen gebruikt als schoolboekje, om de grondprincipes van de Latijnse grammatica uit te leren en te oefenen, terwijl de leerlingen - die de tekst uit hun hoofd moesten leren - er meteen wat wijsheid uit konden opsteken.

Met de Middelnederlandse vertaling ervan, kwam de nadruk volledig op de belerende functie te liggen. De oorspronkelijke doelgroep van het Latijnse werkje bestond uit schoolgaande kinderen. Gezien de inhoud zullen hiertoe waarschijnlijk ook zoontjes van edellieden en (zeer) bemiddelde burgers gerekend moeten worden, die voorbestemd waren om later de wat hogere functies in het wereldlijke leven te gaan bekleden, variërend van bode of bediende in hoofse kringen tot invloedrijk edelman.

Maar het boekje werd vervolgens in vertaling ook buiten de schoolmuren aan de hoven der edelen en in de huizen van de

patriciërs zelf gebruikt, bedoeld om een ieder die in die kringen moest verkeren in de etiquette in te wijden, of om de kennis op te frissen.

De algemene levenswijsheden en gedragsregels worden hier niet verpakt in de vorm van een aangenaam verhaal met een moraal. De lezers en luisteraars worden ditmaal direct onderwezen in de hoofse code: tafelmanieren, regels met betrekking tot ieders plaats in de maatschappelijke hiërarchie - waarvan iedereen zich bewust diende te zijn -, nuttige wenken voor op reis of bedevaart, tips voor het dagelijkse leven. Het merendeel der wenken staat in het teken van het vermijden van ongepast gedrag en schande en het nastreven van aangepast gedrag en eer, wat zoveel betekent als het onderhouden van de goede naam voor het oog van de buitenwereld. Kortom: het boekje levert een aantal basisprincipes waarmee jongelingen en oningewijden het hoofse wereldse leven tegemoet kunnen treden.

De onbekende vertaler die *Het boekje van goede zeden* uit het Latijn in het Middelnederlands omzette, heeft geen letterlijke vertaling voortgebracht, maar een persoonlijke selectie gemaakt en de Latijnse inhoud in zijn eigen bewoordingen weergegeven.

Soms heeft hij wat weggelaten, toegevoegd of gewijzigd, hetgeen in de middeleeuwen geen ongebruikelijk procédé was. De auteur heeft bijvoorbeeld verschillende op de Bijbel geïnspireerde raadgevingen toegevoegd.

Een treffend voorbeeld van een wijziging is de raad om te gaan verhuizen als je overhoop ligt met je bureu. In het Latijnse werkje stond: ga echtscheiden van een weerspannige echtgenote! Deze raadgeving kon de auteur kennelijk niet in overeenstemming brengen met zijn katholieke geweten: uitzonderingen daargelaten was (en is) echtscheiden volgens de katholieke leer onwettig.

Over de gang van zaken rond de maaltijd volgt hier nog enige toelichting voor een juist begrip van de verschillende raadge-

vingen. Met name aan het hof was het gebruiken van de maaltijd een gecultiveerd groepsgebeuren. Tegen etenstijd werden er schragentafels in de grote zaal geplaatst, waar tafellakens overheen gingen. De hovelingen werden naar rang en stand aan de tafels ingedeeld. Eerst gingen dan de wasbekkens en de handdoeken rond om zich de handen te wassen. Daarna kwamen in verscheidene gangen de spijzen ter tafel. Men at gewoonlijk twee aan twee van één bord, en dronk ook wel uit één beker. Ieder had een servet en een mes, terwijl het gebruikelijk was dat één van de twee disgenoten de porties van de op tafel staande spijzen (veelal vleesgerechten) afsneed en voor beiden op het bord legde. Het spreekt dus voor zich, dat het gebruiken van de maaltijd in beschaafde kringen enkele ‘hygiënische’ en beleefdheidsregels kende. En ook na afloop van de maaltijd waste men zich de handen.

Het boekje van goede zeden illustreert soms hoezeer onze etiquette en belevingswereld een geëvolueerd produkt vormen van de middeleeuwse beschaving, terwijl het anderzijds af en toe wat meer van ons inlevingsvermogen vergt. Men denke wat dit laatste betreft bijvoorbeeld aan het advies om niet bij roodharige mensen te overnachten. Aan mensen met rood haar werden duivelse eigenschappen toegekend, aangezien zij onder invloed van duivelse inblazingen in zonde waren verwekt, namelijk - zo meende men - tijdens de menstruatieperiode van de vrouw.

Het verhaal *Over het feest, een bijzondere samenspraak* is geen vertaling, maar een oorspronkelijke Middelnederlandse tekst, waarvan we de auteur echter wederom niet kennen.

Het verhaal behoeft op twee punten toelichting. In de eerste plaats is daar de klerk (Middelnederlands ‘clerc’), die zeker geen kantoorklerk is in de moderne zin van het woord. Het probleem is evenwel dat de benaming klerk in het Middelnederlands een scala aan betekenissen omvat, zoals: geestelijke,

geleerde, geletterde, schoolmeester, ambtenaar, dichter en raadsman. Mogelijk hebben we in dit geval (onder andere gezien zijn aanwezigheid op het feest) te maken met een klerk in dienst aan het hof van een wereldlijk heer. Hij zal dan wel een schrijvende functie hebben bekleed in de kanselarij, de administratie van het hof. Zoals menige klerk zal hij een zekere theologische scholing hebben gehad, zodat hij in elk geval goed kon lezen en schrijven, het Latijn beheerste en thuis was in een aantal wetenschappelijke disciplines. Mogelijk behoorde onze klerk tot de lagere wijdingen, was hij derhalve niet strikt gebonden aan het celibaat en had hij zijn deskundigheid niet in dienst gesteld van de kerk, maar - zoals meer van zijn collega's - aangeboden in een adellijk-wereldlijk milieu. Blijkbaar had onze klerk naast zijn bezigheden als ambtenaar op de kanselarij (zo hij dit was) nog tijd over om wetenschappelijke boeken over de liefde te bestuderen. En wellicht was hij in zijn vrije tijd zelfs dichter, wat niet geheel ongebruikelijk was voor dit soort ambtenaren.

In elk geval was onze klerk interessant genoeg, om voor het voortreffelijke hoffeest geïnviteerd te worden. De tekst blijft daarover niet lang duister: de klerk suggereert dat de hoofse gemanierdheid van de jonkvrouw voortkomt uit de veredelende werking der liefde. De jonkvrouw wil weten wat liefde is, en de klerk ontpopt zich als een autoriteit op dit gebied. Hij blijkt aangenaam gezelschap te zijn en een verfijnd causeur (typerend voor de hoofse mens), die met veel kennis van zaken over de edele liefde kan spreken. De complexe gedragscode rond de hoofse liefde passeert nu de revue.

Aldus wordt deze literaire samenspraak tegelijkertijd een 'handleiding' voor hoofse minnaars die de ideale liefde nastreven en haar wezen en werking willen doorgronden.

Daarmee zijn we aanbeland bij het tweede punt dat om uitleg vraagt: de middeleeuwse temperamentenleer speelt in deze tekst een belangrijke rol. De theorie der temperamenten, ruim vóór de middeleeuwen ontwikkeld door Hippocrates, begint in

feite bij de vier oerelementen aarde, water, lucht en vuur. Deze elementen, waar ook de mens uit is opgebouwd en die hij in de vorm van voedsel tot zich neemt, dragen een combinatie van de vier tegenstellingen (koud, warm, vochtig en droog) in zich. *Vuur* is warm en droog, *lucht* is warm en vochtig, *water* is koud en vochtig en *aarde* is koud en droog.

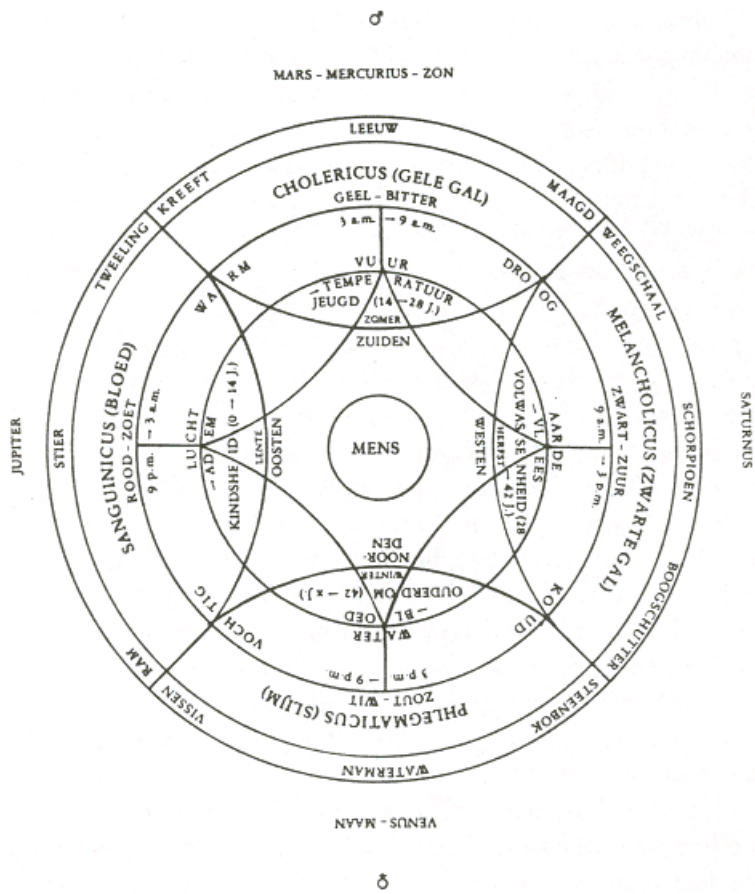
De vier oerelementen en tegenstellingen vinden we in de mens terug als vier lichaamssappen of humores, die door een bepaalde mengverhouding het karakter (de natuur, het temperament, het humeur) van de mens bepalen. Volgens de middeleeuwse medische opvatting was het zo, dat als een der lichaamssappen overheerste, er ook een bepaald humeur of temperament overheerste. Van invloed hierop waren onder andere het voedsel dat men at, de werking der diverse organen, de stand van sterren en planeten, het jaargetijde en de leeftijd van desbetreffende persoon. Men onderscheidde aldus:

1. Het sanguïnische temperament: warm en vochtig. Het overheersende lichaamssap is bloed (sanguis). Mensen met dit temperament noemen we warmbloedig en opgewekt. Een arts kon tot aderlating besluiten indien het sanguïnische temperament kritieke vormen ging aannemen. Het was daarbij wel raadzaam van tevoren de horoscoop van de patiënt te trekken, om te zien of het moment voor aderlating wel gunstig was.

2. Het choleriche temperament: warm en droog. Het overheersende lichaamssap is gele gal (cholos). Een cholericus is opvliegend, heetgebakerd en snel driftig. Dit temperament treffen we vaker bij mannen aan en openbaart zich het duidelijkst in zuidelijke streken en in de zomer.

3. Het flegmatische temperament: koud en vochtig. Het overheersende lichaamssap is slijm (phlegma). Een flegmaticus is bedaard, bijna ongevoelig kalm. We treffen dit temperament vaker bij vrouwen aan. Flegmatische types komen we het meest tegen in het noorden en in de winter.

4. Het melancholische temperament: koud en droog. Hier

Schematische weergave van de temperamentenleer
 Bron: R. Jansen-Sieben: *De vrouw in de medische literatuur*, p. 162

overheerst de zwarte gal (melas cholos). De melancholicus noemen we zwaarmoedig, zwartgallig. Dit temperament openbaart zich het duidelijkst in westelijke streken en in de herfst. De melancholicus kan men trachten te genezen middels muziek, liefde en andere aangename zaken, al moet men zich realiseren dat echte melancholici hopeloze gevallen zijn.

In *Over het feest* worden aan de temperamentenleer bepaalde, wetenschappelijk gefundeerde, consequenties verbonden. Zo blijkt, dat alleen mensen met hetzelfde temperament op elkaar verliefd kunnen worden. Verder blijken de sanguïnische types de meest hartstochtelijke minnaars te zijn. Ja, de leer biedt zelfs een verklaring voor een even hachelijke als interessante kwestie: het verschillende gedrag van man en vrouw in de liefde! Zo neigen de veelal vurige, cholerische mannen bijvoorbeeld tot het maken van slippertjes, terwijl de vrouwen door hun kalme, flegmatische complexie minder impulsief en veel getrouwer in de liefde zijn. De tekst steekt in dit oordeel positief af bij diverse vrouwonvriendelijke teksten van onhoofse signatuur, die de middeleeuwse vrouw een immer wellustige en overspelige inborst toedichten.

Zie verder voor de complexiteit van de, hier versimpelde, temperamentenleer de schematische weergave hiervoor. Overigens is ook dat schema nog een vereenvoudigde voorstelling van zaken met betrekking tot de veelzijdige visie op de micro- en macrocosmos van de middeleeuwse wetenschap.

Onze huidige medische wetenschap hecht geen waarde meer aan de opvatting dat het temperament zou berusten op de mengverhouding van de vier lichaamssappen. Maar aan de terminologie en indeling heeft men in de psychologie, ter typering van de overheersende gemoedsgesteldheid van personen, tot op de dag van vandaag vastgehouden.

De bron van *Het verhaal van Cassamus* is een grote Franse roman, waarin een langdurige oorlog wordt beschreven: *Les*

voeux du paon ou le roman de Cassamus. Blijkbaar was het de Middelnederlandse auteur niet te doen om een complete vertaling, maar om een aantal specifiek hoofse episodes uit deze roman. Slechts deze episodes vertaalde en bewerkte hij naar eigen inzicht. Daardoor heeft de tekst weliswaar een duidelijk begin, doch een ‘open einde’.

Een voorganger van deze onbekende auteur had dit al eens precies zo gedaan: zoals we hierna zullen zien bewerkte Segher Diengotgaf episodes uit de complexe Troje-stof tot drie hoofse verhalen, die binnen de Troje-historie op zichzelf staan. Opvallend daarbij is dat Seghers ‘trilogie’ en *Het verhaal van Cassamus* beide in de klassieke oudheid spelen.

Het verhaal van Cassamus, geschreven in de eerste helft van de 14de eeuw, speelt ten tijde van de machtige Alexander de Grote, die men in de middeleeuwen tot de negen allerbeste strijders ter wereld rekende; aan hem mocht iedere edelman zich spiegelen - in dit verhaal ook zeker op het gebied van hoofsheid.

Door de bewerkingstechniek van de auteur is de nadruk op de oorlog in de Franse roman verschoven naar een nadruk op de hoofse cultuur. In de compactere Middelnederlandse tekst vermengt de dichter op subtiele wijze drie belangrijke aspecten van de hoofsheid: de *strijd*, de *liefde* en het *spel*.

De *strijd* speelt zich op drie niveaus af. In de eerste plaats is daar de reële strijd, de oorlog tussen de familie-oudste Cassamus met zijn bondgenoten en Clarijs met zijn leger. In de strijd kan de hoofse ridder zijn moed tonen, en als hij dapper vecht, vergroot hij daarmee zijn aanzien. Door strijd te leveren wordt hij nog deugdamer en hoofser. Een gevecht kon voor de adel een soort sportevenement zijn: men genoot van een mooi steekspel of zwaardgevecht.

In de tweede plaats tekent zich een ‘verbale strijd’ af in het zogenaamde koningsspel. Dit was een hoofs gezelschapsspel, waarin iemand met een strohalm symbolisch (een feodaal ge-

baar) tot koning werd gekozen. Deze koning moest vragen stellen over allerlei liefdeskwesties, die de aanwezigen zo eerlijk mogelijk moesten beantwoorden. Vervolgens ondervroegen de anderen dan de koning. In het verhaal wordt zodoende ieder in de kamer van Venus onderworpen aan vragen over de liefde. Er wordt met spitsvondigheden geschermd. Paren vormen zich (Edea en Casseel, Ydorus en Bettijs) en er blijven twee eenlingen over: Cassamus is te oud voor de daadwerkelijke liefde, Phesonie vooralsnog te hooghartig. Met name de jaloerse Phesonie doet laatdunkend over de liefde en spot met de geliefden.

Op het derde niveau vindt er een strijd plaats op het schaakbord: twee legers van schaakstukken trekken tegen elkaar ten strijde onder leiding van Phesonie en Casseel.

De *liefde* domineert het hele verhaal. Telkens wordt benadrukt dat ridders op het slagveld tot bovenmenselijke prestaties in staat zijn als zij een geliefde hebben. Het was de middeleeuwse opvatting dat de hoofse liefde een veredelende werking bezat; en een ridder die in hoofsheid, edelheid en perfectie groeide, streed ook dapperder en met meer succes. Dit is dan ook de enige reden waarom Cassamus voor de aanvang van de strijd aan Edea vraagt of zij zijn geliefde wil zijn. Na afloop van de strijd geeft hij niet voor niets toe, dat hij eigenlijk te oud is voor de liefde. Maar in de strijd stond de inspirerende kracht van de liefde hem bij.

Niets staat Edea vervolgens in de weg om verliefd te worden op Casseel, wat zijn beslag krijgt in de kamer van Venus. Daar blijkt evenzeer dat Ydorus en Bettijs elkander toegenegen zijn.

Ook tijdens het schaakspel tussen Phesonie en Casseel blijven de toespelingen op de liefde - als een soort nasleep van het koningsspel - niet achterwege.

Het derde motief in het verhaal is het *spel*. De oorlog is in zekere zin een spel tussen hoofse ridders, gebonden aan bepaalde gedragsregels; men daagt de vijand uit, maakt hem verwijten, snoeft over eigen kunnen, valt aan en vecht volgens de

regelen der kunst. De uitspraak van Cassamus is ondubbelzinnig: ‘oorlog is een spel met wisselende kansen.’ En Alexander zei daarvoor al over de oorlog: ‘het is een spel zonder pardon.’ Een spel is het, een ritueel spel tussen de lijnen van het speelveld, mooi om naar te kijken zelfs, alsof het ging om een vriendschappelijk toernooi. Als de vijand Casseel eenmaal krijgsgevangen is genomen gaat men hoofs en vriendelijk met hem om, want buiten het strijdperk is hij geen vijand meer. Casseel is ook niet de gewetenloze schurk van de tegenpartij, maar evenzeer een knappe, dappere hoofse ridder, op wie Edea best verliefd wil worden.

De liefde is ook een spel. Cassamus en Edea zijn slechts geliefden voor de duur van de strijd; het is maar schijn. En in de kamer van Venus wordt de hoofse conversatie over de liefde in de vorm van een koningsspel gegoten. Een dergelijk gezelschapsspel werd ook in werkelijkheid aan de hoven wel gespeeld.

Het derde spel dat gespeeld wordt, is het schaakspel, een populair spel aan de hoven. Goed beschouwd is niet alleen het conversatiespel een koningsspel; het schaakspel en de reële, geformaliseerde oorlog zijn dat evenzeer. Het schaakspel verbeeldt de echte oorlog tussen twee vorsten binnen het kader van vierenzestig velden. De twee koningen worden in hun strijd bijgestaan door schaakstukken die in naam dicht bij de middeleeuwse maatschappij staan: koningin, raadsheer (= looper), ridder/ruiter (= paard), kasteel (= toren) en boer (= pion).

Met de dooreenweving van de drie motieven strijd, liefde en spel op drie niveaus, lijkt de dichter ons te willen vertellen dat alles spel is. Kortom; hoofsheid is spel, een levenshouding met beschaafde spelregels. Maar... hoofsheid is een ernstig spel en iedereen speelt het met overgave, behalve Clarijs, die zich niet aan de spelregels houdt door de liefde van een jonkvrouwe met geweld te willen afdwingen.

Hoofsheid is een serieus spel dat in het dagelijkse hofleven gespeeld werd, maar het was toch vooral een literair spel. En de dichter van *Het verhaal van Cassamus* was er een grootmeester in.

Naast de subtiele verbanden die hij tussen strijd, liefde en spel weet aan te brengen, blijkt zijn kunstenaarschap ook uit de beschrijving van de hoofse conversatie. Die diende per definitie vriendelijk, speels, verfijnd, bezonnen, spitsvondig en vol indirecte toespelingen te zijn. Dit brengt de auteur het duidelijkst naar voren tijdens het koningsspel (ook wel tijdens het schaakspel), waarin veel uitspraken een dubbele betekenis hebben en waarin men spreekt over essentiële kenmerken van de liefde.

Het was in de middeleeuwse letterkunde gebruikelijk dat verhalen die in de klassieke Oudheid speelden toch een overwegend middeleeuwse sfeer ademden - en dus sterk anachronistisch van karakter waren. Dit opdat het publiek zich gemakkelijker kon identificeren met het verhaaldebeuren en dus ook de lering die de tekst bood direct kon plaatsen. De klassieke sfeer werd slechts met behulp van enkele typische gegevens opgeroepen, zoals in dit verhaal onder andere: figuren als Alexander de Grote, diens leermeester Aristoteles, Alexanders veldheren, het geloof in goden met één oppergod (per abuis soms de oorlogsgod Mars in plaats van Jupiter), het afwijkende gebed, de namen van personages en steden, de Indische troepen van Clarijs en de titels emir en sultan.

Rest nog de vraag hoe het oorspronkelijke Franse verhaal afloopt. Liefde en strijd blijven elkaar nog geruime tijd afwisselen, tot en met de laatste en beslissende veldslag, waarin Alexander twee zonen van Clarijs doodt, terwijl Cassamus Clarijs zelf op de knieën dwingt. Even dreigen Alexander en Cassamus zelf het onderspit te delven, maar ze komen met hun bondgenoten tenslotte als overwinnaars uit de strijd. Er wordt vrede gesloten en Alexander behandelt zijn gevangenen humaan. De trotse Phesonie, die intussen ontdood was bij het zien van

Porrus, ontvangt deze jongste en dapperste zoon van Clarijs als echtgenoot, uit handen van Alexander. Niets staat de liefde nu nog in de weg. Casseel van Baudre ontvangt Edea tot verloofde en Bettijs wordt aan Ydorus uitgehuwelijkt. Gadifier tot slot krijgt de jonkvrouw Lidone.

Het prieel van Troje is het eerste verhaal van een korte ‘trilogie’, geschreven door de 13de-eeuwse Brabantse auteur Segher Diengotgaf (een verdietsing van Segher Theodorus). Het tweede en derde deel van de trilogie verhalen respectievelijk van de onderhandelingen en de grote strijd tussen de Trojanen en Grieken. Baseerde Segher zich hiervoor op de beroemde *Roman de Troie* (circa 1155) van Benoît de Sainte-Maure, voor het eerste verhaal gebruikte hij deze roman niet als bron. *Het prieel van Troje* is een oorspronkelijk Middelnederlandse tekst van Segher, want het verhaal gaat evenmin terug op *De excidio Troiae historia* van Dares Phrygius, alhoewel Segher dit beweert. In feite beroept Segher zich slechts op Dares om zijn verhaal een schijn van geloofwaardigheid te geven, aangezien Dares in de middeleeuwen als autoriteit gold. Men meende (overigens ten onrechte) dat hij als Trojaan ooggetuige was geweest van de oorlog tegen de Grieken, die gevoerd werd tussen 1294 en 1284 voor Christus.

Alhoewel *Het prieel van Troje*, net als *Het verhaal van Cassamus*, in de Oudheid speelt, is de toonzetting wederom duidelijk middeleeuws. Het verleden werd deels naar de actuele situatie toe vertaald om de mogelijkheid tot identificatie van het publiek met het verhaal en de personages te vergroten.

De middeleeuwers stonden voor wat betreft de overlevering van de geschiedenis van de Trojaanse oorlog niet in de Griekse, maar volledig in de Romeinse traditie. Men koos onvoorwaardelijk partij voor de Trojanen. Vergilius beschreef reeds hoe Aeneas met een aantal Trojanen wist te ontkomen aan de vernietiging van Troje, en hoe hij en de zijnen zich na vele om-

zwerpingen in Italië vestigden. Allengs ging men de Trojanen beschouwen als de mythische stamvaders van Westeuropese volken en vooral Westeuropese vorstenhuizen. Iedere zichzelfrespecterende dynastie liet zijn bloedlijn teruglopen tot de Trojanen en liet zich een legendarische held als stamvader toedichten.

Ook in onze lage landen sprak dit tot de verbeelding. Men neemt aan dat Segher zijn trilogie heeft geschreven voor Brabantse hofkringen. Een van de bedoelingen achter Seghers werk zal zijn geweest de relatie te leggen tussen het Brabantse hertogshuis en zijn Trojaanse voorouders. Dat Segher werkelijk de voorvaderen van zijn eigen publiek wilde beschrijven, lijkt bewezen te worden door het feit dat Hector, later in de trilogie, het Brabantse wapenschild voert.

De behandeling van zijn stof duidt erop dat Segher voor een publiek van ingewijden schreef: hij doet immers geen enkele moeite om zijn gehoor in de materie van de Trojaanse Oorlog in te voeren, maar veronderstelt voorkennis hieromtrent aanwezig. Hij kan derhalve midden in het derde jaar van de oorlog beginnen met zijn verhaal. Hij zegt niets over de twistappel op het huwelijk van Peleus en Thetis, niets over Paris' keuze voor de godin Venus als de schoonste, niets over Paris' schaking van de gehuwde Helena of de woede van haar Spartaanse echtgenoot koning Menelaus, en niets over het leger van Griekse helden dat vervolgens voor Troje het beleg sloeg, onder aanvoering van Agamemnon. Segher gaat er voorts vanuit dat men wist wie er bedoeld werd met de auteur van het Franse verhaal (Benoît), en wie met Dares. Van personages als Helena, Hector, Polyxena, Andromache, Hecuba en Priamus verwachtte de dichter dat zijn publiek ze gemakkelijk kon plaatsen.

Tenslotte heeft zijn trilogie ook een open einde: de dichter rept met geen woord over de Griekse list met het houten paard en over de uiteindelijke verwoesting van Troje.

Waar het de auteur om te doen is geweest, is niet om Troje in

zijn zwakte of ondergang, maar juist in zijn volle grandeur, schittering, kracht en beschaving te tekenen. Segher schildert Troje als de ‘hoofse modelstaat’, hetgeen vanuit Brabants perspectief gezien ook de voorkeur zal hebben genoten boven de schildering van de vernietiging ervan.

In *Het prieel van Troje* treffen we het toppunt van hoofse verfijning aan in het idyllische tafereel in het prieel: de subtiele dialogen in de lieflijke groene oase van rust. Het prieel was zowel in de literatuur als in realiteit het decor waarin de hoofsheid bij uitstek gecultiveerd kon worden.

Een van de kernpunten van de hoofsheid is het voorzichtig omspringen met andermans gevoelens: men behoort de persoon van de ander te respecteren en niet onnodig te kwetsen. De drie vrouwen die een aanzoek krijgen, staan voor deze opgave. Ze zijn geen van drieën gediend van een hoofse liefdesrelatie (of in elk geval nóg niet) en moeten dat hun mannelijke gesprekspartners duidelijk maken zonder hen te krenken. Overigens houden de vrouwen de boot niet af uit puriteinse preutsheid, maar eerder omdat zij gewoon (nog) niet bereid zijn hun gunsten te schenken aan hun aanbidders; zeker niet bij zo'n eerste aanzoek, want dit zou slechts een vreemd licht werpen op de reputatie van de vrouwen. Bovendien moet hoofse liefde lang rijpen en een louterend proces van afwijzing en hunkering doormaken om haar optimale veredelende werking te hebben. In feite zal een afwijzing de aanbidders uiteindelijk sterker binden aan hun geliefden en stimuleren om zich nog meer te onderscheiden in de liefde en de strijd.

Polyxena gaat niet duidelijk in op het aanzoek van haar aanbidder Mennoen. Ze wijst hem niet met zoveel woorden af, maar paait hem met de uiterst vage toezegging dat men nooit weet wat de toekomst nog zal brengen. Polyxena moet in het bijzonder omzichtig te werk gaan, om te voorkomen dat deze waardevolle vorst met zijn leger zou terugkeren naar vaderland en verloofde. Met omzichtige bewoordingen bindt zij Men-

noen aan zich en bovenal aan Troje. Overigens was Mennoen evengoed geraffineerd te werk gegaan in zijn aanzoek: hij ontlokte Polyxena eerst een reactie op een algemeen liefdesprobleem, om haar op haar aandringen te kunnen bekennen dat zij zelf het object van zijn liefde is.

Menfloers pakt het probleem vrij direct aan: hij bekent Andromache zonder veel omhaal lief te hebben, doch geen wederliefde te verwachten. Dit hoeft ook niet te bevreemden als we bedenken dat Andromache getrouwd was met Hector, de grootste held aan Trojaanse zijde. Het is Menfloers voldoende als Andromache weet dat hij van haar houdt. Menfloers gaat in zijn directe bewoordingen evenwel te ver, en Andromache geeft hem dit ook te verstaan.

Directheid is in de hoofse conversatie uit den boze; een goed gesprek kenmerkt zich door voorzichtige, aftastende toespelingen. Dit wordt ons getoond in de sublieme dialoog tussen Helena en Pollidamas, gezeten onder een egelantier (wilde roos), een hoofs liefdessymbool. Eens te meer blijkt hier dat het in de hoofse conversatie nauw luistert. De onversaagde ridder beeft van angst naast Helena en alles wat hij weet uit te brengen is ‘genade, vrouwe’. Plagerig neemt Helena zijn woorden letterlijk en vraagt naar zijn misdaad, al begint het haar al snel te dagen dat Pollidamas op haar verliefd is. Als hij dit eenmaal bekend heeft, kan zij zich er niet vanaf maken door iets te zeggen als ‘ik ben er niet van gediend’, maar moet zij hem uit de netelige situatie redden en zijn gevoelens sparen. Zij staat voor de opgave om hem af te wijzen zonder hem echt een blauwtje te laten lopen. Ze neemt daartoe haar toevlucht tot een even inventief als indirect argument: Pollidamas zou in zijn slaap gepraat hebben. Er is geen sprake van dat Helena hem hier werkelijk voor de gek houdt of dat Pollidamas haar werkelijk gelooft. Helena komt hem tegemoet, zodat hij zich uit de pijnlijke situatie kan redden; ze biedt haar aanbieder een elegante ontsnappingsmogelijkheid. En Pollidamas, die beseft dat hij in

feite afgewezen wordt, maakt uiteindelijk dankbaar gebruik van haar handreiking. Het praten-in-de-slaap wordt aanvaard als stilzwijgende overeenkomst, waarin beiden weten waar ze aan toe zijn, maar niemand het gezicht heeft verloren.

Het moge uit *Het prieel van Troje* duidelijk zijn geworden dat van de beide seksen de vrouw de hoogste positie inneemt in de hoofse hiërarchie, en dat de relatie tussen vrouw en aanbidder gelijk is aan de feodale relatie tussen leenheer/vrouwe en vazal.

De laat-14de-eeuwse tekst *Eerbaarheid als hoogste liefdesdeugd* behoort tot het zogenaamde sproken-genre. Een sproke is een kort gedicht met een veelal moraliserende strekking, bedoeld om voorgedragen te worden door een rondreizende spreker. Dat de tekst inderdaad door een sprookspreker gemaakt is, blijkt uit de inleidende woorden, waarin de dichter omzichtig tracht zijn hoofse publiek tot een milde beloning voor zijn werk te verlokken. Wie deze sprookspreker was, weten we niet, maar we weten wel dat de sproke in Holland een zekere faam genoot. Althans twee vooraanstaande Hollandse literatoren, namelijk de sprookspreker Willem van Hildegaersberch en de dichter Dirc Potter, geven er blijk van deze sproke te waarderen.

In de sproke staat de ‘scamelheit’ centraal, wat in de middeleeuwen een ruim begrip was. Eerbaarheid is nog wel de beste vertaling, indien men bedenkt dat dit woord betekenissen als eerzaamheid, zedigheid, kuisheid en schandebesef incorporeert.

In het verhaal speelt de vrouwe een dubbelzinnig spel van aantrekken en afstoten met de jonge impulsieve ridder, met de bedoeling hem een lesje te leren en een dieper besef omtrent eer en schande bij te brengen. Ook eer en schande zijn centrale begrippen: de hoofse mens diende te allen tijde de eer (deugdzaamheid, goede naam en faam) na te streven en behoorde iedere schande te vermijden. De middeleeuwse elitecultuur

was niet alleen een hoofse cultuur, maar ook een schaamtecultuur, waarin men groot belang hechtte aan de eigen reputatie in de ogen van anderen.

Inhoudelijk mag *Eerbaarheid als hoogste liefdesdeugd* beschouwd worden als de tegenhanger van *De burggravin van Vergi*: wordt in laatstgenoemd verhaal de (heimelijke) buitenechtelijke relatie geïdealiseerd, in de sproke wordt overspel nadrukkelijk van de hand gewezen. Deze paradox vindt - zoals reeds opgemerkt - zijn verklaring in het naast elkaar bestaan van twee stromingen binnen de hoofse letterkunde. De alledaagse christelijke moraal veroordeelde overspel onder alle omstandigheden. Desondanks werd in hoofse kringen de overspelige relatie oogluikend getolereerd en in de literatuur geïdealiseerd. Dit laatste gebeurde op kleine schaal in verhalende teksten en op grote schaal in de hoofse minnepoëzie. De dichter was echter wel aan bepaalde morele grenzen gebonden. Hij behoorde de overspelige aard van de relatie te verbloemen en het belang van de geheimhouding te benadrukken. Dit constateren we dan ook in *De burggravin van Vergi*: de dichter verzwijgt zoveel mogelijk dat de vrouw gehuwd was met de burggraaf van Vergi.

Eerbaarheid als hoogste liefdesdeugd moet daarentegen gezien worden als een reactie op deze rekkelijke hoofse moraal, ten gunste van de dagelijkse christelijke moraal, die daarom nog niet minder hoofs is. De jonge voortvarende ridder, die wellicht wat te veel 'overspelige' minnedichten had gehoord en in ieder geval niet precies beseft hoe men in de minnedienst binnen de grenzen van het betamelijke behoort te blijven, wordt door de rijpere vrouw speels op zijn nummer gezet. En niet alleen de ridder heeft hiervan geleerd. Ook het hoofse publiek was weer een ervaring rijker, verzot als het was op dergelijke ethischhoofse kwesties.

Het gedicht *Ik zag nooit zo'n rode mond* van hertog Jan I van Brabant (regeerde 1268-1294) is traditionele minnellyriek in optima forma. Het bezingt in twee strofen en een terugkerend refrein de liefde en een aantal kwaliteiten van de uitverkoren dame, aan wie de dichter zich onderwerpt. Aan zulke gedichten mag geen bijzondere autobiografische waarde gehecht worden. Hoofse lyriek was in de middeleeuwen namelijk zeer stereotiep van inhoud en vorm. Inhoudelijk trachtte de dichter telkens zo subtiel mogelijk te variëren op een vast arsenaal van traditionele begrippen, beelden, thema's en motieven. Hierdoor keert in de hoofse minnellyriek in feite steeds dezelfde imaginaire geliefde terug; in het geval van het lofdicht de ideale geliefde. Ook de toestand waarin de minnedichter zich bevindt, wordt steeds in dezelfde trekken afgeschilderd. Het vervaardigen en zingen van minnellyriek fungeerde in hofkringen dan ook als een verfijnd gezelschapsspel. Niet de individuele liefdeservaring stond centraal, maar juist de liefde in het algemeen, die voor ieder lid van de hofgemeenschap herkenbaar was.

De volgende drie laat-middeleeuwse gedichten zijn op het eerste gezicht hoofs, maar vertonen bij nadere beschouwing vreemde trekjes. Alle drie de minneklachten gaan net iets verder dan de traditie wil en overschrijden de hoofse grens.

De hoofse ridder in *Vaarwel* heeft afgezien van verdere liefdesdienst aan zijn dame; zij is zijn toewijding niet waard gebleken. Als de ridder nu alleen bij de omringende natuur om sympathie had gevraagd voor zijn betreuenswaardige lot, dan was er niets mis geweest. Maar hij gaat de perken van het hoofstoelaatbare te buiten, als hij de natuurelementen vraagt zich tegen zijn vrouwe te keren en haar het leven zo zuur te maken dat zij nooit meer gelukkig zal worden!

In *Ongevoeligheid* klaagt de dichter dat hij zijn geliefde niet kan doorgronden. Hij smacht, maar zij blijft ongevoelig. Als hij tenslotte zijn nood bij haar klaagt, krijgt hij een wel heel zonderlinge en weinig meevoelende reactie. Was dit slot van het

gedicht een grappige vondst van de dichter of neemt hij in feite de hele hoofsheid op de hak?

Het meisje met de mooie vlechtjes begint typisch hoofs: de dichter betreurt dat hij zijn geliefde kwijt is (nota bene: een meisje, geen jonkvrouw) en begint haar uiterlijke schoonheden en haar deugden op te sommen. De opsomming weerspiegelt het middeleeuwse schoonheidsideaal: rode lippen en wangen (de rest van het gelaat diende bleek te zijn; alleen boerenkinkels waren bruin van het werken op het land!), witte tanden, sprekende ogen, lange slanke handen, het lichaam blank en slank, kleine ronde borstjes... Maar dan gaat de dichter, die daarvoor de mond nog vol had van hoofsheid en dienstbaarheid, te ver. Hij zondigt tegen de hoofse regels door het geslachtsdeel van zijn liefde te roemen. Konden we er bij het vorige gedicht nog aan twifelen, in dit gedicht wordt overduidelijk een loopje genomen met die gewichtige hoofse liefde. Het hoofse masker wordt afgerukt, de goede hoofse manieren worden te kijk gezet. De dichter lijkt te suggereren: ‘Waar komt het bij die verheven hoofse liefde uiteindelijk toch op neer? De seks! Achter die hele façade van mooie woorden en goede manieren tegenover de vrouw schuilt slechts één oogmerk: de koffer in!’ De hoofse code zwijgt hier veelal uiterst deftig over, of doet er in bedekte termen heel geheimzinnig over, maar deze dichter neemt geen blad voor de mond. Bij hem klinken de woorden ‘verlangen’ en ‘begeerte’ plots niet meer zo verheven! Het ernstige spel dat hoofsheid heet, wordt ontmaskerd als louter spelletje. En dat maakt *Het meisje met de mooie vlechtjes* tot een parodie op de hoofse minnellyriek.

De laatste tekst, *Vrouwenlist*, is een laat-middeleeuwse boerde, een verhaaltje om te lachen, alhoewel niet geheel pretentieloos. De hoofdpersonen zijn geen edelen, maar stedelingen, burgers, voor wie hoofsheid eerder een begrip dan een ware levenshouding was. Het thema is wederom de liefde, maar erg hoofs kan

men de hele gang van zaken niet meer noemen, al valt het woord ‘hoofs’ wel enkele malen.

Het is niet geheel duidelijk voor welk publiek dergelijke boerden bestemd waren: de adel of de burgerij? De laatste tijd denkt men voor beide. Veel boerden zullen tot het repertoire van rondreizende voordrachtskunstenaars behoord hebben en op deze wijze moeten ze zowel de adel als de burgerij ter ore zijn gekomen. De adel zal bij dit verhaaltje vooral gelachen hebben om het feit dat de vader (een nouveau riche) een edelman voor zijn dochter wil strikken, terwijl de dochter haar vader en een sukkelige bedelmonnik bedriegt om een onbemiddelde jongen van haar eigen stand aan de haak te slaan. Immers: soort zoekt soort. Het burgerpubliek zal er niets vermakelijks in hebben gezien dat de vader zijn dochter ‘omhoog’ wilde laten trouwen. De typisch vrouwelijke listigheid waarmee de dochter haar ouders en de monnik een rad voor ogen draaide, was wel amusant, maar geïnterpreteerd vanuit de middeleeuwse burgermoraal behelst het verhaal toch vooral een waarschuwing: ‘vaders let op je dochters’. Voor de burger is de vader wel een sukkel, maar de dochter géén heldin; haar gedrag is af te keuren en haar vader had haar nog beter in de gaten moeten houden.

Zo is de weg der hoofsheid in vogelvlucht afgelegd: begonnen aan een hertogelijk hof en geëindigd op een Haarlems meisjeskamertje.

Literatuur

Voor de vertaling van de Vergi-tekst is gebruik gemaakt van *De borchgravinne van Vergi*, editie R. Jansen-Sieben en F.P. van Oostrom (Utrecht, 1985³). De tekst van *Het boekje van goede zeden* berust op *Van zeden*, uitgegeven door W.H.D. Suringar (Leiden, 1892). Aan de tekst *Over het feest ligt Van der feesten een proper dinc* ten grondslag, in 1972 uitgegeven door een

werkgroep van Groningse neerlandici, en in 1981 door H. Vekeman (Nijmegen). Eelco Verwijs verzorgde in 1869 een editie van het Cassamusverhaal onder de titel *Roman van Cassamus* (Groningen). Het eerste deel van de Troje-trilogie van Segher Diengotgaf is vertaald naar de uitgave van *Tprieel van Troyen* door G.C. de Waard en G.Ch. Dupuis (Den Haag, 1979⁴). *Eerbaarheid als hoogste liefdesdeugd is te vinden* onder de titel ‘Dat scamelheit thoechste poent es van minnen’ in het tweede deel van het *Vaderlandsch museum* (Gent, 1858, pp.201-208). Voor meer informatie over deze sproke en over het belang van eer en schande in de middeleeuwse cultuur verwijs ik hier direct naar het artikel met dezelfde Middelnederlandse titel van A.M.J. van Buuren in de bundel *Ic ga daer ic hebbe te doene* onder redactie van J.J.Th.M. Tersteeg en P.E.L. Verkuyl (Groningen, 1984, pp.127-147). Het minnedicht van Jan van Brabant is diverse malen uitgegeven, maar de vertaling berust op het diplomatische afschrift door Frank Willaert in zijn artikel ‘Over {qq}lc sac noit so roden munt’ van hertog Jan I van Brabant’, dat verschenen is in *De nieuwe taalgids* 79 (1986) 6, p.481-492. Naar dit artikel zij tevens verwezen voor nadere informatie omtrent dit gedicht en het stereotiepe karakter van de hoofse lyriek in het algemeen. De oorspronkelijke titel van *Vaarwel* luidt ‘Orlof’ en dit gedicht kan gevonden worden in het transcriptie-deel van *Die Haager Liederhandschrift*, in 1940 gepubliceerd door E.F. Kossmann (Den Haag, zie p. 34). In dezelfde editie (p. 63) staat ‘Onghenate’, hier vertaald als *Ongevoeligheid*. Tot slot zijn *Het meisje met de mooie vlechtjes* en *Vrouwenlist* afkomstig uit *De Middelnederlandse boerden*, die werden verzameld en uitgegeven door C. Kruyskamp ('s-Gravenhage, 1957). De teksten heten daar respectievelijk ‘Dmeisken metten scone vlechtken’ (pp.22-24) en ‘Wisen raet van vrouwen’ (pp.25-31).

Uit de omvangrijke hoeveelheid secundaire literatuur doe ik hier slechts een kleine greep. Algemene informatie over de

Middel nederlandse letterkunde vindt men in het eerste deel van het *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* van G.P.M. Knuvelde. Voor wat betreft de hoofsheid in de middeleeuwen en in het bijzonder de Middel nederlandse letterkunde verwijs ik naar de bundel *Hoofse cultuur; Studies over een aspect van de middeleeuwse cultuur*, verschenen onder redactie van R.E.V. Stuip en C. Vellekoop (Utrecht, 1983). Aanbevelenswaardig zijn hieruit de artikelen van W.P. Gerritsen, 'Wat is hoofsheid? Contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel' (pp.25-40), F.W.N. Hugenholtz, 'De achtergrond van de hoofse cultuur' (pp. 11-24), F.P. van Oostrom, 'Hoofse cultuur en litteratuur' (pp.119-138) en J.M. van Winter, 'Ridderschap en hoofse cultuur' (pp.41-54). Van belang zijn voorts de publikaties van J.D. Janssens over 'Hoofsheid en het gesproken woord in de ridderroman' (pp.41-70) en F.P. van Oostrom over 'Maecenaat en Middel nederlandse letterkunde' (pp.22-40) in de bundel *Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij* (Brussel, 1982). Verder moet gewezen worden op 'Vues sur les conceptions courtoises dans les littératures d'oc et d'oïl au XIIe siècle' van J. Frappier, verschenen in zijn bundel *Amour courtois et Table Ronde* (Genève, 1973. pp.1-31). De interpretatie van hoofsheid als serieuze spelvorm is goeddeels geïnspireerd op J. Huizinga's *Herfsttij der middeleeuwen*. In dit meesterwerk heeft hij ook aandacht besteed aan de hoofse conversatiecultuur, evenals later U. Peters in haar artikel 'Cour d'amour-Minnehof' in het *Zeitschrift für Deutsches Altertum und Deutsche Literatur* 100 (1972), pp.117-133. Over de middeleeuwse ridderschap en haar idealen worden we geïnformeerd door J.M. van Winter in haar boek *Ridderschap, ideaal en werkelijkheid* (Haarlem, 1981). R. Schnell heeft in het belangwekkende artikel 'Grenzen literarischer Freiheit im Mittelalter' aandacht besteed aan de al dan niet overspelige aard van de hoofse liefdesrelatie. Men zie hiervoor het *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*

133 (1981), pp. 241-270. Over de temperamentenleer schreef R. Jansen-Sieben in 'De vrouw in de medische literatuur', te vinden in het tweede deel van de bundel *Middeleeuwers over vrouwen* (redactie R.E.V. Stuij en C. Vellekoop. Utrecht, 1985. pp.160-178). W. Keesman publiceerde in *Literatuur* 4 (1987) 5 over 'Troje in de middeleeuwse literatuur, Antiek verleden in dienst van eigen tijd' (pp.257-265). En tot slot zij hier vermeld het artikel over 'De moraal van de boerden' van de hand van F.J. Lodder in *De nieuwe taalgids* 75 (1982) I, pp. 39-49.

Verantwoording

Bij het vertalen is getracht het midden te vinden tussen een zo letterlijk mogelijke weergave van de originele tekst en een vlot leesbare tekst, waarin de moderne lezer tegemoet wordt gekomen.

Van zeer complexe of ondoorzichtige passages is waar nodig een meer interpretatieve vertaling gemaakt. Fouten en bedorven passages in de originele teksten zijn, voor zover mogelijk, stilzwijgend hersteld. Hiaten in de teksten zijn, indien dat doenlijk was, zonder meer opgevuld.

De verhalende teksten zijn omgezet in modern proza, maar bij teksten die aanwijsbaar lyrisch van toon waren, is een poetische notatiewijze gehandhaafd.

De raadgevingen uit *Het boekje van goede zeden* zijn in drie delen tussen de teksten door geplaatst en bovendien gerangschikt in een eenentwintigtal rubriekjes, waarvan de opschriften van mijn hand zijn. De witregels in *Het verhaal van Cassamus* en *Het prieel van Troje* zijn eveneens door mij aangebracht.

Tenslotte wil ik op deze plaats prof. dr. F.P. van Oostrom bedanken voor zijn waardevolle adviezen en kritiek.